

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Ribe Amt

1972 Bind XVIII-I

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt

TIL MEDLEMMERNE

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende bestyrelse: Pens. overlærer *Vald. Andersen*, Vejen; antikvar *Mogens Bencard*, Ribe; stiftamtmand *Edelberg*, Ribe, formand; lærer *Søren Manøe Hansen*, Ølgod, kasserer; pens. seminarirektor *Sv. Mogensen*, Gredstedbro, og ingeniør *G. Ibsen Sørensen*, Esbjerg.

Redaktionsudvalget er *Vald. Andersen*, formand; *H. K. Kristensen* og *Sv. Mogensen*.

Redaktionens adresse er *Liljevej 8, 6600 Vejen*, hvortil manuskripter til årbogen, bøger til anmeldelse samt bytteforbindelsernes publikationer bedes sendt.

Kassererens adresse er *6870 Ølgod*, hvor der kan købes ældre år-bøger og indmeldelse i Historisk Samfund modtages.

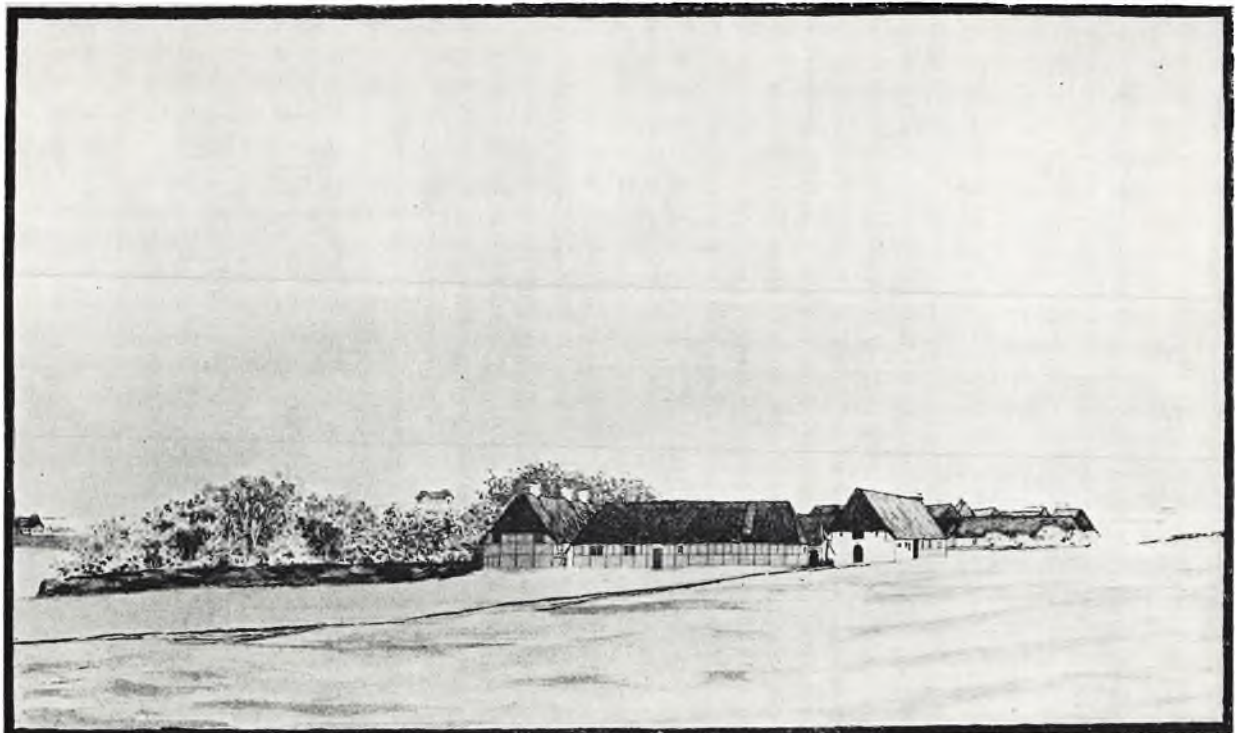
ÅRSMØDET

afholdes i Bramming torsdag den 28. september. Kl. 19,15 besøges St. Knuds kirke. Kl. 20 er der foredrag på hotel Kikkenborg, hvor overarkivar, dr. phil. *Vagn Dybdahl* taler om *Liv og virke i den gamle stationsby*. Derefter kaffe og *generalforsamling*.

HISTORISK SAMFUND TAKKER

nedennævnte institutioner for tilskud i det forløbne år:

Den danske Provis- bank, Ribe	200 kr.	Ølgod Sparekasse ...	200 kr.
Esbjerg Bank	200 »	Staten	2.600 »
Esbjerg og Omegns Sparekasse	200 »	Amtsrådet	1.000 »
Grindsted Sparekasse	200 »	Billund kommune ...	200 »
Holsted Sparekasse...	200 »	Blåvandshuk	200 »
Kolding Folkebank...	100 »	Bramming	300 »
Ribe Discontokasse...	100 »	Brørup	300 »
Spare- og Lånekassen, Bikuben, Ribe	400 »	Esbjerg	700 »
Landbosparekassen for Ribe og Omegn	200 »	Fanø	100 »
Varde Bank	300 »	Grindsted	200 »
Varde Sparekasse ...	50 »	Helle	100 »
Vejen Sparekasse ...	200 »	Holsted	100 »
		Ribe	500 »
		Varde	400 »
		Vejen	500 »
		Ølgod	500 »

P.O.B.

1875

Qveng Postgaard

KVONG PRÆSTEGÅRD

Peder Otto Bloch har i 1845 lavet et nydeligt miniaturemaleri af Kvong præstegård, hvor han var født.

Præstegården ligger på samme sted som nu ved vejen gennem Kvong by. Stuehuset mod nord og bag dette haven med et jorddige om og med buske og træer. Ved byens andre ejendomme er der nok en lille »kalgor«, og vi ser også buske i haven ved nabogården, men ingen store træer. Præstegården er for størstedelen af rød-malet bindingsværk med tavlmur og er overalt stråtækt. Stuehuset har tre hvidkalkede skorstene. Under gavlens afvalmede tag er der to luger ind til loftet. I vestlængen, der ikke er bygget sammen med stuehuset, er der et arkengab, dog anbragt lidt anderledes end almindeligt, idet det ikke har runding, men er fladt foroven, og tagfremspringet begynder helt oppe ved mønningen, for øvrigt har denne længe ikke afvalmede gavle.

På sydlængen står storstenen i sin rede og ser ned mod Lummerbæk, hvor den henter sin føde. Selve længen er nok bygget i to tempi, da der er bindingsværk mod øst, mens den vestlige del har gulkalket murværk med luge og hvælvet dør i gavlen. Ved overgangen mellem bindingsværksdelen og den gule del findes en lav port, der sikkert har tilladt indkørsel i gården, selv om man også har brugt slippen mellem hjørnerne af syd- og vestlængen. Her står vippebrønden, som forsynede gården med vand.

Øst for præstegården ses dele af Kvong bys tæt samlede husklynger og enkelte ejendomme ses i horisonten.

Maleriet findes på Varde museum.

Lektor Parmo Carl Tang Petersens erindringer

Ved *Noe Tang-Petersen*

Parmo Carl Tang Petersen (1875–1958) nedskrev i årene efter sin afgang som lektor i Kolding sine erindringer indtil 1909. Et afsnit af disse offentliggøres nu i »Fra Ribe amt«. Erindringerne er ikke skrevet med henblik på offentliggørelse, hvilket nødvendigvis enten en del udeladelser eller nogle noter. Jeg har ment, at dette sidste er det rigtigste. Det her meddelte afsnit gælder skoleårene i Ribe 1885–93.

Parmo Carl Tang Petersen var født på »Gimsinghoved« ved Struer, som hans far, proprietær Parmo Carl Petersen (1830–82), havde købt 1862. Om faderens slægt kan læses i N. Sodborg: Parmo Carl Petersen, Historisk Aarbog for Thisted Amt 1922–23. Moderen Nielly Johanne Tang (1841–77) var datter af godsejer og politiker Andreas Evald Meinert Tang (1803–68) til Nørre Vosborg ved Nissum fjord. Om slægten Tang kan læses i: P. Storgaard Pedersen: Slægten Tang, Hardsyssel Aarbog 1921.

Gennem denne sin mor nedstammede han fra en række kendte ribeborgere, blandt andre Hans Tausen, Anders Sørensen Vedel og købmandsslægten Baggesen. Forfatteren og hans to år ældre broder, Evald, der døde som forpagter på Nørre Vosborg 1923, blev tidligt forældreløse, og da deres formynder, pastor C.F. Koch i Vejrum (1827–95), blev udnævnt til stiftsprovst i Ribe, flyttede drengene med deres plejemor, Marie Ferslev, til denne deres slægts gamle by.

I marts 1971.

Noe Tang-Petersen.

En dag i foråret 1885 fortalte Ninne¹⁾ os, at hun, mens vi var i skole, havde haft besøg af pastor Koch,²⁾ som var kommet for at fortælle hende, at han var blevet udnævnt til stiftsprovst i Ribe, og at hun i stedet for at sige til lykke, havde spurgt: Hvad skal drengene og jeg så?

hvortil han havde svaret: Følge med. Det var vel nok en begivenhed. At flytte 21 mil fra hjemegnen. Omtrent dér hvor hovedvejen stødte op til den nye landevej, stod der en pæl med et bræt med indskriften: 21 mil fra Ribe, til Vosborg var der 5 mil, men 21 mil, det var en alvorlig flyttetur. Hos T. W. Jensen,³⁾ som havde slægtninge i Ribe, som i hvert fald Metea, den ældste, havde besøgt, hørte vi ved afskedsbesøget om de trængsler, som de ny elever måtte gennemgå (gabestokken f. eks.). Men det, at man skulle flytte, gjorde én interessant, man følte sig lidt, og jeg konverserede Anna Jensen, som havde været i Horsens, om denne bys berømte hovedgade, den berømte, brede Søndergade, til stor morskab for hendes ældste broder Theodor. Holmgård⁴⁾ var det især vanskeligt at sige farvel til. I oktober ved efterårsferiens begyndelse rejste vi så til Vosborg og et par dage efter, tror jeg, til Ribe. På Vosborg efterlod jeg et bur med et par hvide mus, som jeg havde erhvervet mig i Struer – og et par dage senere rejste vi til Ribe. Fra Esbjerg kom vi til at rejse med en lille dame, som havde en lille pige med. Ninne kom i snak med hende, og det viste sig at være en urmagerkone fra Ribe, md. Hansen, som boede i Grønnegade, og hun fortalte lidt om skolen og dens elever, af hvilke der både var disciple og apostle, det sidste var dog vist en vittighed. Men betegnelsen discipel for en skoleelev var for os noget nyt. Jeg brugte engang i et brev til min gamle universitetslærer, dr. Siesbye,⁵⁾ det udtryk, at jeg var en af hans elever. Han protesterede og skrev, at han aldrig havde haft elever, men »mange disciple, mere eller mindre dygtige, men til de meget dygtige regner jeg Dem«. Hvad forskel der er mellem en elev og en discipel, ved jeg ikke, men jeg skal ærligt indrømme, at den dygtighedsattest, Siesbye dér gav mig, glædede mig meget, da han var en så fremragende lati-

Parmo Carl Tang Petersen

nist. Ninne trakterede de rare mennesker med æbler fra Vosborg, og vi omgikkes særlig de første år de rare mennesker en del.

På banegården i Ribe blev vi modtaget af stiftsprovsten og Laurids,⁶⁾ som fulgte os til Skibbroen, hvor vor formynder havde lejet lejlighed til os på hotel »Sæl-hunden«. Her fik vi en venlig modtagelse af hotelværten, som tillige var husvært og drev en blandet næringsvej, idet han både var restauratør, vognmand og landbruger. Han hed Søren Nielsen, men kaldtes altid Søren Bager, fordi hans far havde været bager. Hans kone havde været gift før med en toldassistent Erecius og havde med ham en datter, Vilhelmine Erecius, for hvem Søren Bager var en meget øm stiftfader. »Ville«, som hun kaldtes, var hans et og alt. Både mor og datter var til stede, skønt det var sent på aftenen. Vi fik dejlig varm aftensmad, og vi sagde tak for mad til fru, som vi var vant til, og Ville havde som påskud for, at hun var oppe endnu, at hun ikke var færdig med at læse geografi, men Søren Bager gennemskuede hende og

sagde, at hun var nysgerrig efter at se de nye drenge. Det var en rummelig lejlighed bestående af 6 værelser, altså dobbelt så mange, som vi var vant til fra Struer, som vendte ud til Skibbroen, Smalleslippen, Fiskegade og gården. Næste morgen da jeg vågnede, listede jeg mig fra soveværelset, der lå bag entreen og vendte ud til Smalleslippen, ud i køkkenet, der vendte ud til Fiskergade og Smalleslippen, og kiggede ud. Jeg var dygtig benøvet ved tanken om, at jeg nu befandt mig i en rigtig by, sådan en som Holstebro, som jeg kendte fra besøgene hos Gammas⁷⁾ mor, når jeg stod i porten ud til hovedgaden, Nørregade, og så på den livlige trafik. Det billede, der mødte mig den morgen i Ribe, var egentlig ikke afskrækkende. På den anden side af Fiskergade lå en vognport på hjørnet af Fiskergade og Smalleslippen med et høstænge over, i Smalleslippen stod en stige, på stigen stod en karl, som snakkede med en lille dreng, der knaldede med en pisk. At en rigtig by kunne se så landlig ud, beroligede mig meget. Når jeg ser på Roeds gamle billede af Nørreport i Ribe med hunden, koen, rytteren og pigen med spandene, tænker jeg ofte på, hvad jeg så den morgen i Ribe fra køkkenvinduet. Da jeg havde fået tøjet på, løb jeg op til domkirken og gik en rundtur om denne bygning, hvis kolossale størrelse overvældede mig. Det var en mørk, skyet oktobermorgen.

Samme dag hentede stiftsprovsten mig, og vi fulgtes med ham om på kathedralskolen. På hjørnet af Sønderportsgade og Puggårdsgade gjorde han os opmærksom på de to gamle hjørnehuse, mellem hvilke vi skulle finde vor skolevej. På rektors kontor på 1. sal ved trappen traf vi rektor Fritsche, som modtog os venligt. Da jeg fortalte ham, at jeg havde læst engelsk i to år, sagde han: Det må du putte i lommen. Derimod dumpede jeg i tysk lige ind i Odysseus og Kyklopen og har aldrig

læst en tysk begynderbog. Da rektor fulgte os ud gennem skolegården, sagde stiftsprovsten til ham: Det er en dejlig gård, De her har fået. Koch havde som adjunkt ved skolen 1852–65 været med til i 1855 at flytte fra den gamle skolebygning lige over for kirken om i den nye og havde altså set gården uden træer. Næste dag var vi til optagelsesprøve, hvis nærmeste forløb jeg kun svagt erindrer. I dansk blev vi prøvet af adjunkt Dybdal, som havde religion med første klasse. Han spurgte, om vi selv kunne sætte kommaer i diktaten, hvad Evald bejaede, medens jeg ikke fik bemærket, at jeg var ganske blank i den henseende. En af eleverne hviskede kommaerne til mig, så det gik meget godt. 31 år efter var jeg beskikket censor i historie hos Dybdal. Rektor Nielsen gjorde mig opmærksom på, at der vistes mig en stor ære af Dybdal, idet han, da det var mig, deltog i frokosten, hvad han ellers aldrig gjorde. Dybdal fortalte mig da, at han kunne huske, at jeg på hans spørgsmål om, hvor vi var fra, havde svaret: »at vi har boet på en gård oppe ved Limfjorden, men nu bor vi ovre på Skibbroen«. Den morsomme, let karikerende betoning, han gav ordene, viste, at han tydeligt erindrede dette optrin. Han er vist den ejendommeligste lærer, jeg har kendt.

Jeg var meget imponeret af Ribe kathedralskole. Den ligger i den ærværdige Puggårdsgade, hvor den gamle bispegård – Brorsons bispegård – og den stilfulde stiftsamtmandsbolig, hvor Niels Finsen har haft sit hjem, ligger. Skolegården vender ud til gaden, skilt fra denne ved et lille haveanlæg, bag hvilket en mægtig kastanie bredte sig fra den ene side til den anden. Bag kastanien fulgte to rækker lindetræer og bag dem skolebygningen, en toetages bygning med indgangsdør på midten, over hvilken der står: Litteris et artibus. To enetages sidefløje, den ene fortsat med rektorboligen, den anden

med baggård og pedelbolig, omsluttede gården på langs. Rektorboligen er den ældste del af den og havde i århundreder været benyttet som sådan. Selve skolebygningen var fra 1855 og altså ikke mere end 30 år gammel. Den sidefløj, der lå ved siden af rektorboligen, var syngesal og festsal, den anden sidefløj gymnastikfløj. I hovedbygningens stueetage var der 6 klasseværelser med vinduer ud til rektors have, lige over for syngesalen lå forberedelsesklasserne, som undervistes sammen i nogle fag, der var 7 elever i anden, 15 i første forberedelsesklasse, så fulgte 1.–5. klasse. På første sal var over forberedelsesklasserne biblioteket, så fulgte lærerværelset, fysisk kabinet, naturhistorisk museum, 6. klasse og rektors værelse. En gang langs klasseværelserne med vinduer ud mod gården fandtes i begge etager, og uden for rektors kontor var trappen. I én henseende var skolen gammeldags. I Struer realskole havde vi små borde med plads til to ved hvert bord, men i Ribe brugte man endnu lange borde med plads til 6 ved hvert. Kun i forberedelsesklasserne stod der nærmest ved væggen i midten et tomandsbord, hvor de to elever, der sad øverst i anden underklasse havde deres plads. Resten af 2. under sad ved det bageste 6-mandsbord, og første klasse sad ved de to andre lange borde. Nærmest vinduet ved det første bord fik jeg min plads og begyndte altså som hele skolens fuks. I den første tysktime sagde min sidekammerat, at jeg skulle hviske til ham, når han blev spurgt i tysk grammatik. Det var den bestemte artikel, vi havde for, og den kunne jeg. Men jeg sufflerede for højt. »Hvem er det, der hvisker?« spurgte gamle overlærer Kinch med sin tørre stemme. »Parmo Petersen«, lød det i kor fra kammeraterne, som på det skændigste svigtede den nye discipel. Jeg blev stillet hen til væggen, så min debut var ikke lovende. 14 dage efter at jeg var kommet ind i skolen,

fandt der overflytning sted, men da jeg kun havde siddet i klassen i en halv censurperiode, blev jeg ikke flyttet, men mit gennemsnit var det bedste. »Hvad, sidder du dér endnu?« sagde den venlige adjunkt Øllgård, som vi havde i religion og geografi, i den første time vi havde efter overflytningen. I dansk havde vi den fornævnte, fornøjelige adjunkt Dybdal, i regning den gemytlige Amorsen, i naturhistorie og skrivning Spang, i historie Fraas og i gymnastik næstkommanderende for grænsegendarmeriet, ritmester Fahrner. Medens de andre fag ikke voldte mig vanskeligheder, ja, jeg skrev ikke smukt, men var sluppet for tegning, som i Struer var min rædsel, så var gymnastikken mig meget imod – så meget, at jeg om søndagen med bekymring tænkte på, at jeg om mandagen skulle have gymnastik. Ritmesterens valgsprog: Tavshed hersker, eller ritmesteren tærsker, behandlede os på en meget brutal måde. Hans stok – blyanten, som han kaldte den – var altid parat, og kun de, der var så stærke, at de kunne gå skråstangen igennem med bøjede arme, og så behændige, at de kunne slå hovedspring, var raske drenge, de andre var dovendyrene, som når de ikke kunne længere i bøjede arme, måtte fortsætte i strakte arme, medens ritmesteren gav dem af stokken, idet han sang: Den værste skab, skab af al slags skab er dovenskab. Først da vi fik en human gymnastiklærer i den godmodige sergent Simonsen, blev gymnastikken ikke mit yndlingsfag, men et fag, som jeg ikke havde noget imod. Ritmesteren var temmelig forfalden og mødte ikke sjældent på skolen i påvirket tilstand. Var kæfer ten meget høj sad han og byggede huse af brændestykkerne i brændekassen, eller udmalede for sin hund, Spids, hvilken pragtfuld begravelse, den skulle få med alle ordentlige hunde i byen som gæster, »men prokurator Bøggilds infame køter vil vi sgu ikke have med,

vel lille Spids«, og flot traktement til alle de pæne hunde, som både skulle have lammesteg og flæskesteg, »det værste er, du ikke selv får noget af det, lille Spids«. Om ritmesterens husliv fortaltes der sælsomme historier. Ritmesterinden var en høj, ganske flot skikkelse, som sagdes at have haft meget intime forbindelser med kronprinsen (Frederik d. VIII), og hun kørte gemalen i meget stramme tøjler og udtalte sig meget åbenhjertigt til og om ham. Da han engang under en visit sad og rodede i sin hukommelse efter, hvor det var, han havde skudt et ræveskind, som lå på gulvet, afbrød hun ham med den kategoriske erklæring: Sludder lille Fahrner, vi har jo fået det forærende. På en spadseretur, hvor fruene gav ham en ordentlig overhaling, afbrød han hende med: Så hold dog op. Der sidder jo en mund på dig, som om du var en fiskekælling. – Hun replicerede: Ja, jeg går i hvert fald med en torsk under armen. Da pedel Nielsen, den yngre, hvis far beklædte embedet i min skoletid, traf ritmesteren efter at han var gået af, udspandt der sig følgende samtale mellem dem: R.: Hvordan har Deres far det? – N.: Han er død. R.: Gud døde mig, det var da sørgeligt – og Deres mor? N.: Hun er også død. – R.: Gud døde mig, er hun også død? N.: Hvordan har oberstløjtnantinden det? – R.: Åh, det forbandede fruentimmer. Da skolen i sin tid fik nogle afstøbninger fra Parthenon, var ritmesteren en interesseret tilskuer ved udpakningen og gjorde sig næsten til leder af foretagendet. Da den første afstøbning var udpakket, udbrød han forfærdet: Det er gud-døde mig gamle stykker. At der jo mangler et og andet ved de gamle kunstværker, var han ikke klar over. Da der blev indrettet embedsbolig til ritmesteren ude ved selve grænsen, og han i den anledning måtte flytte fra Ribe, spurgte Simonsen ham en dag, vi havde gymnastik, om han ikke troede, han ville komme til at savne

byen. Han svarede: Tror De ikke, lille Simonsen, at jeg heller fra mine vinduer vil se ud i Guds frie natur end over på væver Bruuns lokummer. Eleverne fra landet hånedes han altid for deres landlige vaner: Disse landlige skønheder – *beautes champetre*. Da L. J. Koch var kommet i skole, kastede ritmesteren en tid sin kærlighed på ham og gik med ham ved hånden og forklarede »lille Laurids, at øl, vin og brændevin var Guds gaver, som man ikke måtte kaste vrage på«. – I 4. klasse havde jeg et langt sygeleje, da jeg atter viste mig på skolen, modtog ritmesteren mig med de ord: »Nå, er du dér, lille Parmo? Jeg havde sgu allerede bestilt krans til dig«. Hos apoteker Låge⁸⁾ var jeg sammen med en farmaceut, som havde gået i Ribe skole, han var en brodersøn af overlærer Kinch. Han traf engang i Helsingør Fahrner og spurgte, om oberstløjtnanten kunne huske ham. Han svarede: Men det er jo Gud forbarme mig Nicolaj, hvordan har du det, min dreng? Engang var ritmesteren i godt lag ude på hotel Riberhus og skildrede gymnastikundervisningen på officersskolen i gamle dage. Han fortalte, at de kunne springe over hesten, når der var 4 sadelpuder på den i fuldt kyrads. Værten, Jens Møller, bemærkede tørt: Det var da godt, De havde kyrads på, ellers var De vel aldrig kommet ned på jorden igen. R.: Åh, lille Møller, må vi være fri for Deres værtshusholdervittigheder. Faderen var skrædder i København, men det ville ritmesteren ikke være ved. Da ritmesteren engang kritiserede Dybdals bukser og sagde, at de var for korte, replicerede denne: Det er en udpræget interesse, ritmesteren har for påklædningsgenstande – man skulle næsten tro, Deres far var skrædder.

Skønt elevantallet i Ribe skole næppe var stort større end i Struer realskole, var lærerantallet dobbelt så stort, og dette imponerede mig meget. Der var foruden

rektor to overlærere og 6 adjunker, to gymnastiklærere og en sanglærer. Det var jo også en stor lærerstab til knap 100 drenge. Skolens ældste lærer var gamle overlærer Riis, som siden 1846 havde været overlærer ved skolen. Som sådan fik han embedsbolig på skolen, som dengang lå lige over for domkirken. På den gamle skole, som nu ejes af sparekassen og benyttes som fri-bolig, sidder der en marmorplade, som fortæller, at filantropen Jakob Riis er født dér, han var nemlig søn af overlæreren. Denne var klassisk filolog, søn af en brændevinsbrænder i Helsingør og discipel af den fra H. C. Andersens historie så omtalte berømte eller rettere berygtede rektor Meisling. Han var også frygtet for sin skarpe tunge og hårde og kyniske behandling af eleverne. Hans hovedfag var egentlig græsk, men på sine gamle dage havde han lagt sig efter engelsk, som han underviste i i 5. og 6. klasse. Jeg har kun haft ham som vikar i latin i fjerde klasse og husker, at han fortalte en historie om tre tørstige studenter, som på en fodtur bad om noget at drikke i en præstegård. Præsten spurgte dem om de kunne bøje bibo, jeg drikker, de to bøjede det forkert og fik ingenting, men den tredje, som både vidste at det hed bibi i perfektum, og at det ingen supinumform havde, fik sin tørst slukket. Som emeritus mødte han omme på skolen sammen med sin berømte søn, den dag, vi var oppe til studentereksamen i engelsk, og jeg havde dem som tilhørere, da jeg bekom mit ug÷ i dette fag. Riis gik af i 1887, og det var hans efterfølger, cand. phil. Herman Larsen, der kom til at undervise i det ædle romersprog.

En anden gammel filologisk kandidat, som også havde gjort tjeneste ved skolen i mange år, var overlærer Kinch, som i 1848 kom til skolen og virkede dér til 1888. Ham havde vi som sagt i tysk i underklasserne, men hans hovedfag var latin, og så havde han oldnor-

disk med 5. og 6. klasse. Da en elev udtalte kyklopen polyfems navn som om det var sammensat af talordet 5, sagde Kinch med sin knirkende stemme ganske langsomt: poliseks, polisyv, poliotte, polini, politi hva? Det var nu hans måde at være vittig på. Der fortælles, at han til sin søn Joachim, der havde taget fjerde classes hovedeksamen, sagde: »Her har du en femøre at more dig for sammen med dine venner«. Han var en mand af den gamle skole, gammeldags i sin klædedragt, gik med benklæder, som var til at knappe i siden, sådan som gamle bønder brugte. Han var ret aflægs, så og hørte dårligt. Han var en fremragende historiker, hvis »Ribe Byes Historie« sættes meget højt af videnskabsmændene. Professor Erslev kaldte denne bog og Bruuns »Københavns Historie« mønstergyldige byhistorier. Han havde siddet i byrådet. Han kunne være streng. Da en elev snød ved at se i en andens grammatik og undskyldte sig med, at det ikke var hans egen, men naboens bog, fik han selv mdl og naboen en anmærkning. Han kunne være tørt vittig. Da en elev højlydt bemærkede, at der lå et stykke kridt på gulvet, sagde han: »Bed det dig?«

Den tredje gamle lærer var adjunkt Peter Jensen Trøjgård. Han var fra Århus-egnen, hed egentlig Jensen, men havde antaget navnet Trøjgård. Hans jyske oprindelse fornægtede sig ikke, hans udtale af fransk var meget jysk. Som vikar i Randers var jeg hos rektor Gemzøe sammen med professor Paludan. Han omtalte Trøjgård som den sidste af de umulige teologer, der sad som fransklærer rundt om. Da vi gik fra selskabet, sagde den vittige Wahl, at han var lige ved at sige, at han også havde haft en umulig teolog til fransklærer, men heldigvis huskede, at det var Paludan. Trøjgård havde haft en kollega som fransklærer, der hed Jean Arnold Fischer og også var teolog, de var omtrent lige

umulige, og da der på grund af tilbagegangen i elevantallet skulle foretages en reduktion af lærerpersonalet, mente de begge, at det måtte blive den anden, det blev Fischer. Trøjgård var temmelig lad, »jeg kan ikke tvinge Dem«, var hans yndlingssentens, og det gjorde han så vist heller ikke. Af de 7 år, jeg fik undervisning i fransk, havde jeg ham i de tre første og de tre sidste, i det fjerde havde jeg Dybdal, og i det lærte jeg mere end i de 6 andre tilsammen, men så fik vi i det år Trøjgård til tysk, hvorved vi i det fag fik et hvileår i så udstrakt en grad, at vi i det følgende år måtte have Dybdal til at bringe os på ret køl i tysk. Trøjgård ville gerne fortælle om sine rejseoplevelser, han havde længe været pebersvend og rejste i disse år meget i udlandet i ferierne. Han morede sig over modsætningen mellem franskmændenes hurtige og tyskernes langsomme udtale af ordene. Når franskmændene talte om Fontainebleau, lød det, som om ordet kun havde to stavelser, det tyske ord landsknecht lød meget godt på italiensk, idet det her blev til lanzikenechti. Der stod i den franske læsebog en skildring af nogle gudsforgående banditter, der førte et meget voldsomt sprog, hvori de blandt andet sagde: »Fanden, hellige fanden« – når vi kom til det, lo han, så det klukkede i ham. Der var den skik på skolen, at ordensduksen skulle bringe de afleverede stilebøger hjem til lærerens privatbolig, noget som de andre lærere dog ikke forlangte i de højere klasser, men den dovne Trøjgård ville altid have dem bragt. Da vi gik i femte klasse, ville ordensduksen ikke gå med dem, men forlangte, at jeg, som den der boede nærmest ved Trøjgård, skulle gøre det. Det ville jeg ikke, da jeg ikke ville være ordensduksens dreng, og derfor måtte Trøjgård selv tage dem med. Han blev rasende og hævned sig ved, da vi næste gang skulle have cencurer, at give os alle sammen: tilfreds, i stedet

for det: Veltilfreds, vi ellers altid fik. Det var en sønderjyde, der var blevet flyttet fra den tyske skole i Haderslev – han hed Michaelsen – der voldte alt det postyr som ordensduks. Han havde ikke læst fransk før, og Trøjgård drillede ham med, at det var »die sittliche germanen«, som ikke ville lade ungdommen læse den farlige franske litteratur, men nu var han kommet til »die windigen dänen«. Trøjgård var meget national og hånede de tyske »sabelraslere«. Han fortalte, at han var kommet galt af sted i Schweiz, idet han på tysk spurgte en fransktalende mand, om den bygning de stod lige overfor ikke var forbundsdagen, men fik det hånlige svar: »Je ne vous comprend pas«. Da jeg engang i oversættelse fra fransk oversatte: Kardinalen betragtede sit ur, sagde Trøjgård: Nej, Petersen, en konfirmand betragter sit ur, andre ser på det. Han var en meget belæst mand, gav sig af med arabisk og oversatte arabiske sange, som vi fandt lidt ufrivillig komiske, når vi læste dem i skoleprogrammerne.

Spang, som vi havde i naturhistorie, matematik og skrivning, var en meget godmodig og velmenende mand med et særdeles smukt, næsten ædelt, klassisk skønt hoved, som førte tanken hen på gudernes yndling Sofokles, men det sad desværre på en alt andet end skøn krop, han var meget mavesvær. Han var uenergisk, ville gerne sidde mageligt, og en dag, da han sad på katederstolen og lænede sit hoved mod nogle kort, der hang bag ved ved ham og ved idelige forandringer af stillingen søgte at gøre den mageligere, endte det med, at han fik kortene skubbet af sømmene, så de fossede ned over hans hoved, hvilket så meget pudsigt ud. Skønt han havde et så taknemmeligt fag som zoologi, og skolen havde en udmærket samling, gjorde han meget lidt ud af det. Han havde ikke megen faglig uddannelse, var cand. phil., havde været huslærer, skole-

bestyrer, fabriksbestyrer og navigationsskolelærer, inden han kom til Ribe skole og fik som følge heraf ikke sine matematiske studier afsluttet. Man fortalte, at han havde været matros (navigationslærer) og som sådan havde tilegnet sig den færdighed i at spytte, som han var i besiddelse af. Som den autodidakt han var, ville han gerne over for de små klasser optræde belærende, men var ikke altid lige heldig. Da en lille dreng spurgte ham om, hvad »memento mori« betød, svarede han: Husk at dø, hvilket jo var mere ordret end korrekt. Han botaniserede aldrig med os og gad ikke benytte samlingen ret meget, kun når den afsluttende eksamen nærmede sig, fik han travlt med at lære os hvilke dyr det var, vi havde i den, men så hittede de uforskammede unger på, hver gang han viste et dyr frem at svare »aborre«, og denne i og for sig tarvelige spøg gjorde en ret komisk virkning. Han mentes at stå under den anden matematiklærer, Amorsen, i dygtighed og blev behandlet lidt overlegent af denne. Han havde religiøse interesser, var Irwingianer og gik meget i kirke hos stiftsprovsten. Han sad i små kår, og hans kone ansås for ret pyntesyg.

Fraas var klassisk filolog, havde laud til denne svære eksamen, var kundskabsrig, yderst samvittighedsfuld, stilfærdig af væsen, stillede meget store krav til eleverne både med hensyn til flid og disciplin. Skønt han var en lillebitte mand med en meget spæd stemme, holdt han glimrende disciplin, ja der var så stille i hans timer, at musene kom frem af deres huller og løb rundt på gulvet. Om denne stilhed egentlig var af det gode, ved jeg ikke. Når vi havde ekstemporallatin hos ham, og man havde været oppe, sov man med den bedste samvittighed af verden. Da jeg tog min afsked fra skolen i Kolding, fik jeg af 2. g nysproglig, som jeg i to år havde undervist i tre fag, 8 timer om ugen, en mindegave be-

stående af en bog, og med den fulgte et kort, hvorpå der stod: Modtag herved en hjertelig tak for de to år, vi har arbejdet sammen. Dette udtryk, arbejdet sammen, glædede mig meget, thi jeg syntes virkelig, der havde været et fornøjeligt samarbejde mellem klassen og mig. I min skoletid var afstanden mellem lærer og elev alt for stor til, at der kom et samarbejde i gang. Jeg synes, det må have været kedeligt for lærerne at undervise, og det var trykkende for eleverne at blive undervist. Fraas var skolens bibliotekar og tilbød mig som sådan sit eget eksemplar af Ossians digte til låns, da skolens var udlånt. Det forekom mig at være en næsten ufattelig stor elskværdighed. Da jeg blev forlovet med hans kones broderdatter,⁹⁾ skrev han til svigermøder: Bravere discipel end Parmo har jeg aldrig haft, hans indstilling over for mig var altså meget venlig, men alligevel, hvor var lærere og elever hinanden fjerne. Rektor, som jeg senere skal omtale, havde en lidt friere facon. Da han engang hørte nogle elever i meget drastiske vendinger omtale en kammerats overdrevne bestræbelser for at behage ham, sagde han med et smil på læben: Gå længere bort, at kongen ikke skal høre, hvad I siger. Det kunne Fraas aldrig have fundet på. Jeg har det indtryk, at de unge i familien undervurderede Fraas, fandt ham mere sær end betydelig, mig forekom han at være en ret betydelig mand.

Dybdal var lynende grim med sit ræverøde hår og skæg, men kunne være umådelig fornøjelig. Mens der over Fraas var en lille smule generthed, så var Dybdal velsignet ugenert. Hans ordforråd, når han skulle skælde ud, og som den koleriker, han var, kom han ofte i den situation, var udtømmeligt. »Din rædsomme ålekanin« kunne han brøle til synderen, og når han sad og oprullede dovne realistisk fremtidsperspektiver, var han absolut ikke kedelig: Du dumper til eksamen, dit

ålehoved, tænk hvilken skam det bliver for dig, når man siger om dine børn: »Dér går en søn af ham, der »damp« i Ribe«. Når der havde fundet overflytning sted i klassen, satte han sig til at filosofere over resultatet: »Jeg kan ikke begribe, at Bendix Hansen er blevet fuks, jeg synes ikke, der er noget fukseagtigt over ham, nej havde det været Tange, det kunne jeg have forstået, hvad skal der egentlig blive af dig Tange, skal du til Amerika«. Tange dumpede vist nok og rejste til Amerika. Dybdal var en vældig dygtig lærer. Han hørte ikke til dem, der for rundt i klassen, men sad næsten hele tiden på katederet, og man kunne få den forestilling, at han sad og halvsov, men han var spillevende. Jeg ser ham for mig pludselig fare ned fra stolen og lange en stor realist, som havde brugt et upassende ord, en mægtig lussing. Hverken han eller eleven sagde et ord, det behøvedes ikke. Dybdal læste meget, men meddelte os ikke så forfærdelig meget udover, hvad der stod i bogen, men det, han meddelte os skulle skrives ned. En præstefrue, som havde haft ham i dansk litteraturhistorie, har fortalt mig, at han, da de havde om Blicher, sagde: »Skriv op: Hans kone var et asen«. I historie havde jeg ham som lærer i mellemklasserne. Han rådede bod på V. A. Blochs magerhed med hensyn til kulturhistorie ved at diktere os navnene på renessancetidens mænd: Dante, Petrarca, Boccacio. Han var præstesøn, selv cand. teol., men tog tillægseksamen i tysk og engelsk i 1893. Da Øllgaard efter rektor Fritsches død blev rektor, og en af Dybdals beundrere spurgte ham, om han ikke følte sig forbigået og ønskede at blive rektor, svarede Dybdal: »At blive rektor nænnede jeg ikke at ønske min værste fjende«. Dette svar karakteriserer ham i allerhøjeste grad. En broder til ham – sorte Dybdal i modsætning til røde Dybdal – var i et par år lærer ved skolen, men tog så

til København, blev cand. mag. og senere lektor i Horsens.

Øllgaard var også teolog, havde ligesom Dybdal også virket i Hjørring, før han kom til Ribe, var noget ældre end Dybdal og kom allerede 1876 til Ribe. Han hørte til en gammel jysk præsteslægt, hans farfar var biskop N. E. Øllgaard i Viborg, og ham var han opkaldt efter: Nicolaj Esmark. Han var en dygtig, human inspektør, en elskværdig, fint dannet lærer, men ikke i besiddelse af særlig vidtgående kundskaber i historie. Han læste vist ikke ret meget, men var fra 1889 til sin død et virksomt byrådsmedlem, interesserede sig for plantning og var lystfisker. Af ydre var han middelhøj, mager, havde mørkt overskæg og var skaldet. Han blev sent gift, fordi hans kæreste, som han stiftede bekendtskab med i Hjørring, ikke kunne undværes i hjemmet, hvor hun skulle være en søster i moders sted. Han havde i mange år dansk i 5. og 6. klasse, interesserede sig for litteraturhistorie, og da dette fag blev gjort til eksamensfag, udarbejdede han et »omrids« i dansk litteraturhistorie, som »ikke gjorde fordring på at anlægge nye synspunkter, men søgte sin anbefaling i kortfattet-hed«. Hans historieundervisning var ikke inciterende, han benyttede bestemte vendinger. Frederik Vilhelm d. IV af Preussen omtaltes altid som »romantikerens på tronen, Steffens velynder«, men vi fik en praktisk, klar oversigt over stoffet. Hans religionsundervisning var tør og kedsommelig. Jeg husker en meget karakteristisk scene. En af realisterne var oppe, havde afleveret et par skriftsteder, vi havde for i katekismus, med stor tungfærdighed og stod nu – man stod op, når man var oppe – og sov fredeligt, døv for alt andet end kommandoordet »salme«. Øllgaard går op og ned ad gulvet og forklarer det sidste skriftsted og kommer så uheldigvis til at sige: det er, som der står i salmen »Aldrig

er jeg uden våde, aldrig dog foruden nåde osv.«, bruser det frem fra den nidkære elev. Lærer og elev var lige forbavtede, den første over afbrydelsen, den sidste over, at hans fortræffelige præstation ikke blev påskønnet. Det var ikke netop den salme, Øllgaard tænkte på.

Amorsen var sønderjyde, søn af en bankdirektør i Haderslev. Han var den yngste af lærerne, men heller ikke mere end 23 år, da han i 1881 kom til skolen. Jeg havde ham i regning i underklasserne og i fysik i V og VI klasse. Evald¹⁰⁾ havde ham i regning og matematik i de fem år, han gik i skolen og i fysik i de sidste 2 år, i dette fag var han enerådende i skolen. Han var en meget fornøjelig og yderst populær lærer, som kom til at virke ved skolen i 47 år. Så vidt jeg ved, lever han endnu, men går i barndom. Da jeg kom til min gamle skole som beskikket censor og trådte ind i gangen, lød der et hjerteligt: «Goddag, Parmo». Det glemmer jeg ham aldrig, det var så hyggeligt at blive kaldt ved fornavn på sin gamle skole.

I stedet for Kinch, som døde i 1888, kom der en ganske ung cand. mag. F. V. Bech. Han var en særdeles dygtig, men meget krævende lærer. Hans hovedfag var latin, men han underviste også i græsk og dansk. Lassen, der havde efterfulgt Riis, havde vi i latin i de to nederste latinklasser, men da han var en meget unøjagtig og lad lærer, blev han sat fra bestillingen, og i III klasse fik vi Bech både i latin og græsk, 12 timer om ugen. Det var en drøj omgang, men vi fik da noget læst. I latin beholdt vi Bech til IV klasses hovedeksamen, men i græsk fik vi i fjerde klasse Lassen, og i engelsk i V og VI klasse fik vi også Lassen, og han var lige umulig i alle tre fag, selv om han var halvbroder til den meget fremragende jurist, professor Julius Lassen, der både som dyrker af romerretten og som regens-

provst var noget meget betydeligt. Adjunkt Lassen var såmænd elskværdig men kedelig. Bech talte yderst korrekt, næsten som en bog: Men dreng dog, hvor tør du vove at gøre dette? Nu har du jo efter skolekonstitutionerne kvalificeret dig til en anmærkning. Jeg yndede ham ikke. Han ville altid have min Cæsar – han gad ikke selv tage bog med – fordi jeg var den eneste, der havde en ny bog, og den holdt han altid sådan, at hans tommelfingre, som ikke var rene, grisede den til forneden. Men jeg må jo indrømme ham, at han, da jeg havde forsømt nogle latintimer i 4. klasse, gratis læste med mig i sit hjem. Han var ikke nogen fremragende pædagog, ganske utilnærmelig og ansås som ældre lærer nærmest for at være sindssyg. Jeg har truffet flere yngre elever af ham, som interesseret har spurgt mig om, hvordan han i grunden var som ung lærer. En af dem, rektor Strehle i Horsens, som var censor hos mig i historie i 1940, sagde, da jeg roste Ribe skole: Nej, ved De hvad! Når man havde Bech i latin, Secher i græsk og fransk, Julius Nielsen i tysk og som rektor, så var der ikke megen glæde ved livet. En anden, der som student af den klassiske retning havde haft Bech i latin, omtalte ham som en stor dygtighed, men ganske umulig, så det grænsede til sindssyge, i sine krav til eleverne. I sang havde vi cand. theol. Knudsen, søn af den bekendte sønderjyske storproprietær Knudsen på Trøjborg, fætter til Jakob Knudsen. Han var en dygtig og fornøjelig sanglærer, kavaller og verdensmand.

Endelig var der rektor Fritsche, som vi som lærer først lærte at kende i de to sidste år, hvor vi havde ham en time om dagen i græsk og to timer om ugen i oldnordisk. Han var en livlig, ret kolerisk, men meget tiltalende pædagog. Det er så betegnende, at han var Dybdals svigerfader. De to må have passet udmærket til hinanden. Som rektor virkede han meget vulkansk.

Havde man fået en anmærkning, måtte man: »Gå den sørgelige pilgrimsvandring« sammen med duksen op til rektor, og så var det rigtignok spændende, hvad rektor havde nærmest ved hånden, når afstraffelsen skulle foregå. For øvrigt slog han en pragtfuld lussing. Han hørte til de mennesker, som vandt ved nærmere bekendtskab, og når man vænnede sig til ham, endte man med at finde oldingauter, dvs. den gamle fader (Odin) helt hyggelig. Han havde visse sproglige ejendommeligheder. De øverste stykker af offerdyrene, som de gamle grækere brændte til gudernes ære, benævnedes han overstykkerne, og jeg kan høre ham sige: De stægte (stegte) overstykkerne og fortærede selv de indre dele – stegt overstykke forekom mig at være en mærkelig tør ret, idet jeg altid kom til at tænke på damernes overtøj.

Han sagde aldrig: Hvadbehager, heller ikke hva', men hvad med tydeligt udtalt d. Et år var der kommet en ny elev i III klasse, der hed Vad. Da rektor i begyndelsen af første time, hvor han aldrig selv underviste, gik sin sædvanlige runde gennem klasserne for at holde mandtal, spurgte Fraas rektor: »Rektor vil vel ikke være så venlig at sige mig, hvad den ny discipel i III klasse hedder?« Rektor: »Vad«. – Fraas, der opfattede det som hvad, gentager med høj røst: »Rektor vil vel ikke være så venlig at sige mig, hvad den nye elev i III klasse hedder?« Rektor med høj røst: »Vad«. Fraas ulykkelig: »Kan rektor da ikke forstå, hvad jeg spørger om? Hvad hedder den nye discipel i III klasse?« – Rektor, brølende: »Jo, han hedder Vad«. Han kom ret ofte sent til sine timer, især når hans lille dattersøn Poul Dybdal var ovre i skolens have, og vi havde set den ømme bedstefader med den lille ved hånden, vidste vi, at græsktimen ikke kom til at begynde på slaget 9. Til gengæld havde han ondt ved at blive fær-

dig ved timens slutning, og det hændte, at han engang underviste hele frikvarteret og et stykke ind i Fraas' time. Da han vel så fandt, at fadæsen var så stor, at den ikke kunne undskyldes, foretrak han at lade som ingenting og sagde: »Jeg tror sgu, jeg taber mine bukser«, da han passerede den nidkære overlærer uden for klassens dør. Rektor var sparsom med sin ros, og da han engang, da jeg dummede mig i græsk, ærgerligt sagde: »Det var et Parmo Petersen ganske uværdigt svar«, var jeg meget brødefuld, og tænkte aldeles ikke på, at hans svar jo dog røbede, at han ikke anså mig for hel idiot. Da jeg, over 25 år efter at jeg var blevet student, blev lærer i oldtidskundskab og atter skulle til at beskæftige mig med den græske oldtidslitteratur, var det mig en glæde at vende tilbage til det, jeg havde dyrket under hans kyndige ledelse. Da jeg blev student, købte jeg hans billede, og det er jeg glad ved at eje.

Et af de steder, der i vor fritid spillede den største rolle for os i de første ribeår, var tante Karens¹¹⁾ hjem i den gamle, hyggelige gård på Mellemdammen i Ribe. De to øer, som åens hovedløb ved at dele sig i tre arme danner, kaldtes Mellemdammen og Nederdammen, og byens ene hovedgade, Nørreportsgade, gik over dem fra Storegade til Saltgade, ad hvilken landevejen fra Kolding til Varde, som mødes et par km nord for byen, fører ind i Ribe. Allerede inden vi flyttede til Ribe, havde Laurids Koch stiftet bekendtskab med Karens broder Magnus, som var på alder med mig, og da vi skulle komme, bad han herr Claussen om tilladelse til at tage os med derned, hvad han beredvilligt fik. Clausen var af gammel ribeslægt, hans farfar var en af de mindre landbrugere, der var så mange af i Ribe, men hans far var skibsfører og boede i Altona, og hans mor var af en storbondeslægt i Ditmarsken. I Altona var

Claussen født, og dér boede han som dreng, men da han var blevet konfirmeret – han ejede endnu den høje hat, han havde haft på som konfirmand, og fortalte om den meget lange konfirmationshandling, hvor de havde mad med i kirken (et flækket surbrød i lommen) – kom han til Ribe og kom i tobaksspinderlære hos en onkel. Han talte med stærk tysk accent og fortalte meget livligt om de mange jøder, der var i Altona og deres løvsalsfester. Da han af helbredshensyn havde måttet opgive spinderiet, som han vist havde overtaget efter onklen, slog han sig på handel med tobak og vin. Ejendommen bestod af en treetages bygning med facade mod gaden, og en anden treetages bygning vinkelret på den første med facade mod gården. Så var der en gårdsplads og bag den en have, som gik ned til åen. I stueetagen til gaden var der en port, efter den et butiksvindue, indgangsdør til butikken og to butiksvinduer, hvor en tante, faster til Claussen, havde haft modeforretning, men hvor Claussens nu havde dagligstue, på første sal boede overlærer Riis med frue og datter. I stueetagen til gården havde Claussens resten af deres lejlighed, og så havde overlærer Riis' niece og plejedatter, frøken Reinsholm, en forberedelsesskole til underklasserne ved latinskolen i resten, på første sal havde fru Clausen to ugifte søstre, moster Stina og moster Birtha, lejlighed.

Familien Claussen bestod af forældrene – fru Clausen hed Sønne og var datter af en drejermester Frandsen, der boede i Storegade i et gammelt hus fra 1634 ved siden af Weiss' skænkestue, hvis indehaver var fætter til fru Claussen – og fire børn: Karen, Magnus, Margrethe og Frands. Margrethe døde som barn efter et langt sygeleje, Karen var på alder med Evald. I den øverste del af haven lå en gammel bygning fra kong Hans' tid. Gård og have afgav en herlig tumleplads for

os drenge. I haven var der dejlige frugttræer, udelukkende pæretræer, den gik, som sagt, ned til åen, og biskop Balslevs havde en robåd liggende her. Vi måtte ikke ro med den, og vist egentlig slet ikke komme til den, men når vi skulle have fat i kastanierne i et træ, som stod nede ved vandet, måtte vi jo ud i den, og engang da Evald var i færd med at plukke kastanier fra båden, var han så uheldig at falde i åen. Han kunne svømme og kom let i land, men så gjaldt det jo om hurtigst muligt at komme hjem, og der var han så uheldig at rende på herr Claussen i porten, og denne fattede mistanke til ham, fordi han havde så travlt med at komme af sted, tog ham i forhør, fik at vide, hvad der var sket og gav ham en ordentlig irettesættelse. En anden gang kom Evald også galt af sted med Claussen. Ved en skiveskydning med salonbøsse i doktor Vilands have var han så uheldig at komme til at skyde Magnus i armen. Han gik selv ned til Claussen og fortalte det, og om aftenen, da Magnus skulle i seng, fandtes projektilet i hans undertrøje. Det havde ramt et ben og var så sprunget tilbage fra dette.

Claussen var ivrig havemand, men havde meget ondt ved at få haven passet, fordi han skulle passe butikken, og denne skulle efter den tids lukkelov være åben næsten altid. Kun om søndagen fra 9 til 16 var den lukket, og selv i den tid handledes der ved bagdøren mellem 14 og 16. Derfor ville Claussen gerne tilbringe søndag formiddag i den kære have, og når hans kone foreholdt ham, at han ikke gik i kirke, svarede han: »Jeg må hellere gå i æ hav å tænk på Vorherre end sidde i æ kirk å tænk på mi hav«. – Musik spillede en stor rolle hos Claussens, både Karen og Frands spillede meget, og vi sang tit dernede. Frk. Reinsholm kom ikke sjældent ind til dem og fik sig en cigar, noget hun satte megen pris på. Hun røg lang Weichselsrør-

pibe, gik med kort hår og havde en temmelig dyb stemme. Som lærerinde var hun et pædagogisk geni, der tumlede sine drenge, så det var en lyst. Hun var en intim veninde med Ulrikka Koch,¹²⁾ som undertiden havde lidt ondt ved at døje hendes mandhaftighed, men hun var et fint, betydeligt menneske, som nød megen anseelse i Ribe. Hun blev senere asylmor, hvad hun også egnede sig fortrinligt til, og døde højt bedaget i klostret i Ribe, hvor mor og jeg besøgte hende i 1935. Mostrene kom hver dag i strøgtiden ned til Claussens for at sidde med deres håndarbejde ved vinduerne til gaden og iagttage de spadserende. Ellers holdt man hos Claussens mest til i spisestuen til gården. Jeg glemmer aldrig, da jeg i 1907 havde været på embedsragt i Esbjerg og på hjemvejen var et svip i Ribe en søndag aften og kom ind ad Claussens port og fandt det dækkede spisebord – alt var som for 20 år siden. Claussens var ikke hjemme, men bordet var dækket til pensionærerne, thi da Claussens børn kom ud, havde forældrene skoledisciple boende, og disse havde et fortræffeligt hjem dér. Over porten til den gamle gård, hvor den bekendte ripensiske historiker Peter Terpager havde boet, stod der en indskrift med den fortræffelige leveregel: Er medgang inde, far i mag – er modgang inde, ej forsag.

Stiftsprovst Kochs boede i en ret anselig toetages ejendom i Nørreportsgade på Nederdammens vestlige side, hvor Koch, da der dengang ikke som nu var embedsbolig, havde lyst til første sal, som hans forgænger Claudi også havde beboet. Det var en god, rummelig lejlighed med stor trefags dagligstue og spisestue af samme størrelse, på loftet havde Laurids sit værelse. Vi kom ikke så meget hos Kochs som hos Claussens, man følte sig ikke så fri, stiftsprovsten var så respektindgydende, hans frue kunne være meget mild og ven-

lig, men alligevel lidt reiré, datteren Ulrikka var venlig og ret livlig, datteren Sofie interesserede sig for os, da vi engang skulle spille komedie, nogle scener af Aprilsnarrene. Laurids havde fundet på, at han, fordi han var den højeste, skulle have en mandsrolle og være herr Zirlig, jeg skulle være madam Rahr, Magnus Trine og Evald frk. Trumfmejer. Det hele var imidlertid ved at strande på, at vi skam ikke ville gå i tøsetøj, når Laurids ikke også skulle det, men så lavede Sofie stykket om, så det blev herr Rahr, Henrik og herr Trumfmejer, der optrådte. Ninne, som optrådte som sufflør, beundrede mit minespil som Henriks yderst bekymrede far. Det var vist den første vinter, vi spillede disse scener.

Til lejligheden hørte en have, som lå bagved konfirmandstuen og gik ned til ydermølleåen, den var fyldt med blommetræer. Laurids var familiens yngste og meget yngre end de andre børn, og det prægede ham, han var meget gammelklog og talte i en ung alder fuldstændig voksent. Han var også meget docerende, men jeg havde meget ud af at omgås ham. Han interesserede sig for Oehlschlägers værker, og han og jeg samlede på dem i Liebenbergs folkeudgave til 25 øre pr. nummer. Til min konfirmation forærede han mig: Den lille hyrdedreng og Landet fundet og forsvundet, Væringerne i Miklagård, Sct. Hans aftensspil og Vaulunders saga. Det er forresten den eneste udgave af Oehlschläger, jeg har. Laurids var i det hele taget bogelsker, og denne passion har jeg fået fra ham, og den er gået videre til mine børn. Evald og Magnus havde ikke denne lyst. Evald var lige fra dreng stærkt landbrugsinteresseret, noget, som hans børn har taget i arv, og Magnus interesserede sig levende for naturen og dens vidundere og blev en meget dygtig konservator, som havde en meget stor og smuk samling af udstoppede

fugle. Han lærte mig at samle på naturhistoriske sager som konkylier, mineraler og deslige, og det morede mig meget, da Ebbe¹³) fik interesse for udstoppede fugle, og den dag i dag finder jeg, at hans udstoppede fugle hygger meget i min vinterstue. Evald var glad ved, at Søren Bager havde landbrug, og at han fra vor køkken-trappe ikke havde mange skridt til heste- og kostald. Et par kørepiske, som far havde haft, førte vi med os som flyttegods, de lå ude i entreen på knagerækken, og Evald holdt dem i orden med smæld og holdt meget af at smælde med dem. Jeg kan huske, at jeg en søndag formiddag gik en tur helt ud til Seem Skov, som lå ved Haderslevvejen en halv mil fra Ribe, i snevej og forefandt Evald i kostalden, da jeg vendte hjem efter denne bedrift. I reglen gik spadsereturen nu mod nord ad vejen til Varde og Kolding ud til plantagen, som spillede en stor rolle i Ribe. Den var anlagt ca. 1800 af stiftamtmand W. S. A. Moltke, for hvem der var rejst et mindesmærke af »det erkiendtlige Ribe« i udkanten af den. Landevejen gik midt igennem plantningen, som derved deltes i Venstre- og Højre-Plantagen, af hvilke den første var den smukkeste og den, man mest spadserede i, men den sidste havde den for sådan en plantage særdeles betydningsfulde pavillon, som i nogen grad tog fortjenesten fra den gamle beværtning Pugårdsminde, som lå nord for Højre-Plantagen. I de sidste skoleår, da vi havde meget at bestille om hverdagen, yndede jeg meget at benytte søndag formiddag til en ensom tur til plantagen – altid Venstre-Plantagen – og glædede mig over naturen. I drengeårene morede vi os med at springe over – undertiden blev det i – en bæk, der løb gennem Venstre-Plantagen, og når jeg synger i Aakjærs: Jylland: Hvad var vel i verden det vildsomme liv – med al det fortærende tant – om ikke en plet med en dal og lidt siv – vort hjerte i skælvinger

bandt! – Om ikke vi drog fra det yderste hav – for bøjet og rynket at stå – og høre de kluk – de mindernes suk – fra bækken vi kyssed som små – så tænker jeg på bækken i plantagen i Ribe.

Da Simonsen blev gymnastiklærer, overtog han i virkeligheden al gymnastikken, skønt det hed sig, at Fahrner ledede undervisningen i dette fag. Simonsen fik også indført fodboldspillet, og en del af gymnastiktimerne i skolen anvendtes til fodbold og cricket. Cricket var kendt i Ribe, da vi flyttede dertil, men blev kun spillet ude i Højre-Plantagen. Da der så blev skaffet en spilleplads lige ved byen vest for banegården, blev spillet også inden for skoletiden mere udbredt, og i nogle år, da jeg gik i mellemklasserne, var jeg en ret interesseret cricketspiller, men ikke særlig fremragende, og tilbragte i godt vejr gerne et par timer på boldbanen hver eftermiddag i forårs- og efterårstiden, og jeg tror, det var en meget fornuftig rekreation, men når jeg hen ad 5 gik hjem og fandt min klassekammerat August Hübschmann siddende på bænken uden for Ydermøllen og bemærkede, at nu var han færdig med at læse til næste dag, så syntes jeg alligevel, at han kunne sagtens. En fodbold hørte jeg første gang omtale, da en københavnsk skolediscipel, Ditlev Schreiber, var på besøg hos sin onkel, overlærer Riis, og Magnus og jeg blev inviteret op til Riis' i den anledning. Han fortalte mig, at den var så stor som et barnehoved, og jeg, der tænkte mig den massiv som en cricketbold, var meget imponeret. Første gang jeg så en fodbold var da Simonsen en dag lod disciplene spille med én ude i skolegården, hvor den vakte vild jubel, og jeg synes også, at fodbold er meget morsommere end cricket, men også meget voldsommere, og hvad Xenofon i Anabasis siger om »palmekast« hovedpinevirkende – kefalalgæs. Ja, tænk, sådan lod Lassen virkelig oversætte i græsk i

4. klasse: Palmekast er meget hovedpinevirkende, i stedet for: Palmekast giver stærk hovedpine.

I de otte år jeg gik i skole, skete der, som rimeligt er, stor forandring i min classesammensætning således, at af de 15 disciple, vi var i 1. underklasse, var jeg den eneste, der var tilbage, da jeg blev student. I 2. underklasse kom Hübschmann¹⁴⁾ til, i 1. klasse Brammer,¹⁵⁾ i 3. klasse en oversidder – Blinkenberg – og to nye, H. N. Hansen (Højgård)¹⁶⁾ og Nørgård, i 4. klasse en ny – Michaelsen – i 5. klasse en oversidder – Davidsen¹⁷⁾ – og en ny A.M. Pedersen (Skettrup). Men en del af realisterne fulgte med til 4. klasse, hvor de tog præliminæreksamen. Jeg kan huske, at jeg i begyndelsen af 5. klasse underholdt en af realisterne med, hvor utrolig meget græsk vi skulle læse i 5. og 6. klasse, og da jeg nok tror, jeg sagde de 35000 vers i stedet for 3500 vers, er han sikkert blevet rystet. Meget at bestille havde vi nu i de to sidste år. Særlig arbejdet med latin og græsk lagde beslag på megen tid. I disse fag forberedte jeg mig sammen med Brammer. Hver dag gik jeg, når jeg kl. 2 havde spist til middag, fra Grønnegade, hvortil vi 1889 flyttede, og hvor vi fik en mindre lejlighed til den rørende husleje – 160 kr. om året, om i Grydergade til Max, og så læste vi støt til 6½ på disse to fag, men det var jo også hovedfagene. Om tirsdagen havde vi dog foruden dem lektier i historie, fransk, oldnordisk og engelsk. Når man så havde været så let-sindig om lørdagen ikke at få sin danske stil skrevet ind til om mandagen, og altså yderligere havde dette arbejde mandag aften, var man vel rejst. Da jeg i 1944 vekslede brev med Max Brammer og mindede ham om vore skoledage, havde jeg den glæde, at han skrev, at han aldrig havde fortrudt, at vi tog vort samarbejde så alvorligt, som vi gjorde; det var mig kært at høre en mand, der ikke var filolog, ytre sig således. I skøjtetiden

kunne det dog være lidt vemodigt at se folk gå til og fra isen, særlig når det var Helga Vilandt¹⁸⁾ eller et andet sværmeri, der var i farvandet. Selv om de sidste to skoleår krævede meget hjemmearbejde og navnlig den første halvdel af det første og den sidste halvdel af det sidste ikke tillod mig at tænke på ret meget andet end skolen, og hvad dens var, så havde en sådan tilværelse også sin charme, og jeg nød i disse år at være sluppet for matematik, som havde generet mig en del i mellemklasserne, og syntes at det var rige år, jeg havde. Det var i disse år, jeg bestemte, at jeg ikke ville være præst, men lærer. Medens jeg i mellemklasserne havde benyttet discipelbiblioteket meget, og gennem en kammerat, hvis far var medlem af »Klubben«, fik bøger fra »Klubben«s bibliotek, som discipelbiblioteket ikke havde, var det mig næsten umuligt at få noget læst ud over lektierne i de to sidste år. I sommeren 1892 var de svenske studentsangere her og koncerterede i domkirken, men jeg gav mig ikke tid til at høre dem og repeterede i stedet for uregelmæssige græske verber, hvad jeg nu finder var tåbeligt. Når jeg var til selskab hos doktor Vilandts og hørte fruén drøfte Pontoppidans sidste bog med de unge piger, generede det mig at være helt udenfor og sidde som et mæhæ.

Blandt dem, Ninne kom sammen med, var en af de ejendommeligste digterinden Christine Daugård. Hun boede i Grønnegade skråt over for os for enden af Bredeslippe. Hun var datter af biskop Daugård og havde tilbragt en stor del af sit liv i Ribe. Da hendes far i 1845 blev stiftsprovst i Ribe, var hun kun 14 år og boede dér fra 1845 til 1867, flyttede så til København ved faderens død 1867, men efter moderens død 1882 vendte hun tilbage til Ribe og boede dér til sin død 1917. Hun var en lille, krumbøjet skikkelse, som i dragt og adfærd ikke lignede andre mennesker, meget

belæst og meget åndeligt interesseret, stærk national og meget optaget af politik. Hun havde en masse bøger og var meget villig til at låne dem ud, men hun var så øm over dem, og da jeg engang havde ladet en af hendes kære bøger ligge i solen, fik jeg skam på hovedet for det. Hun kom over til mig engang for at få det græske verbum heurika skrevet med græske bogstaver, da hun havde brug for det i den mindebog om biskop Daugård, hun arbejdede på. Jeg ejer en bog af en ungdomsveninde af hende, som hun udgav efter dennes død; Sofie Holst: Eumenes og (eller måske: af – i anm. afskriveren) Kardia, et drama. Hun bebrejdede Ninne, at hun forkælede os, og kunne ikke døje at Ninne hjalp os frakken på, men hun var egentlig slet ikke så skrap, men festlig og ejendommelig. Da stiftsprovst Koch døde, skrev hun et meget smukt mindedigt over ham i Ribe Stiftstidende. Sidste gang jeg så hende, var da jeg var i Ribe som censor og gjorde hende en visit, men den var jeg ikke heldig med, idet jeg roste restaureringen af Ribe domkirke, og den var hun så gruelig utilfreds med – da var hun 85 år.

De første fire år af min skoltid havde vi skoleskovtur til Gram Skov i Sønderjylland 3 mil fra Ribe. Det var nogle herlige ture. Vi kørte i wienerovogne eller charabanc'er, og ikke mindst køreturen var en forlystelse. Lærerne kørte i to vogne foran, og så havde vi det for os selv. Vi kørte ud ad Vardevejen til plantagen, men drejede så mod øst og kørte gennem Obbekær og Fohle, medens hjemturen foregik ad Haderslevvejen og gennem Seem. Som vestjyde var jeg ikke vant til skov, og den herlige, frodige skov fortryllede mig, da vi første gang fra solskinnet rullede ind under løvsalen. Jeg var altid i godt lag på turene, da jeg var skattet som forsanger, ikke på grund af stemmebegavelse, men fordi jeg kunne en del sange og viser, som kam-

meraterne morede sig over. I Gram kunne man få chokolade med creme i på apoteket, hvad man ikke kunne få i Ribe, og rigtige svovlstikker (tyske svovlstikker), som brugtes til at ose med i Spangs timer. Det hele gik flot til på skovturen, idet vi fik frokost med varm ret – altid bøf med kartoffelmos, den form for kartofler havde jeg ikke fået før, og koldt bord på kroen, hvor »Frederik den Syvendes Ole« boede. Så skulle vi jo over grænsen og underkastes toldeftersyn, og dér hændte det engang, at en nidkær tysk toldbetjent ville have told af nogle flasker vin, som nogle elever havde med, men han var ikke helt sikker i sin sag, hvorfor de pågældende elever i en særlig vogn blev ført til et andet toldsted, hvor man lod dem slippe igennem. Greven på Gram slot kendte rektor Fritsche, der havde været huslærer hos ham, og et år han var hjemme, var vi oppe på slottet og sang for ham, hvorpå vi blev trakterede, lærerne med champagne, disciplene med punch, men en af disciplene, som var så høj, at tjeneren troede, at han var lærer, fik champagne. De fire sidste år var der ikke skovtur.

Den første vinter var der skolekomedie, hvor Molt Wengels »Plader« blev opført, og Hans Brix, den senere professor, i 5. klasse var en nydelig, fiks og slank elsker. Skolebal har jeg også en enkelt gang været med til, det blev holdt på selve skolen, og det var morsomt at danse i gymnastiksalen, at se nogle af klasserne forvandlede til nogenlunde hyggelige stuer og ved fællesspisningen at høre på disciplenes taler. Men da jeg aldrig har været særlig god til at danse, og det at være balløve således ikke ligger for mig, var den morskab jeg havde af festen i det hele taget dog ret beskednen.

I syngesalen holdtes også translokationerne. De var meget højtidelige, især da Gandrups kantate blev indført, og sanglæreren, hr. Knudsen, med sin smukke

stemme foredrog satsen: Arbejd du unge – mens det er tid. Rektor var ingen fremragende taler, men han var meget musikalsk og akkompagnerede til kantaten. Der var noget hyggeligt ved at se ham sidde dér og lede det hele. I de første år sang vi ved translokationen en fordringsløs lille sang på melodien: Vipper springe, over klinge. Jeg husker en del af den: Rask af sted nu – kommer med nu – bort fra skolestøv; fra de kvalme gader – ud, hvor øjet bader – sig i sommerløv. – Lad nu hvile – bog og stile – tag din randsel frem; – lad på vejen svinde – hvert bekymret minde – og din møje glemmt. – Se til skyen – bort fra byen – ilsomt jager den; – køligt den sig lægger – omkring hjemmets hækker – kalder dig derhen. – Velbekendte – øjne vente – smilende dig dér; – snart du dér fornemmer – klang af kendte stemmer – og velkommen vær. Lille søster – ler og ryster – lokken fra sin kind – deler suk og klage – som vil med dig drage – i et trofast sind.

Hvordan Helga Vilandt og Ninne egentlig stiftede bekendtskab med hinanden, står mig ikke klart. Men når vi kom hjem fra søndagsskole, var det ikke ualmindeligt, at Helga havde fundet nøglen, der lå under måtten, og lukket sig selv ind og lå på maven i sofaen og læste i Holbergs komedier. Fru Vilandt havde privilegium på at overvære forklaringsmøderne, hvor teksten for den følgende søndags skole blev gennemgået af stiftsprovsten fredag aften, skønt hun ikke var søndagsskolelærerinde, og fra disse møder fulgtes hun med Ninne. At disse to damer lærte hinanden at kende kan altså nemt udredes, men hvordan Helga og Ninne blev så intime, ved jeg ikke. Når Helga en søndag eftermiddag kedede sig hjemme, gik hun som sagt hen til os og blev dér resten af dagen, indtil jeg fulgte hende hjem. En dag, da jeg kom hjem fra skole, fortalte Ninne, at hun skulle hilse fra én, som jeg holdt meget

af. »Har Helga været her?«, røg det ud af mig. Jeg tror aldrig, jeg har set Ninne mere sig så kosteligt over noget, og hun sagde med et stort smil: »Holder du så meget af Helga, lille Parmo?«. Det var aldeles ikke Helga, men en frk. Helms, som jeg kendte fra Vosborg, der havde været hos os sammen med Ulrikke Koch. Frk. Helms' far og Koch havde været kolleger som adjunkter i Ribe, og derfor sagde datteren, at hun og jeg var bysbørn. Hendes broder var præst i Møborg ved Vemb og kom sammen med hende på Vosborg. Helga var en mærkelig lille fremtoning, noget af en eventyrerske. Da hendes mor havde fået det sidste barn, en datter, skrev hendes søster en sang til barne-dåben, hvor hun skildrede den nyfødtes fremtid således: Med Gunnar skal du sejle ad åens blanke vand – med Helga ind du lukkes i eventyrets land – men snildt du atter fanges til huslighed og flid – af Inge, som vil bruge den kostbare tid. Det er en god karakteristik, der er givet af rektor Vilandts to døtre – den udpræget kvindelige, yndige Inge og den friske, fornøjelige, men just ikke yndige Helga. Foruden de tre døtre og Gunnar havde Vilandts tre sønner, to der blev sømænd, Ridderman og Ejnar, som gik i klasse med mig, og Torkild, der blev skovrider. Jeg kom af og til hos Vilandts, men havde ikke så meget at gøre med dem som med Claussens og Kochs. Doktorens boede i en stor villa på Skibbroen, sønnerne var friske, foretagsomme mennesker med interesse for jagt og sejlads.

I ferierne rejste vi undertiden til Vejle. Det var i en af de mindre ferier eller i begyndelsen af sommerferien. På den måde stiftede vi bekendtskab med Østjylland. Første gang vi var i Vejle var i en efterårsferie. Da boede Ninnes mor¹⁹⁾ i en stuelejlighed i sparekassens enkebolig, senere flyttede hun op på første sal. Samme enkebolig ligger i sparekassens gård, og denne ligger

lige over for den gamle kirke, Sct. Nicolaj kirken. Lejligheden var lille, bestod kun af to værelser, men vi overnattede dér alle tre, Evald sov på sofaen i stuen, jeg i en stor kurv, men hvordan faster og hendes to døtre har kunnet få plads i soveværelset, forstår jeg egentlig ikke. De andre gange, vi var i Vejle, boede Evald og jeg på Højskolehjemmet, ja engang, tror jeg, boede vi hos pastor Melbys, som gamle faster kendte godt. Lejligheden på første sal var ikke meget større, men lidt mere komfortabel, idet der var lukket entré inden for trappegangen og soveværelset vist også lidt større. I mange år lå dog gamle faster og tante Parmone²⁰) i seng sammen, og da en lille dreng, Parmone kendte godt, hørte det, spurgte han: »Slås I så ikke?«. Jeg kan ikke tænke mig min elskelige gamle faster i slagsmål med nogen. Vejle imponerede os som den store by med fikse butikker, der var bl.a. en hatte-mager, som også udstoppede fugle, hvilket interesserede mig meget – end vi var vant til, og Vejleegnen med Grejsdalen, som man kørte ud til med kæmpecharabanc'er og især Munkebjerg og Tirsbæk. Også selve byens beliggenhed med skov umiddelbart ved byen både mod syd og mod nord, det at man kunne gå inde i byens gader og se de skovklædte bakker i baggrunden, betog mig. Munkebjerg med de mange blåbær og de dejlige udsigter var dog det herligste, og det mest fantastisk dejlige, jeg kunne tænke mig, var at bo på hotel Munkebjerg og vågne op om morgenen til al den skønhed.

Men over Vejle glemte vi ikke Vosborg. Dertil gik rejsen hver sommer og i reglen også i julen. Når jeg første gang var på Vosborg, ved jeg ikke. Jeg husker, at far engang han skulle til Ulkjær marked, som holdtes i august, med Jakob Søndergård, tog os med. Vi skulle have Jakob med på vognen fra Søndergård, og han

satte sig således, at jeg fik hånden i klemme, hvad han selvfølgelig ikke bemærkede, og at jeg nødtigt ville forstyrre hans og fars samtale ved at bede ham flytte sig lidt. I Vemb stod Evald og jeg så af, og den lukkede vogn var der efter os, og far hentede os så om aftenen. Jeg kan huske, at jeg, medens vi boede i Struer, drømte, at jeg var på Vosborg og gik om morgenen fra det blå gæsteværelse ned ad trappen, men da jeg kom ned i den lange gang, vågnede jeg til min rædsel og skulle op i skole, det var en frygtelig overgang. Jeg kan huske, at jeg har været på Vosborg og været ked af, at Ninne var kørt i kirke, og at mine voksne kusiner tog sig af mig og trøstede mig, de gik med mig på volden, og jeg undrede mig over, at man kunne gå rundt i haven sådan, at man uden at vende om kunne komme tilbage til sit udgangspunkt, og at jeg var overvældet af de mange haver: sønderhaven, nørrehaven, fruens have og den store have, og at kusinerne gik med mig i nørrehaven og fra dens låge viste mig vejen og kirkevognen med Ninne og de andre. Af kusinerne på Vosborg syntes jeg mindst godt om Gunhild.²¹⁾ Hun var en drillepind. Således drillede hun mig med, at jeg vist nok plejede at sove til middag, hvad jeg da forlængst var vokset fra. Der var i et børneblad, vi havde, et billede, der hed: »Beppo som barnepige«. Det forestillede en pudelhund, som sad og vogtede et lille barn i en vugge, og nedenunder stod følgende vers: »Her skal man sidde så stiv som en pind – og se til, at man hverken gør eller gaber – imedens Anna, det lille skind – i vuggen får sig en middagsskraber – en lille stund får hun vel have lov – men så siger jeg sandelig også vov«. Gunhild læste det for mig, men indsatte Parmo i stedet for Anna, og det blev jeg rasende over. Hun har senere fortalt mig, at hun en anden gang drillede Evald, og fordi han tog sig det nær, sagde hun: »Kan du ikke forstå spøg?«,

hvortil han svarede: »Vi er ikke vant til at blive spøgt med«. Det var fuldstændig rigtigt, Ninne havde mange egenskaber, men at spøge lå ikke for hende. Fra Struer rejste vi begge de år, vi boede dér, til Vosborg i julen, og jeg har således to gange holdt juleaften sammen med min bedstemor.²²⁾ Juletræet, som altid var en ædelgran, stod i Kongestuen ud for pillespejlene, og julegaverne skulle man selv finde. Man fik sedler med numre på, og samme numre var på gaverne. Disse numre, som altså var dobbelte, skrev bedstemor selv ned med sin smukke, tydelige skrift. Moster Thilde²³⁾ holdt strengt på, at man ikke måtte liste sig til at se juletræet før juleaften, og det var en yndet spas at lade som om man ville rende derind og lade sig standse af hende. Så var der én, der havde fødselsdag juleaften, hun hed Laura Grønnegård, og man spurgte altid Thilde, om hun ikke hellere ville til fødselsdag. Juleaften spiste kusken og pigerne samt gartner Sørensen med ved bordet i spisestuen, og der blev bedt bordbøn: »O Jesu Krist – vær du vor gæst og gør vort måltid til en fest – så hver en glæde – hvert et savn – kun ære dit det store navn – og vorde os til sjælegavn«. Bedstemor gav gode julegaver, hvilket jeg vist forresten har nævnt, da jeg fortalte om hende, to af dem har jeg endnu, nemlig Ingemanns Valdemar Sejr og Erik Menveds Barn-dom. Bedstemor døde den sidste vinter, vi boede i Struer i februar 1885. Det første år vi boede i Ribe, tog vi også til Vosborg i julen, men da jeg i vinteren 1885–86 led af koldfeber, hvilket jeg nu tror skyldtes, at klimaet i Ribe var noget råt, mente de hos Kochs, at det var bedst, vi blev i Ribe de næste to år, og først i julen 1888–89 holdt vi igen jul på Vosborg. I julen 1888–89 var Molly Barfod²⁴⁾ på Vosborg, hvortil hun kom som ung pige i huset, da hun i foråret 1888 blev konfirmeret. Jeg kan huske, at hun juleaften viste mig et brev, hun

havde fået fra sin yngste broder Andreas,²⁵⁾ som dengang var 5 år, hvori han stavede ordet bal med d, flere balder, hvad vi begge fandt sjovt, hvorimod hun ikke delte min forargelse over, at han skrev kære Molly i stedet for kjære Molly.

Da Ninne og jeg i 1893 flyttede til København, blev vi dér den første jul, men i julen 1894–95 tog vi atter til Vosborg, og det blev jeg så ved med, så længe jeg var ungkarl. Siden jeg selv stiftede hjem, har jeg holdt jul hjemme, og kun én gang – det var i 1924, har jeg sammen med familien holdt juleaften på Vosborg, og to gange har jeg aflagt korte besøg dér i julen, det var i 1921 og 1925.

Sommerferierne på Vosborg var vidunderlige. Fra begyndelsen af juli til midten af august havde moster Christine²⁶⁾ næsten alle gæsteværelserne belagt, og da bedstemor var død, var hendes soveværelse et godt gæsteværelse, hvor f. eks. moster Marie og moster Dorteia holdt til, og da kusinerne på Vosborg blev gift, blev deres værelser jo også taget i brug, og et par af de unge kvindelige gæster holdt til dér, ligesom Thildes værelse efter at moster Molly²⁷⁾ havde fået sit børnehjem indrettet på Vosborglille, havde en ledig seng, som min plejemor ofte lå i. I nordre hus var der to gæsteværelser – et foroven i den østre gavl og et forneden bag strygestuen, og i denne stod der også ofte en seng, således at der i nordre hus var 6 senge. Så var der i det østre hus ovenpå 3 gæstekamre, og i stueetagen bag Kongestuen kapellet – dér kunne være 7 gæster i alt. I den søndre fløj var der endelig i kvisten ud mod gården familiegæsteværelset med plads til 3, og i gavlen mod vest det blå kammer med plads til 3 til 5 gæster. Sommerferien var i mine drengeår altid fra 14. juli til 19. august, og i den tid var der et meget langt bord i spisestuen, foruden at der ved børnebordet

sad 4. Ved ekstraordinære lejligheder som hundredårsfesten 1887²⁸) var de liggende gæsters antal endnu større, og jeg husker, at vi har ligget 5 på det blå kammer, idet der foruden de tre alkovesenge var stillet en tremmeseng derind og Johannes Evald,²⁹) som i reglen kaldtes Sevald, lå på gulvet. Ferielivet var meget frit, man skulle bare passe spisetiderne, nødtigt komme til morgenteen efter morgenandagten, hvor moster Dortha i reglen spillede og bestemte salmer. Var man så uheldig først at blive vækket af »Under dine vingers skygge«, som lød kraftigt over til overkammeret i det nordre hus, var det med en kedelig følelse og flovhed, man klædte sig på og blev modtaget af moster Thilde: »sidsteper«. Vippen og gyngen, båden og vandskiene, biblioteket og billardstuen i det vestre hus var de forskellige muligheder for forlystelse dagen igennem. Højtlesning i Mollys hvile, hvor forelæseren var et skattet medlem af forsamlingen, gjorde megen lykke hos de flittige damer, som havde travlt med at få hentet sy og strikketøjet, inden man begyndte, og mange ærter blev bælget derinde til stor hjælp for køkkenpersonalet, som dirigeredes af Smidstrup, husjomfruen. Om aftenen så man solnedgang fra den vestre vold, sang aftensang, holdt mørkning inde i karnapstuen, medens brystsukkerdåsen gik om. I stikkelsbærtiden var reglen, at man måtte gå to gange i sønderhaven om dagen, og var der kirsebær i fruens have, måtte man gå én gang hvert sted. Så foretoges der én gang hver sommer en heldagstur til havet, enten til Husby eller Sdr. Nissum, et enkelt år til Bovbjerg. I to vogne kørte vi ved 9-tiden, havde frokost med, hver fik sin pakke smørrebrød, dertil chokolade, og om aftenen spiste vi så skinke med løgsovs og kartofler i spisestuen. Også hedeture blev foretaget. En yndet spadseretur var vandringen ud til det gamle voldsted – når moster Christine så var i for-

tællehjørnet, så blev Vosborgs og slægtens historie fortalt os af vor kære, livlige værtinde. Jeg har forresten været derude en juleaftensdag i dejligt, mildt solskin alene, og da var der også herligt. Derimod har jeg meget sjældent været på Vosborg ved efterårstiden, og da jeg for få år siden besøgte Andreas og Misse Barfod, var jeg ganske betaget af, hvor skønt foråret var på den gamle gård og kunne godt forstå, at moster Christine i sine breve ofte berømmede den dejlige skovbund. Skønnere mere yppige anemoner har jeg aldrig set. Endelig vil jeg omtale sildige sommeraftener, når Åge Barfod³⁰⁾ og jeg sammen med Anna Krarup³¹⁾ og Nielly Benzen³²⁾ holdt til på sølvbryllupsbroen, og de to kusiner sang for os: Jeg mindes vel et sted, gid jeg var der igen, Fred hviler over land og by, Ach lilla fogel, Selv lille hjerteven, kommer du ej snart. Et par gange i min studentertid 1885 og 1886 spillede vi komedie i salen, Hostrups »Æstetisk sans« og Richardts »Deklarationerne«.

En person som spillede en ret betydelig rolle på Vosborg var den gamle gartner Sørensen. Ole Sørensen var født den 4. april i Thy og kom allerede i oldemors tid til Vosborg. Grandmama tog sig meget af den nye gartnerdreng. Han var altså ældre end mor og hendes søstre, havde kendt disses bedstemor, min bedstefar og hans søskende og opnåede at se mors børnebørn vokse til, 5 generationer havde han altså kendt. Han var bondefødt, men ville gerne tale fint, hvilket dog ikke fuldt ud lykkedes ham. Intetkøns-teerne glemte han i tillægsordene. Jeg har hørt ham sige til provst Olsen om juletræet: Det er køn. Havde han bare sagt enten: den er køn – eller: det er kønt, men som han sagde det, var det hverken skidt eller kanel. Han var Vosborgs trofaste ven og en stor beundrer af etatsråden³³⁾ og konferensråden,³⁴⁾ ligesom han priste Vosborglille i

onkel Peter³⁵) og tante Annas tid og sagde, at der var noget paradisisk ved det. Han mindedes H. C. Andersens besøg i 1859 og fortalte om en af gæsterne, der rakkede ned på »Hun duede ikke«, men da så vedkommende hørte H. C. Andersen selv læse den, tog han sine ord i sig. Han omtalte Frederik d. VII' besøg i 1861, da der blev ryddet op, som der aldrig var blevet ryddet op på Vosborg og kørt hele læs af skidt bort, og da han kørte rundt i en kongelig vogn med rød kusk for at skaffe de jordbær, som kongens køkkenchef forlangte, i de omliggende præstegårde. Han boede oprindeligt i den nordlige gavl af forpagterboligen. Denne bygning var i den skikkelse, I har kendt den, opført i tre tempi. Den ældste del af den var den nordligste, og den var meget gammel, vist fra midten af det 17. århundrede, bygget af den samme ejerinde af Vosborg, fru Ida Lange, som har bygget den nordlige fløj af borggården. Til denne er så i midten af det 19. århundrede føjet en tilbygning mod syd, som skulle være forpagterbolig. Moster Christine fortalte, at onkel Peter i en tak til forpagter Rasmussen, som var forpagter i halvfjerdserne, omtalte, at det glædede ham, at der her var blevet en menneskebolig, hvor der i hans barndom var fårefold. Denne forpagterbolig blev så, da Evald skulle være forpagter, forlænget mod syd, således at sydgavlen kom på linie med de nordlige udhuse. Altså i den ældste del havde Sørensen fået bolig, men i 1874 blev der bygget en bolig til ham i Nørrehaven for enden af askealleen. Han havde to værelser mod syd, inderst soveværelse og uden for det dagligstue og mod nord spisestue, altså med vindue til gartnerboligens gård. I juleferien, hvor han havde god tid, aflagde jeg ham gerne et besøg og fik altid en god modtagelse. I sit konsolskab i dagligstuen havde han altid portvin stående, og så vankede der en forfriskning bestående af små-

kager, som hans husholderske, madam Lieb, der boede ovenpå, bagte og et glas vin, ved hvilken lejlighed Sørensen altid sagde: »Tak for nærværendet«. Da jeg blev fejret som cand. mag. på Vosborg, overraskede han mig med at holde en tale til mig, det er den eneste gang, jeg har hørt ham optræde som taler, men vi havde altid været fine venner, og han yndede at kalde mig Parmonius. Da Evald og Karen blev forpagterfolk, tog de sig venligt af den gamle mand, hvad han påskønnede. Evald sendte Karen ud med en bajer til ham, når han stod og sled i det i plantagen, og når de havde et eller andet rart spiseligt, som de vidste, Sørensen yndede, inviterede de ham til at spise med, hvilket han kvitterede for ved at stille med en flaske vin, som yderligere forhøjede nydelsen. »Jo, i etatsrådets tid, da var der vinkælder på Vosborg«, sagde han til mig, når vi juledag havde fået et glas vin – ret jævn rødvin, som aldrig havde den rette temperatur. Han berettede også om, når etatsråden bryggede toddyer til sine gæster med forskellig styrkegrad efter gæsternes kvalifikationer, således at onkel Hass, som da var højskolelærer i Staby, fik et ret uskadeligt fludium, medens Sørensen selv, som bedstefar anså for helbefaren, fik et kraftigere bryg. I julen var han gerne på besøg hos Knud i Broen, som havde lidt krohold fra gammel tid, og da glædede han sig både over døtrenes sang og over de dejlige thevandsknægte, som han blev trakteret med. Forpagter Jepsen og Sørensen var også fine venner, og en taknemmeligere tilhører end Sørensen havde »Baronen«, som vi kaldte forpagteren, ikke, når han gav sine morsomme, men undertiden lidt saftige historier til bedste. »Baronen« havde fødselsdag den 30. september, og jeg har ofte holdt fødselsdag hos ham. Engang var Evald og jeg gået ned til Jepsens lidt før de andre, og Sørensen havde også indfundet sig, men sad i skjorteærmer

og uden kravetøj i den lille kupé (en mindre stue, som kun havde dør til dagligstuen) og berettede, akkompagneret af Sørensens klukkende latter. Da, oh rædsel, hørte vi moster Christines og tante Agates stemmer i dagligstuen. En, to, tre, vinduet op i en fart og »baronen« ud af det for et øjeblik efter at indfinde sig i dagligstuen i pudsens, bukkende og smilende og modtagende gratulationer. Den eneste gang, jeg har set min plejemor spille whist, var hos Jepsens, da man manglede en fjerdemand til det andet whistparti. Hun havde aldrig spillet whist før, fik Jepsen til makker, og han gav hende jo rigtig mange dessiner. »Hvis De nu, frk. Ferslev, havde en lille hjerter« osv. Jepsen havde tidligere været forvalter hos Estrup på Skaføgård og yndede meget at fortælle om sine meriter dér. Han var fra Århus, hans far var vagtmester hos dragonerne, og selv havde han gået i skole med den bekendte sprogforsker Karl Werner. Det hed sig forresten, at »Baronen« slet ikke var søn af vagtmesteren, men af storkøbmanden Hans Broge, og jeg har også hørt, at fru Jepsen, som havde været husjomfru på Skaføgård, skulle være en datter af Estrup.

I sommeren 1893 blev jeg student. Den skriftlige eksamen var jeg ikke heldig med, idet jeg i dansk stil, som var dobbeltfag, fik g og g+, og min latinske version indbragte mig kun g+, min franske stil mg÷, men ved mundtlig eksamen fik jeg til gengæld meget mere, end jeg havde ventet, i fysik fik jeg mg, i ekstemporallatin mg+, i historie ug og i alle de andre fag ug÷. Resultatet blev 100 point, medens jeg til årsprøven 1892 og halvårsprøven i 6. klasse havde fået 97 point. Jeg havde altså al mulig grund til at være tilfreds med udfaldet. Den dag vi var oppe i det sidste fag, som var latin, i hvilket fag vi fik tre karakterer, står for mig i glans. I den lille by var de ni nybakte stu-

denter dagens helte, da vi gik fra den sidste eksamination i vore diplomatfrakker og med de sorte studenterhuer på. Jeg gik straks om til min formynder, stiftsprovst Koch, og præsenterede mig som student, og om aftenen havde vi punchegilde i plantagen og kom hjem i en ikke helt nøgtern tilstand. Jeg gjorde efter sigende forsøg på at gå ind til domorganist Glahns i stedet for at gå hjem, og min plejemor fortalte mig, at det ikke faldt mig helt let at få mit lys tændt.

Jeg bør dog ikke glemme at fortælle, at da jeg kom hjem fra eksamen den 13. juli, lå der ved min studenterhue en medaljon med billeder af mine forældre, det havde min plejemor sørget for. Af min husværts frue fik jeg en pibekradser af sølv.

Translokationen holdtes den 14. juli. Jeg kan huske, at jeg, da jeg gik om til skolen, så min skolekammerat August Hübschmann komme med sin far, ydermølleren, tænkte: Bare du også kunne have din far med dig i dag, ligesom jeg, når Laurits Koch, der var temmelig forkælet, klagede over, at hans far altid havde så travlt, og derfor så sjældent kunne følges med ham, tænkte: Ja, jeg følger da aldrig med min. Jeg havde det hver sammen med en kammerat at synge den ene stemme i en kvartet, der egentlig var en lærerkvartet, som hørte med til kantaten. Næste morgen ved 6-tiden rejste Ninne og jeg på ferie, som foreløbig gik til Vejle. Jeg skulle ikke tilbage til Ribe efter ferien, da Ninne alene ville foretage flytningen til København, men jeg kan ikke huske, at jeg i den anledning gik rundt og tog afsked med dem, jeg kendte. Derimod var jeg meget rørt over, at gamle domorganist Glahn og hans frue, hos hvem vi af og til kom, og hvis pensionærer Johannes Lindbæk og sønderjyden Laurits Knudsen, Evald og jeg satte pris på, gav møde i den årle morgenstund for at hilse på mig.

I Vejle blev vi modtaget af Evald, som lærte landvæsen på Brattingborg på Samsø hos inspektør Thomsen, der havde lært landbrug på Gimsinghoved hos far, og Parmone, hvorimod Christiane³⁶) (Jange) ikke ville med på stationen, fordi det var regnvejr. Efter gammelt løfte fik jeg, da jeg kom til sparekassens enebolig, en iskage i anledning af, at jeg var blevet student. Is var dengang en sjældent forekommende nydelse. Gamle faster kunne ikke lide dette kolde stads og lod sin iskage stå, til den var smeltet. Hvor længe vi var i Vejle, husker jeg ikke, men jeg antager, at Evald har haft en uges ferie, og at vi derfor var der i otte dage. Evald og jeg lå på Højskolehotellet, og da vi skulle i seng den første aften, viste han mig et billede af Karen Clausen, og fortalte mig, at han var forlovet med hende. Jeg havde egentlig med studenterhuens erhvervelse, syntes jeg, indhentet min storebroder og var begyndt at betragte os som omtrent ligestillede, men nu var jeg atter distanceret og følte mig absolut som den lille. Det var et pænt billede, den unge pige sad med en rose i hånden, de havde været forlovede i flere måneder, det var vældig interessant. Fra Vejle rejste vi til Vosborg og lagde vejen om ad Himmelbjerget, således at vi tog med Skanderborg-Silkeborg banen til Laven og sejlede til Himmelbjerget og så videre til Silkeborg og over Herning og Skjern til Vosborg. Denne lille afstikker var en belønning for min gode eksamen. På Vosborg blev jeg modtaget af familien med en vis højtidelighed, fordi jeg var den første student blandt bedstefars descendenter. Min halvfætter, Ove Wulsten,³⁷) irriterede mig lidt ved at holde sin bowlerhat hen for mig som det næste, jeg skulle stræbe efter, og jeg svarede lidt kort, at sådan en havde jeg da haft i flere år. Hovedbeklædningsmoden for skoleelever var nemlig, at man som dreng gik med kasket med lige skygge

foran – frikiggerkasket kaldte man den i Kolding – så efter konfirmationen anlagde man maskinistkasket med nedadhængende skygge, og i 5. og 6. klasse gik man med bowlerhat. Der blev holdt fest for mig på Vosborg, og moster Dorthea skrev en sang til den. Efter sommerferien – altså ca. 20. august – rejste Ninne tilbage til Ribe, medens jeg rejste til Gimsing og Struer. I Struer besøgte jeg en dag fru Holmegård, hvor jeg boede, T. W. Jensens og dr. Bangs. Hos Jensens mente man, at jeg havde fået udmærkelse, en slægtning af apotekeren havde discipelpensionat i Ribe, og det var derfra, man havde sin visdom – det må have været de mange ug÷, der havde givet folk den idé. Min gamle skolekammerat fra Struer, Alfred Bang, søn af lægen, var blevet student fra Sorø og havde ligeledes 1. karakter, fortalte Ingeborg Jensen, som var hans sværmeri og blev hans kone. Fra Struer rejste jeg så med Thistedbanen til Hurup og derfra med postvogn videre til Næssund, da jeg ville til Mors. Jeg havde korresponderet med onkel Albrechts³⁸⁾ yngre broder, onkel Christian og fået et meget venligt brev fra ham, i hvilket han sendte hilsener til mosteren på Vosborg, som han kendte fra besøg i Staby, og underskrev sig som min fars ungdomsven. Da jeg kom med postvognen, som fra Næssund gik lige forbi præstegårdens have, stod onkel ved havelågen og sagde til postillonen: »De har vist noget til mig«, og vi tog så fat i min kuffert, onkel og jeg, og bar den gennem haven ind i den gamle præstegård. Denne, som var bygget 1802, var meget hyggelig med en meget bred og lang entré. Tante Lise var en meget hyggelig og mild værtinde, og jeg tilbragte nogle meget fornøjelige dage hos dem. De havde ikke selv børn, men havde haft en plejedatter, som var gift med en tidligere kapellan. Forpagteren derimod, som var broder til præsten, onkel Laurits, havde fire

elskværdige døtre, så der var ikke kedeligt i præstegården. Onkel havde tre kirker: Karby, Hvidbjerg og Radsted. Om han hver søndag prædikede alle tre steder ved jeg ikke, men den søndag, jeg var dér, prædikede han i Karby kl. 7, i Hvidbjerg kl. 11 og i Radsted kl. 2. Jeg husker tydeligt vandringen til kirken i den yndige sommermorgen og frokosten ved 10-tiden, hvor præsten bl. a. fik sig en æggesnaps for at klare stemmen til de to resterende prædikener. En af de første dage, jeg var dér, sagde onkel til mig: »Ved du, hvad jeg bestiller? Jeg sidder såmænd og repeterer min græske grammatik. Hvor er den svær. Jeg kan ikke begribe, at jeg nogen sinde har kunnet lære den«. Da jeg i fjor tog fat på min græsk efter 52 års pause, tænkte jeg tit på min gamle onkels ord, i 1893 kunne jeg ikke forstå ham, i 1945 forstod jeg ham udmærket. Selv om onkel Christian ikke virkede slet så ungdommelig frisk på mig, som hans broder i Jerslev, kunne jeg vældig godt lide ham og talte meget med ham. Han var student fra samme år som rektor Fritsche i Ribe. Jeg talte med ham om min far, som jeg synes var så alvorlig og streng, og onkel mente, at det skrev sig fra den strenge opdragelse, farfar havde givet sin søn, han havde opdraget ham i tugt og Herrens formaninger. Når jeg ikke har opdraget mine børn strengt, for det tror jeg ikke, I synes, jeg har, så er en af grundene den, at jeg synes, jeg blev opdraget for strengt, og en heldig følge af den mindre strenge opdragelse, I har fået, ser jeg i det venskab, der altid har været og endnu er mellem mine sønner og mig. En dag, medens jeg var i Karby, havde vi et fornøjeligt besøg af provsten over Mors, Åstrup med frue, søn (senere præst i Ulfborg), svigerdatter og en feriegæst fra Ålborg, en datter af stiftprovst Pedersen. Der var et eller andet anliggende, der skulle ordnes af provsten, jeg husker, der var to mænd fra onkels sogn,

der også var til stede, den ene hed Poul Støvbæk, og det var anledningen til det fornøjelige besøg. De var der både til middag og til aften, vi fik bl. a. rejer om aftenen, og da Ålborg-damen havde fået lavet sig et stykke rejemad, tilbød den unge Åstrup at købe det af hende og erholdt det for 5 øre. I Karby boede min kusine fra Vester Assels, Marie Sørensen, som var gift med en gårdejer Steffensen. Med hende og hendes mand var jeg i Vester Assels og besøgte onkel Anton³⁹⁾ og faster Parmone, fars ældste søster. Vi kørte derover en søndag formiddag – jeg må altså have været to søndage på Mors – og nåede degneboligen inden onkel Anton var kommet hjem fra kirke. Tante Parmone gav mig en overvenlig modtagelse, fældede tårer af rørelse og udtalte sin glæde over, at hun endnu en gang fik en søn af sin elskede broder at se. Lidt efter kom onkel Anton hjem fra kirke, han var i diplomatfrakke, havde hvidt slips, og var yderst pillen og soigneret. Han var 58, faster 72. Efter at have fået middagsmaden sat til livs, sov faster til middag, medens onkel og jeg fik os en fornuftig pipe tobak spadserende frem og tilbage i en havegang. Onkel forklarede mig, at han anså for en landsbyskolelærers hovedopgave at lære børnene at læse med forståelse og at regne sikkert, og det gav jeg ham ganske ret i. Han fortalte, at han var i læsekreds med en del af præsterne, og at han, når han rejste, helst kørte på anden klasse, da han mente dér at finde det passende rejseselskab. Han fortalte også, at farfar,⁴⁰⁾ som han havde været hjælpelærer (substitut) hos, roste ham for hans korrekte betoning af latinske ord, og at farfar var ret aflægs, da han og faster Parmone holdt bryllup (det var i 1859, samme år som han døde), og at det kneb for ham at stride sig frem mod den stærke blæst, da han skulle føre bruden til kirke. Maleriet af oldefar så jeg dér for sidste gang, og jeg så også et bil-

lede af fars fætter, Carl, som først var skuespiller, men døde som stationsforstander i Silkeborg. Min kusine Marie blev tilbage hos sine forældre om aftenen, medens hendes mand og jeg kørte tilbage til Karby. Dem har jeg aldrig set mere, men jeg har engang vekslet brev med hende. Nu er hun forlængst død. Fra Karby begav jeg mig så med postvogn og jernbane til Thisted. Faster Parmone havde givet mig en hilsen med til en gård, Christianslyst, uden for Thisted ved vejen til Hillerslev, hvor jeg ville besøge min farfars grav en mils vej nordøst for Thisted.

Jeg kom til Thisted ved 12-tiden, fandt let Christianslyst, fik en god modtagelse dér, spiste til middag, og begav mig så videre ad Hillerslev til. Præsten dér, den gamle provst Bøggild, der var enkemand, gav mig kaffe, omtalte min farfar smukt og viste mig hans grav. Han fulgte mig på vej over til hovedlandevejen mellem Thisted og Ålborg, nord for Limfjorden. Det var nemlig min agt at spadsere fra Thisted til Jerslev. Min kuffert sendte jeg fra Thisted med jernbanen over Struer til Brønderslev, thi Thisted-Fjerritslevbanen eksisterede ikke dengang. Jeg nåede ved aftenstid til Bjerget kro i nærheden af Bulbjerg og overnattede dér. Næste morgen var jeg ved Bulbjerg med Skarreklit, som både dengang og i sommer, da jeg sammen med Noe⁴¹) genså det, forekom mig ret uhyggeligt, jeg ved egentlig ikke hvorfor, men andre må have fået det samme indtryk, for jeg har læst i en gammel bog, jeg tror, det var Pontoppidans Danske Atlas, at det ser ret »frygtsomt« ud. Jeg kan huske, at jeg skar genvej gennem den høje lyng over til landevejen, ad hvilken jeg nåede til Fjerritslev. I kroen dér talte jeg med en slagter, som var kendt i Gøttrup og vidste, at der boede en mand i sognet, som hed Parmo, og som spurgte, om han og jeg havde ligget i tjenesten (soldat) sammen, siden han in-

teresserede mig. Da jeg havde spist, begav jeg mig på vej til Gøttrup, men den afstikker var længere, end jeg havde beregnet, så jeg opgav at nå til min fjerne slægtning og fik ikke epithafiet over tiptipoldefar at se. Først i 1940 opnåede jeg at få dette at se. Jeg nåede den aften Øster Svenstrup kro, hvor man havde to slags værelser, dæm bæst og jævnthensværelser. Jeg valgte et af den sidste slags, det var såmænd meget godt, men dynen var så mægtig tyk. Den betaling, jeg skulle af med for aftensmad, nattelegi og morgenkaffe, androg vist i det højeste 2 kr. Næste dag vandrede jeg så videre. Der var 7 mil til Jerslev, og jeg bestemte så, at jeg ville gå de fire mil til Saltum, holde middagsrast dér, og så tage de sidste tre mil om eftermiddagen. Jeg tilbagelagde de to mil til Åbybro, drejede mod nord og kom $1\frac{1}{4}$ mil fra Åbybro til Pandrup kro – det var fristende, men jeg manglede jo $\frac{3}{4}$ mil af de fire, dyden sejrede, og jeg nåede Saltum. »Hvor er kroen?«, spurgte jeg en dreng. »Der er ingen kro i Saltum«, svarede han. Tableau. Den nærmeste kro var Pandrup mod syd, altså en forlængelse af turen med $1\frac{1}{2}$ mil, og Brønderslev mod øst, og dér var der to mil til. Hos købmanden købte jeg mig noget chokolade, som jeg fortærede i grøften, og så gik jeg de to mil til Brønderslev, fik noget at drikke dér og hinkede så den syvende og sidste mil til Jerslev, hvor jeg arriverede i en ret ynkelig forfatning. Det var 17 mil, jeg havde gået på $2\frac{1}{2}$ dag uden spor af træning, så mine fødder var meget medtagne, og jeg humpede rundt i onkels morgensko de første dage. Jeg havde givet mig for god tid på Mors, og derved blev turen for forceret. Fra Jerslev, hvor jeg altid befandt mig vel, rejste jeg til Ålborg og besøgte Barfods.⁴²⁾ Onkel Barfod var død året før, moster Marie var flyttet fra hospitalet til Absalonsgade, og dér var jeg så et par dage. En af disse var jeg på besøg hos Ravnkildes.⁴³⁾ Fra dette

husker jeg bedst, at jeg spadserede med min kusine Marie, og at hendes kæreste, isenkræmmer Stubfelt, underholdt mig meget livligt, men jeg er ikke vis på, at jeg ikke sammenblander dette besøg med et besøg næste år. Min onkel bagermesteren var i live i sommeren 1893, men døde samme år den 1. november. Jeg kan huske, at jeg i 1893 fik en besked at bringe fra en af mine fætre, Kristian, til hans kone, som boede i København, og at jeg den første dag, jeg var i København, i mørkningstiden gik fra Fredensgade ad Blegdamsvejen hen til St. Hans Torv, i nærheden af hvilket fætterens familie boede.

Noter:

1) Marie Ferslev (1849–1913) var børnenes kusine. Dette ord havde den ældste som lille udtalt »Ninne«. 2) Christian Frederik Koch (1827–95), stiftsprovst i Ribe. 3) Købmand i Struer. 4) Nabogård til Gimsinghoved. 5) Oscar Siesbye (1833–1913) klassisk filolog. 6) Laurids Johannes Koch (1875–1969), dr. teol. 7) Caroline Daugaard, privatlærerinde for børnene på Gimsinghoved og for sønnen fra Holmgård. 8) Apoteker i Kolding, gift med Jacobine Jacobsen fra Struer. 9) Johan Philip Christopher Fraas var gift med Ida Fenger, hvis broderdatter, Esther Fenger, blev gift med forfatteren. 10) Evald Tang Petersen (1873–1923), forfatterens broder. 11) Karen Clausen blev 1898 gift med Evald Tang Petersen. 12) Datter af C. F. Koch, født 1862. 13) Forfatterens yngste søn, født 1911. 14) August Hübschmann (1874–1939), læge på Frederiksberg. 15) Max Brammer, født 1874, læge i Århus. 16) Præst i Skanderborg. 17) Læge i Odder, sidst i København (1874–1938). 18) Datter af Hans Vilandt (1839–1917), læge i Ribe. 19) Marie Christine Petersen, født 1825, forfatterens faster, gift med købmand i Ålborg Søren Ferslev (hendes morbrøder). 20) Ovennævntes ugifte datter Parmona Ferslev, født 1859. 21) Gunhild Valeur, stiftatter af forfatterens moster, gift med valgmændspræst i Odense Ludvig Ingerslev. 22) Marie Elise Tang, født Fenger (1807–85). 23) Mathilde Tang (1846–1916), ovennævntes datter. 24) Molly Barfod, forfatterens kusine. 25) Ovennævntes yngste broder, født 1883, var 1923–46 ejer af Nørre Vosborg. 26) Christine Lorentze Valeur, etatsråd Tangs ældste datter (1838–1928). 27) Molly Elise Tang, født 1844, ovennævntes søster. 28) 1787 blev Peter Tang eneejer af Nørre Vosborg, hvilket blev fejret med stor fest af hans oldebarn. 29) Johannes Evald Benzon, født 1875, søn af distriktslæge Lorenz Benzon og Dorothea Tang, født på Nørre Vosborg 1843. 30) Departementschef, datter søn af Evald Tang. 31) Datter af ingeniør Peter Krarup, født 1837, hvis

mor var søster til etatsråd Tang. Hun blev gift med tandlæge Kaaber i Ringe. 32) Distriktslæge Benzons datter, gift med fotograf i Nyborg Nicolaj Hansen. 33) Evald Tang blev 1856 udnævnt til etatsråd. 34) Ovennævntes broder Christen Noe Tang (1801–86), justitiarius ved overretten i Viborg, blev 1869 udnævnt til konferensråd. 35) Den ældste af brødrene, Peter Tang (1797–1876), præst, gift med Anna Harpøth. 36) Datter af tidligere nævnte købmand Søren Ferslev, født 1865, gift Nielsen. 37) Søn af adjunkt Wulsten og Lucie Krarup, søsterdatter af etatsråd Tang. 38) Provst Albrecht Sørensen (1827–1900) var gift med forfatterens faster Inger Dorothea Petersen (1823–1905). 39) Christian Anton Sørensen, lærer (1836–1903), var gift med en anden faster, Parmona Petersen (1822–1902). 40) Parmo Carl Petersen, se indledningen. 41) Forfatterens næstældste søn, født 1904. 42) Hospitalsforstander H. P. Barfod (1834–92), gift med Marie Cathrine Tang på Nørre Vosborg 1840. 43) Bagermester Hans Ferdinand Ravnkilde (1832–93) var gift med en tredje faster, Christiane Petersen (1827–1907).

Indstrandede lig og skibsvrag

Af H. K. Kristensen

For nogle år siden fik Varde Museum overdraget en protokol for strandfogeder i *Oksby strandlen*, der omfattede stranden ved Ho-Oksby sogne, en længde på 4 mil. Det er kysten bag det farlige Hornsrev. Bogen er autoriseret af stiftamtmand Urne den 1. februar 1787 og består af 90 nummererede blade, hvortil der senere er føjet et læg med 4 sider.

1787 overtog den kongelige kasse forstrandene i Vester Horne herred og ansatte selv strandfogeder i lenene, med undtagelse af Henne strandlen. Protokollen omhandler tiden fra nævnte dato til 31. marts 1863, da bogen var udskrevet. Den pålægger strandfogederne »nøjagtigt at antegne, hvad hver dag måtte anstrande«. Indførslerne er særdeles knappe. For de fleste dage står kun datoen; der er intet kommet, på andre dage er der måske kommet en egeplanke eller en tønne. Til andre tider kommer der rigeligt, det er først og fremmest træ, måske fra en skibslast eller dele af et sønderslået skib.

Drukne søfolk, der er indstrandet, er noteret omhyggeligt. Man kan derfor konstatere, hvor mange der er drevet i land på kysten af de to sogne. Dog synes de to sognes egne omkomne og indstrandede ikke at være noteret her. De må findes i kirkebøgerne. Omstående er antallet opført i en tabel. Af den fremgår det, at der kom i alt 130 døde i land i de 76 år, gennemsnitlig to om året. De kom meget uregelmæssigt, der gik gentagende flere år i træk, da ingen indstrandede lig viste

sig. De kunne komme temmelig langt borte fra, afhængig af vind og strøm, og undertiden må de have ligget længe i vandet. Endvidere ser vi, at de næsten alle kom i de stormfulde vintermåneder, da de fleste skibsforslis skete. Kun i få tilfælde er det oplyst, fra hvilket skib de stammede.

Sammen med de fire fra 1799, der indstrandede på samme dag, kom også et skrin med gamle mandsklæder, men der skrives intet, der kan tjene til identifikation. Strandfogeden har ikke vidst det.

Især lægger vi mærke til de mange omkomne og indstrandede fra sidst i december 1811 og de følgende to måneder, ja, sandsynligvis hører også den døde fra 7. marts sammen med disse. Det er døde fra det omkomne mandskab på de to store engelske lineskibe »Defence« og »St. George«, der juleaftensdag 1811 tidligt i den mørke morgen ved 5- og 6-tiden efter en tredages storm strandede under krigen med Danmark. »Defence« strandede ud for Fjaltring og sloges straks til vrage. Herfra reddede sig kun 7 mennesker levende i land, og den ene døde endda, inden man fik dem bragt i hus. Det blev de eneste overlevende af den 550 mand store besætning.

»St. George« strandede ud for Fjand. Søerne brød over skibet, så kl. 10 var det under vand så nær som kahytsdækket. Juledag nåede enkelte i land på sammenhængende vragestykker. Det var umuligt for redningsmandskabet på stranden at nå ud til skibet. Således reddede kun 11 mand livet af de 776 mennesker, som havde været om bord. Vinden var blevet mere nordlig, og stormen og strømmen jog omkomne og druknende langt sydpå, inden de efterhånden kastedes i land.

Der var legestue i Lønne 2. juledag om aftenen; da rygtedes det, at der kom døde mennesker i land, og i

Indstrandede lig og skibsvrag

et nu forlod alle mandfolk legestuen. Nogle af de døde hviler »her på stranden lige her ud for«, skrev pastor Stampe, der blev præst i Nr. Nebel 1844.

Indstrandede udensogns lig i Ho-Oksby 1787–1863.

1793	2/5	1 lig	1821	2/12	1 død mand
	4/9	1 »		14/12	1 » »
1799	15/11	4 døde folk		19/12	1 » »
1811	26/12	25 » »	1822	16/1	1 » »
	28/12	4 » mænd		1/4	1 » »
	29/12	14 » »	1830	31/5	1 » »
	30/12	6 » mennesker	1844	21/8	2 døde mænd
1812	3/1	9 » mænd		22/8	3 » »
	4/1	2 » »		9/9	1 død mand
	5/1	4 » »		11/9	1 » »
	7/1	2 » »		12/9	1 » »
	8/1	5 » »	1850	8/11	1 » »
	9/1	2 » »	1852	23/12	1 » »
	13/1	2 » »	1855	10/1	1 » »
	21/1	1 død mand	1858	13/10	1 » »
	22/1	8 døde mennesker	1859	22/11	1 » »
	29/1	2 » mænd	1860	25/6	1 » »
	14/2	2 » »		24/7	1 » »
	23/2	2 » »		25/8	1 » »
	24/2	1 død mand		17/10	1 » »
	27/2	1 » »	1861	3/5	1 » »
	28/2	1 » »		23/5	1 » »
	7/3	1 » »		22/11	1 » »
1817	28/1	1 » »	1863	31/3	1 » »
1821	28/10	1 » »			
	27/11	1 » »			

I alt 130 døde

Over 1300 mennesker havde således mistet livet. Af dem indstrandede de ca. 654 som lig.¹⁾ De øvrige beholdt havet. På *Fjaltring*, *Nissum* og *Husby* kirkegårde jordedes mange, men de fleste fik deres grav i de såkaldte »Dødmandsbjerg« blandt klitterne. I Oksby stranden gik det anderledes til. Strandingsprotokollen

oplyser nemlig følgende under december: »26. og 27. er ilanddreven paa Stranden 25 døde Mennesker, sluttelig af et engelsk armeret Skib, hvoraf 23 var i Matrosklæder, 1 soldatklædt og 1 Neger, disse 27 [!] var alle af Øvrigheden og Toldinspektøren visiterede og hos dem fundne 1 engelsk Sølvskilling, 9 Kobberskillinge og 2 gamle Knive; bemeldte Lig ere derefter i deres iværende Klæder jordede i den for sådanne Døde ved Øster Oxbye indrettede Begravelsessted«.

Af de senere indstrandede var der d. 28. december 1 soldat, d. 29. 1 officer, der havde en bog med sig, d. 30. atter en officer og en kvinde, officeren havde to guldringe og en liden kniv med sølvblad. Blandt de fundne d. 3. januar var der en neger og 7 soldater og d. 5. atter 2 soldater. Er alle de indstrandede fra de engelske krigsskibe, bliver det 94 lig. Det stemmer ikke helt overens med »Jydske Efterretninger« 1812, der skriver, at der fra Nymindegab til Oksby strand opdrev 2 kvinder, 2 negere, 77 mand, klædt som matroser eller soldater, 1 civilist og 1 officer.

Begravelsespladsen i Oksby var »æ Kåppel«, som tidligere er omtalt i vore årbøger, nemlig 1905 af Jens Olesen og 1916 af pastor N. S. Nielsen, Sneum-Tjærborg, der var født i Oksby og havde haft en gård dér, før han tog teologisk embedseksamen, han havde i nogle år været en meget afholdt præst på Holmslands Klit. Pastor Nielsen skriver: »Endnu en Begravelsesplads findes i Sognet lidt syd for Oxby, kaldet »e Kåppel«, hvor tidligere har staaet et Kapel, og hvor i lang Tid Strandligene blev jordede uden ret store Omstændigheder; nu kommer selvfølgelig disse Lig fra Havet paa den almindelige Kirkegaard. Ogsaa denne gamle Begravelsesplads er hegnet og fredet. Der gaar Fragsagn om, at 2 à 300 Lig af engelske Søfolk fra den 24. Dcbr. 1811 udfør Bøvling strandede Orlogsskibe skal

være jordede her i en Fællesgrav, at saa mange Lig drev op, at man faldt over dem ved Havet, og at Beboerne af Øvrigheden fik Lov at tage Tøjet af Ligene for at begrave dem; men disse Sagn synes mig at stemple sig selv som ganske upaalidelige.²⁾ Heri har pastor Nielsen sikkert ret. Vi kan i alt fald konstatere, at antallet af lig er gjort både to og tre gange for stort.

Om det til gudstjeneste i sin tid indviede kapel skrev sognepræsten 1638 til Ole Worm: »En høy liggendis i Oxby sogn, Capelhøy, aff den aarsag, att der stod fordum en capell paa it viet sted, folck der paa fordum begrauffuit, som endnu denne dag klarlig erfaris, att der ligger mange hunder menniskis hovider oc been paa, som aff den grumme oc forferdelig flod anno 1634 den 11. october bleff obenbart, idett vandet skuldte sanden aff, som nogle liigkister staar, oc beenene i oc om ligger, oc vid samme capell vaar fordum en helligdom, som kaldtis S. Ender aff Oxby«.³⁾ En helgen St. Ender kender man ellers ikke noget til. Men der har altså været begravelsessted ved »æ Kåppel« helt fra den gang, kapellet var i brug i middelalderen.

På et udskiftningskort fra Ål sogn finder vi et Dødmandsbjerg afsat i klitterne. Stedet har altså været brugt til strandlig før 1811, hvad man selvfølgelig måtte vente. Jens Olsen skriver 1905, at mange ben kom til syne på strandkanten, når der skete vindbrud, eller sandet blev bortskyllet af havet. I Lønne sogn har der været flere Dødmandsbjerge fra Gabet mod syd inden for udløbet. Også her har skred eller brud i klitterne kunnet blotte de dødes ben. Ved »æ Uddegaf« eller Houstrup Boder kom sidst i 1880-erne flere dødningehoveder til syne – til skræk for esepigerne. Dér var altså et gammelt Dødmandsbjerg.

Ved lov af 25. marts 1872 bestemtes det, at »lig af de i sognet afdøde eller fundne forulykkede, som have

anden hjemstavn, skulle begraves på dets kirkegård, med mindre de efterladte eller andre rette vedkommende ville sørge for begravelsen andetsteds«. Året efter (10. nov.) udstedte justitsministeren en skrivelse om, hvorledes udgifterne ved begravelse af ukendte ilanddrevne lig skulle afholdes. Efter ligsynsloven af 2. jan. 1871 skulle ved selvmord og anden pludselig død altid tilkaldes en læge hurtigst muligt. 4. maj 1875 ændredes bestemmelsen således, at når »lig opdriver«, måtte den indstrandede ikke jordes, før politimesteren og en læge (embedslægen) havde undersøgt det. 1877 bestemtes det, at det også gjaldt, selv om det indstrandede lig var i opløst og defekt tilstand.

Alle indstrandede lig blev nu lagt i kiste og begravet på kirkegården, ja, det var vist næsten altid sket siden 1850. Praksis var, at den, der fandt et indstrandet lig, skulle bjærge det så langt op på stranden, at havet ikke kunne nå det, mens han var hjemme med bud om fundet. Med en vogn skulle det hentes hjem til gården. Tøjet kunne være slidt af den døde, så der var intet at tage fat i. Ved hjælp af et par brædestykker, som »stræneren« stak ind under liget, blev dette væltet om på stranden. Når liget skulle læsses på vognen, blev det først væltet op på en luge og så løftet op på vognen. Et stykke fra gården, hvor vinden bar fra (for ligstankens skyld), blev vognen stående, og liget blev dækket til, i reglen med et stykke sejl. Herredsfogeden og distriktslægen holdt ligsyn. Var der tatoveringer eller kendingsmærker, gik der bud til konsulatet. Liget blev lagt i kiste og sat i åben grav på kirkegården, men der blev ikke kastet jord på, før der kom bud fra herredskontoret eller konsulatet. Var der ingen kendingsmærker, blev det begravet den næstkommende søndag. Før Holmslands Klit fik sine egne kirker, blev strandligene fra Klittens sydlige del begravet i *Lønne* eller *Sdr.*

Bork. Tidligere blev også her, som nævnt, de indstrandede lig begravet i et »Dømandsbjerg« eller »Dømandskrog«.⁴)

Det følte som en ufravigelig pligt at drage de druknede så langt op på stranden, at havet ikke kunne tage liget igen. Heri styrkedes man af overtroen. Morten Eskesen fortæller fra sin lærertid i Vejrs, at et par af hans flinkeste elever, Bakken og Hans, sønner af Therkel Bakkensen, en aftenstund ved sengetid var gået ud for at »strænde«. Lidt efter kom de farende hjem: »Å, der kom en død mand op af havet og rakte efter os!« – »Nu er I ulykkelige; det må have været en forlist sømands lig. Skynd jer ud igen, inden floden atter drager det ud, og få ham hjulpet op oven for vandskellet og givet en pude af tang, for ellers får I aldrig en nat fred for hans genfærd«. – Det kneb for drengene, de var bange. I hemmelighed fulgte faderen efter og iagttog dem fra klitterne. De stod længe og summede sig. Til sidst trak de liget op til klitterne og lagde tang under dets hoved. »Siden måtte det være strandfogden Knud Pedersens og Boj Pedersens sag at få det lagt i kiste og stedt til jorde ude i »æ Kappel« – dog uden jordpåkastelse af præsten, man vidste jo ikke, om dette ikke var sket, eller hvad tro, den døde havde været af«. Der gik sagn om, hvor ilde det var gået folk, der havde undladt at yde indstrandede ligtjeneste eller havde plyndret liget, f. eks. ved at skære en finger af for at få fat i guldringen.

Anderledes formede begravelsen sig i en anden del af det tidligere danske rige, nemlig på den stenede kyst i *Halland*. Her kan man f. eks. langs kysten af *Värö* hist og her træffe på en uanselig gravplads et stykke oven for stranden eller i stenede strandvolde, hvor man til en vis dybde havde samlet en del sten op og anbragt den indstrandede døde i det derved fremkomne kam-

mer og atter lagt stenene tilbage til dækning af graven. Tillige rejste man ofte en større sten ved hovedenden og en mindre ved fodenden. Således foregik begravelserne endnu i 1850-erne. Kystboerne siger, det var skrækken for pest og smitsom sygdom, der fik dem til at begrave de ukendte lig på stranden og gøre det hurtigst muligt. Derfor trak man ligene op med lange bådshager. Ja, ved den sidste af den art begravelser måtte to fiskere, der foretog den, i »karantæne« i 4 uger; de boede da uden for hjemmet i et gammelt »basta« (skur til fisk).⁵⁾

Også hos os har man kendt noget til samme skræk. Da de mange lig fra de engelske krigsskibe skulle begravnes på de nævnte kirkegårde, måtte sognefogederne lade de sidste jorde i klitterne, da sognefolkene satte sig imod en begravelse på kirkegårdene, dels af pladshensyn, men nok ikke mindst for at undgå »farlige ud-dunstninger«. ⁶⁾ Hele sommeren vedblev der at komme lig i land.

Sammen med enkelte af de andre indstrandede lig i Blåvandshukområdet giver protokollen oplysninger, der sandsynligvis har tilknytning til den døde, således 1821, da der d. 28. okt. fandtes en død mand og dagen efter en skibskiste med 6 stk. gamle klæder og 3 bøger. I dagene omkring den 27. nov. 1821 kom mange norske bjælker, og samme dag som den døde tillige to stykker mast. 2. dabr. kom 2 sejl, 5 læs tovværk, 15 fyrreplan-ker, 1 bom, 1 spir, 1 mast, 1 afbrækket gaffel, 2 stk. brækkede rær og endnu mere vrag samt en død mand, også et par dage senere kom der meget tømmer. 21. august 1844 strandede en skriverpult med skibspapirer, en jernpejlestok med snor, et kompasshus, blylod med lodline, bøje til et anker, 1 bådmast, 4 årer, et spryd, 1 hage, 1 ror, 1 liden brun klædes vest, 1 blå ulden skjorte og 2 døde folk. Dagen efter kom 3 døde mænd;

de blev afført de yderste klæder, og man fandt hos dem en medalje, en foldekniv og en vante. Klæderne var en døffels trøje, en blå klædestrøje, et par engelske læderbukser, et par grå klædesbukser, en gammel lærreds olietrøje og et par gamle sko. I de følgende dage kom en sydvest, en olietrøje og endnu 3 døde mænd; ved den ene fandtes en læsebog og ved den sidste et sølvhus til en pen. Man mente, at det strandede stammede fra briggen »Houghton the Spring«, »dog bemærkes, at det opdrevne sejl er efter herredsfogedens tilladelse afbenyttet til at indlægge de fra samme skib døde mænd i deres begravelser«.

Det er altså ikke i alle tilfælde rigtigt, når Jens Olsen beretter, at »lige til 1850 blev ligene nedsænkede uden kiste og uden noget som helst – ikke engang omvundne med en sæk eller et stykke sejldug«. Begge fremgangsmåder har nok været brugt.

Hos en af de døde, der indstrandede i 1860, fandtes en pung med 2 engelske guld- og 5 sølvmonter, 12 prøjsiske dalere, 10 små Hamborg-monter, 2 stk. sølv, et tokassølvur, 1 kniv og 9 nøgler, men ingen kendingsmærker. Også en død mand 1861 havde penge med sig, dog kun 5 sølvmonter og 1 kobbermønt.

Ordet *strandvasker* er ikke brugt i protokollen, betegnelsen er »død mand«. Sådan bruges det også almindeligt på egnen. For hver kvinde derude var det uhyggeligste, hun kunne tænke sig, at hendes mand, søn eller broder skulle blive en strandvasker. Det er forståeligt, man undgik brugen af det ord.

Den 6. okt. 1787 strandede Mads Jensen fra *Hjerting* med sit skib på *Skallingen*. 11. dabr. »anlandede« vraget af et tomastet skib på *Skallingen*, og en kiste med gangklæder drev i land. 3. jan. 1796 overlod man opskyllet takkelage til en skipper fra *Stettin*, der var strandet på *Fanø*. 15. dabr. 1809 kom et vragskib uden

folk. I dabr. 1833 strandede en mudderpram. 1835 opdrev en del vrag, man formodede var fra »Anna Cathrine« af Fanø. I 1840 og 1841 må vraget af et skib have siddet på »de ydre banker ved Uldal«, da man gentagende gange pr. båd bjærger tømmer derfra, således 29. aug. et gammelt ror, mange fyr- og egebjælker, og i november fik man bragt 2 stykker »gammelt fleg« (flager) i land af et skib; de indeholdt 30 læs tømmer, samtidig bjærgede man stadig tømmer ved Uldal.

I december 1851 kom to læs afbrækket vrag og mange egebjælker, 65 nye fyrrebjælker og et navnebræt *Freihandel*. 1. dabr. 1853 strandede et gammelt skibsvrag på *Skallingen*, som skipper Hans Jørgen Ankersen, Fanø, vedkendte sig, og som efter amtsrådets resolution blev overdraget ham. I december 1855 bjærgedes mange læs vrag, og et hvidmalet navnebræt viste, at det måtte stamme fra »Aretusa Rixham«. 27. juli 1859 strandede »1 Flodt«, dvs. en tømmerflåde, af nyt og gammelt tømmer: 2 ræer, 8 mindre træstykker, 8 luger, 12 stk. nyt fyr, 37 brædder, 56 brækkede og desuden kættinger, tømmerværk og afhugget surring. Man mente tømmerflåden tilhørte den forulykkede fregat »Robert M. Sloman« af Boston.

Der var perioder, undertiden et år, hvor havet næsten intet gav fra sig, i alt fald blev der intet noteret.

I årenes løb strandede der temmelig mange både, pramme eller joller, heriblandt en stor båd »Nordstern« fra Rostock, der strandede 1862. Mange forskelligartede ting drev i land, selvfølgelig mest vragdele: afbrækkede skibsdæk og planker, master, rær, bovspryd, køl, kølsvin (langskibsforbindelser indvendig), sværd (der kunne sænkes ned ved fladbundede fartøjer for at forhindre afdrift), tovværk, blokke, jomfruer, æselhoveder, galionsfigurer osv. Af løse genstande kan nævnes de almindelige tønder, ofte »ledige« eller måske

indeholdende tjære, tran, olie, talg eller vin. Der kom også mange vandfæde (beholdere til fersk vand), søtønder, bøjer, baljer, oksehoveder, der snart var »ledige«, men også kunne indeholde vin, bedærvet af saltvand. Blandt mere sjældne ting nævnes 56 bøffelhud i januar 1801, 27 skind, 40 årer, senere farvetræ og tobaksblade både i fustager og løse, men gennemtrukne af saltvand; tobakken blev i øvrighedens påsyn nedgravet, det samme skete med nogle tønder fordærvet kød, desuden et svin og en kvie. Jern og andet metal blev udslået af vragdelene og kunne af og til give nogle lispund.

En god »lanter« gjorde nogle fiskere i maj 1832, da de på søen bjærgede 2 store fustager vin, dagen efter 3, den følgende 2 og næste dag 13 samt 1 med »spiritus« (rom?), samtidig opdrev 3 tønder vin på stranden. En uges tid efter kom øvrigheden for at efterse fustagerne, de brugte to til at fylde de øvrige med. Man har nok ikke nøjedes med bare at se på vinen! Bjærgerne har vel også forviset sig om, hvad det var, de havde fået fat i. Hvad siger Blicher ikke i sin »Vestlig Profil«, som netop blev skrevet i disse åringer: »Vistnok der falder af og til »en Pind« i Klitboens Hænder, som egentligen ikke tilhører ham; men ofte tilhører den ej heller nogen anden, fordi Ejeren ikke kan udfindes. Nu ved vi jo vel, hvem i saa Fald en Stump af Pinden tilhører; men – selv en kongelig Embedsmand der ved Stranden kunde gerne føle noget skrøbeligt i sin Natur, naar saaden en Kasse fuld af smaa velsignede faderløse Champagnere kom ham imøde med stille Bønner om Redning og Frihed. Naar et Skib strander, og derhos sønderslaas, kan man derhos ikke undre sig over, om det ikke skulde gaa ganske snorret til«.?)

For øvrigt er det jo en kendt sag, at Ribe biskop i en visitatsindberetning 1747 skriver om Henne og

Lønne: »Dette Sogn, i sær Annexet Lønne, har fra Alders tider af været berygtet, ikke alleene for letfærdighed, men end og i særdelshed for urætfærdighed ved Strand-Siden«. ⁸⁾ Og forholdene har vel ikke været meget forskellige herfra i de andre kystsogne. Lad os atter lytte til Blicher, der havde indhentet sine oplysninger hos præster og andre på egnen: »Men bjerges Mennesker, da have disse ikke uden alt godt at vente«. Netop de reddede englændere fra »Defence« bekræfter det. De udtalte ved retten i Ringkøbing, at deres redningsmænd endog havde trukket af deres egne klæder for at tildække og varme dem. De havde aldrig kunnet forestille sig, at de ville være blevet så godt behandlet i et fjendtligt land, og de udtrykte deres dybe taknemlighed mod dets folk. ⁹⁾

Efter ordningen af 1787 skulle strandfogederne påse, at ingen uberettigede samlede rav. Fogederne skulle have nogle hjælpere til at samle ravet. De skulle have en tredjedel af, hvad ravet kostede ved auktionen, og strandfogeden, der skulle modtage det og føre bog over det, skulle herfor have en sjettedel. Fra 1834 siger protokollen, at der til forskellige tider er indsamlet rav, men der oplyses ikke hvor meget. Tidligere opførtes det vist i en særlig protokol. 1787 indsamledes 49 pund, men derefter blev der mindre og mindre, efter 1834 nåede man 11 pund som det meste, mange år måtte man nøjes med 18–40 lod. Næppe alt blev afleveret. 1862 fandt strandfoged Ib Jensen et stykke på 13 lod. Ravsamlingen blev frigivet 1871. ¹⁰⁾

Ikke alle strandinger er nævnt i protokollen, heller ingen af de redningsbedrifter, der blev udført af folk fra de to sogne. 1852 kom den første redningsbåd, og med Søren Nielsen, Ø. Oksby, som fører bjærgede den 64 menneskeliv. 11. okt. 1858 strandede Jens Harpøths lille skib fra Ringkøbing på vej fra Hamborg, besæt-

ningen, 3 mand, bjærgedes, Jes Østergaard hentede kokken om bord på skibet. Før redningsbådernes tid var den »sorte jolle« den dygtigste robåd under strandinger. Aktionen lykkedes ikke altid. I november 1843 var Oksby-folk sejlet ud til et nødstedt skib ved Slugen på Hornsrev 1 mil fra land for at bjærge det ind til Fanø. Da trak det op til uvejr, og man måtte ro hjemad, men mærkede ikke i mørket, at vinden vendte sig, og uden kompas sejlede folkene forkert, og 26 mennesker, de 23 familiefædre, omkom i stormen. Den sidste indstrandede i juli 1845, og liget var da så opløst, at enken ikke kunne kende ham. Han blev begravet på »æ Kåppel«, men da man senere fandt hans kniv og skræ-tobaksdåse i hans tøj og genkendte dem, blev liget gravet op og stedt til hvile på kirkegården. Den frygtelige ulykke for det lille sognesamfund mindedes længe.¹¹⁾

Hvor meget af det vrag, protokollen nævner, der stammer fra skibe, som havde fået deres bekomst på det frygtede Hornsrev, kan ikke ses. 1794 nævnes dog et stykke skibskøl på Ulwsand (Ulven). Først 1878 kom der fyrskib på Hornsrev, og 1888 tændtes Blåvand fyr. Hvor farligt var det ikke tidligere her ved Danmarks vestligste punkt, når hele området ved revet lå i mørke.

Noter:

- 1) J. Stampe i *Årb. Ribe* 1926 494ff. Storgaard Pedersen i *Årb. Hards.* 1911 1–26. 2) N. S. Nielsen i *Årb. Ribe* 1916 310f. J. Olsen i *Årb. Ribe* 1905 118–31. 3) Præsteindberetningen til Ole Worm i *Da. Sml.* 2. rk. IV. 4) P. Pedersen i *Årb. Hards.* 1947, 62. Klein: *Love og Anordninger.* J. Olsen i *Årb. Ribe* 1905, 126. Medd. af John Høy, Halager. 5) Morten Eskesen: *Minder og Udsigter fra 40 Aars Skoleliv*, 54, Ivar Johansson i *Varberg Muss.s Årsbok* 1962. 6) Storgaard Pedersen *anf. skr.*, 20. 7) St. St. Blicher: *Vestlig Profil af den cimbriske Halvø*, 8) H. A. Brorson: *Visitatsberetninger og Breve v. L. J. Koch*, 32. 9) Storgaard Pedersen *anf. skr.*, 8. 10) P. M. Gundersen i *Årb. Ribe* 1954, 39ff. 11) N. S. Nielsen *anf. skr.* 313, J. Olsen *anf. skr.* 127f.

Om en »pinsebod« på Hyllerslev Østermark og andre interessante ting fra et gammelt landkort

Ved *Knud Jensen*.

I 1962 kom jeg i besiddelse af et originalt kort over udskiftningen af landbrugsjorderne i Hyllerslev, Janderup sogn. Kortet er håndtegnet af »Land Inspecteur« L. Wesenberg*) i 1786. Det er koloreret med vandfarver, og det består af flere stykker karton, der er sammenføjet og opklæbet på lærred. Efter tidens smag er der gjort en del ved udstyret. Signaturerne er således tegnet på en dug, der smælder for vinden fra en sort-hvid landmålerstok med sirlig endebeslag, som er stukket i jorden. Ved selve kortbeskrivelsen er der tegnet en le og en rive. Kortet opbevaredes på Hyllerslev Storgård, hvor det formentlig har beroet siden 1786. Det var i temmelig miserabel stand, men det viser dog de vigtigste lokaliteter, nemlig Hyllerslev by, Grydvad Mølle, Mariebækken, engområderne og de forskellige veje, af hvilke især den gamle landevej fra Varde bør bemærkes. Uden for det egentlige Hyllerslev-område er Store Hebo og Nørre Hebo samt andre mindre lokaliteter indtegnet. Alle gårde og huse er tegnet med de

---

*) Den 31. maj 1779 begærede beboerne i Hyllerslev udskiftning af nogle enge og en del agerjord. 12. jan. 1786 anmodede Christoffer Frandsen og Søren Christensen, Hyllerslev, landinspektør D. Wesenberg (Nørre Bjært) om at opmåle byens marker til udskiftning. Udskiftningen gav anledning til nogen utilfredshed hos enkelte af beboerne. 12. sept. 1787 havde Ludvig Wesenberg, søn af ovenn., endnu ikke fået sin betaling for opmålingen, hvorfor han nu ønskede sit tilgodehavende inddrevet ved militær eksekution. (Red.).

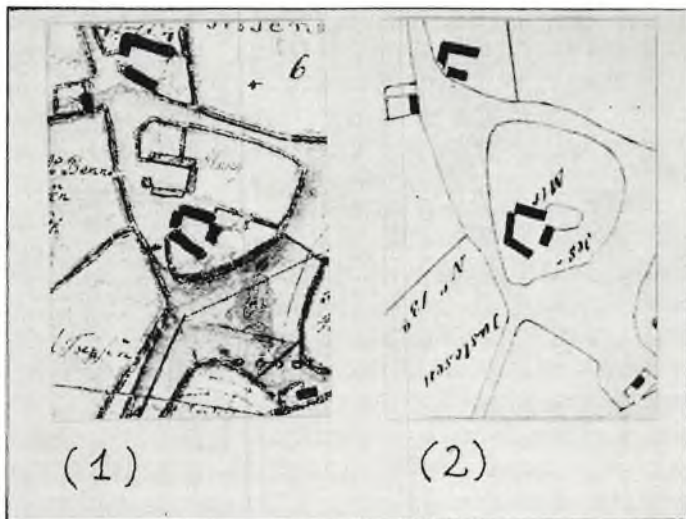
enkelte bygninger og haver, og man får på den måde et ganske godt indblik i bebyggelsernes omfang og anlæg for ca. 200 år siden. At Wesenberg var en omhyggelig og nøjagtig landmåler og tegner, kan man overtyde sig om, når man sammenligner hans kort med en skitse fra 1872 over et afvandingsanlæg i Hyllerslev. De gårde og enkeltbygninger, som korttegneren i 1872 har indtegnet på sin skitse, har i adskillige tilfælde samme udstrækning og indbyrdes beliggenhed som de tilsvarende på Wesenbergs kort fra 1786.

Når man studerer et sådant kort – det første egentlige kortarbejde med alle enkeltheder over et så snævert område – og kan drage sammenligning med geodætiske målebordsblade fra 1870 og senere, så er der mange interessante foreteelser, der falder i øjet.

Lad mig først nævne nogle af stednavnene. Især marknavnene er interessante, da de fleste af disse nu er ukendte.

På begge sider af den gamle landevej, ved skellet til Nørre Hebo, ligger tre markstykker, der benævnes: »Vester Adel Veys Ager«, »Øster Adel Veys Ager« og »Norder Adel Veys Ager«. Ud af disse marknavne kan man indirekte tyde, at den gamle landevej af den lokale befolkning i sin tid blev kaldt »Adelvejen«. Dette stednavn kendes i dag ikke mere, selv ikke af de ældste i sognet.¹⁾ Som nævnt er den gamle landevej indtegnet på kortet, men her kaldes den ikke Adelvejen. Den står simpelt hen anført som »Lande Vey fra Varde til Blaa Vand«. Det er derfor muligt, at egnens folk allerede i 1786 er ophørt med at kalde vejen »æ Adelvej«, men marknavnene siger utvetydigt, at de engang har kaldt den sådan.

På nyere kort over Vardeegnen vil man finde stednavnet »Adeleng« anført for et ret stort engareal, der ligger direkte syd for Hyllerslev by. Det område, hvori

Udsnit af kortet fra 1786 (1) og skitsen fra 1872 (2). Begge udsnit dækker det samme område i Hyllerslev by, og man vil se, at de to korttegnere er kommet til omtrent samme resultat, hvad angår de enkelte bygningers indbyrdes beliggenhed. Gården i midten drives nu af Svend Age Werenberg. I dag eksisterer kun denne gård og huset øverst til venstre.

denne eng ligger, er ikke indtegnet på kortet fra 1786, men det er de tilgrænsende arealer umiddelbart nord for Adeleng (nu matr. nr. 13a af Hyllerslev), og i disse arealer findes på det gamle kort et langstrakt, trekantet jordstykke, der benævnes »Adelands Grov Ager!« Her er altså igen et marknavn, der indirekte antyder alderen af et stednavn. Der er nemlig ingen tvivl om, at engen også i 1786 blev kaldt Adeleng, når der dengang lå en »Adelands Grov Ager« lige nord for den.

Stednavnet Adeleng kendes endnu i Janderup sogn af den jævne befolkning. I dialekt udtales ordet »æ a'jel-æng«.

Og hvad betyder da dette »adel«, som danner for-

stavelse til disse to stednavne? Umiddelbart skulle man mene, at det havde noget at gøre med adelsfolk – måske en herremand, som har ejet engen og vejen – men en nærmere undersøgelse af ordet og dets oprindelige betydning viser, at dette næppe er tilfældet.

Sprogforskeren Niels Åge Nielsen²⁾ udlægger ordet »adel« således: Adel betyder på den ene side »høj byrd eller værdighed, rigets fornemste stand«, og sådan forstås det af folk nu til dags, men det har også en ældre betydning, nemlig: »det ypperste af sin art i almindelighed, det vigtigste, det ældste og oprindelige, hovedforeteelsen!« I sidstnævnte betydning brugtes ordet i middelalderen, f. eks. kendes »adelbonde« = selvejerbonde, i modsætning til fæsteren, og »adelhustru« = ægtehustru, den rigtige kone, i modsætning til medhustruen, frillen, slegfreden. I denne, sin oprindelige betydning, er ordet nu forsvundet af daglig tale og findes nu kun i stednavns sammensætninger som alfarvej (= Adelvej), Adelgade og Algade. Som yderligere eksempel på et stednavn, der bruges endnu, og hvori forstavelsen adel indgår i denne, den oprindelige betydning, kan nævnes sognebyen Adelby i Angel, øst for Flensborg.³⁾ Stedet kaldtes for ca. 100 år siden »Alby« – jfr. »Algade« – af den stedlige befolkning.⁴⁾ At vi finder en »Adelby« helt hernede syd for statsgrænsen er ikke så mærkeligt, for her talte man dansk fra Arilds tid og indtil for ca. 100 år siden, og her gjaldt Jyske Lov.

Netop i Jyske Lov fra 1241 nævnes ordet Adelby⁵⁾ i betydningen: den gamle landsby, hovedbyen, i modsætning til Torpen, udflytterbyen, den nye og mindre betydende landsby i sognet. Og det er uden tvivl på den måde, vi skal forstå de to stednavne i Hyllerslev. Den gamle landevej, Adelvejen, var en hovedvej, en fastbygget, bred vej af større betydning end de andre veje,

Udsnit af kortet fra 1786 med Elkjær-eng. Arealet havde dengang samme udstrækning som nu, jfr. kortet fig. 4. 1) Engstykket »Holm«. 2) Engstykket »Bosted«. 3) Varde å. 4) »Pintzboe«. Den lodrette linje til venstre er en revne på kortet.

f. eks. kirkevejen og møllevejen. Og Adelengen var en hovedeng, en stor engstrækning af særlig betydning – eller måske var den simpelt hen adelbyen Hyllerslevs eng! For Hyllerslev var adelbyen i Janderup sogn. Det meddeler lev-endelsen klart og tydeligt.

Ved Grydvad Huse, syd for den gamle landevej og lige øst for engen ved Mariebæk, ligger der en mark, der på kortet fra 1786 kaldes »Troidans Ager«. Dette navn må have noget at gøre med befolkningens overtroiske forestillinger, noget med troldes og ellefolks dans! Der kendes fra andre danske egne adskillige sagn om ellefolk, der danser om aftenen i tågen ved lave steder. Og netop på dette sted – i denne ensomme egn, hvor der dengang ingen beplantninger var – må der i

gammel tid have hersket en mærkelig stemning af mystik og kogleri, vel især en sommeraften, når »mosekonens tågebryg« lå lavt over engene og op over »trolddands-ager!«

Wesenberg har naturligvis brugt tidens ortografi i sin tekst på kortet, og sin egen »stil« har han måske også haft. Han bruger således næsten ingen dobbeltkonsonanter, hvilket bl.a. ses af de allerede nævnte ord »Adeland« og »Troldans«. Men i øvrigt konstaterer man det interessante, at han af og til retter sig efter den lokale dialekt, når han anbringer sin tekst på kortet. Han må have spurgt folk i Hyllerslev ud om stednavnene, da han skulle tegne kortet, og så har han efter evne skrevet navnet, som det blev udtalt, dog tilsyneladende i visse tilfælde lidt tillempet efter rigssproget. Dette fremgår tydeligt af følgende: Ned mod Varde å, øst for Hyllerslev, ligger en lang række engstykker – dengang kaldet »Eng Fort Haug« (haug = have = græsgang), på nyere kort benævnt »Forteenge«. Disse stykker havde forskellige ejere – ét af dem tilhørte »Peer Hansen i Strude«. For en Hyllerslev'er af i dag vil det straks være klart, at dette »Strude« er identisk med Strudvad, der jo også ligger i Janderup sogn. Han siger nemlig selv den dag i dag »Struðe« om denne lokalitet. Kortet viser os således, at dialektordet for dette sted er uændret i ca. 200 år.

Gården, der efter matriklen 1844 fik nr. 5 af Hyllerslev, ejedes i 1786 af en mand, der hed Anders Friis, identisk med Anders Hansen Friis, født 25. marts 1748 og død 20. sept. 1824 i Janderup sogn.⁶⁾ Han blev for øvrigt senere ejer af Hyllerslev Storgård (matr. 8a) og dermed stamfader til gårdens nuværende ejer. På vestjysk dialekt udtales personnavnet Anders som »Annes«, og netop den udtale anvender Wesenberg om

nævnte Anders Friis, hvis navn han på kortet anfører som »Anes Frijs!«

Lige vest for Varde skel, i Hyllerslev enge, og umiddelbart nord for Varde å ligger et voldsted, der på landkort og i topografiske beskrivelser fra ca. 1870 og senere benævnes Elkjær Høj.⁷⁾

Om dette sted meddelte præsten J. C. Hammer i Janderup den 21. okt. 1766 i en indberetning til biskop Bloch i Ribe, at der ved »denne Aa ligger en Skandse med dobbelte Grave om, udi en Eng, Elkier kaldet, som hører til Hyllerslev«, og i Janderup Liber Daticus (præste-dagbog) skrev samme præst i 1754: »Udi én Hyllerslev By tilhørende Gjest-Eng, Elkier kaldet, er at se en forfalden Skandse med dobbelte Volde og dobbelte Grave omkring lige paa Aabredde udi en stor Bugt. Man siger, at den skal være anlagt imod Søerøvere, særdeles én som kaldtes Clemen –«.

Også Danske Atlas (1769) omtaler stedet, men det er i en næsten ordret gengivelse af pastor Hammers optegnelser.

I 1910 skriver overlærer J. Olsen,⁸⁾ Varde, om Elkjær Høj, som han mener var et enkelt led i et helt forsvarskompleks for Varde by i forbindelse med anlæggene på Lastebanken ved Varde. I 1890 eller 91 havde Olsen talt med den daværende ejer af Elkjær Høj, der da fortalte, at han nogle år i forvejen havde ladet højen gennemgrave for at lave et markskel mellem sin nabo og sig selv. Han var da stødt på noget, der lignede en kælder, dannet af egetømmer, der var så friskt, at hans broder kunne bygge en svinestald af det. I dette rum havde han fundet forskellige kar og redskaber af kobber, men de var alle så ødelagt, at de ikke kunne bruges til noget, og han havde så kastet dem bort. Det samme var sket med nogle genstande af læder og nogle levnin-

ger af et vævet tæppe! Ak ja, det havde været interessant, om disse ting var blevet undersøgt af sagkyndige og opbevaret til vore dage. Nogen videnskabelig udgravning af voldstedet er der endnu ikke foretaget, og man kender intet bestemt til dets alder. Hvis lærer Olsens teori om et vist sammenhæng mellem Elkjær Høj og anlæggene ved Varde holder stik, må voldstedet være anlagt omkring år 1300.

Som ovenfor nævnt kaldes stedet på nyere kort Elkjær Høj, og engområdet, hvori det ligger, Elkjær. Navnet Elkjær forekommer også på Wesenbergs kort fra 1786 netop for dette engareal, der i øvrigt dengang synes at have haft samme udstrækning som nu, men på det gamle kort findes stednavnet Elkjær Høj ikke, hvad det jo heller ikke gør i pastor Hammers indberetning og i Danske Atlas. Derimod findes på det gamle kort andre interessante stednavne i forbindelse med dette område. Wesenberg har inddelt Elkjær eng i 7 enkelte stykker, der har følgende navne, begyndende fra vest: »Knolhaue«, »Bosted«, »Vester Elkier«, »Mitter Elkier«, »Holm«, »Øster Elkier I« og »Øster Elkier II«. Af disse stednavne har Bosted og Holm nok mest interesse, fordi de umiddelbart synes at antyde en vis tilknytning til voldstedet. Holm er det mindste engstykke, og det ligger ned til åen, netop på det sted, hvor Elkjær Høj er anbragt på nyere kort!

Kan »Holm« da være et andet eller tidligere navn for voldstedet? Hertil kan svares både ja og nej. Sprogforskerne siger, at »holm« betyder et stykke land, en plet, som hæver sig op over, er adskilt fra, udskiller sig fra omgivelserne, især om mark- eller engstykker, der er omgivet af vand, sump eller grøfter.⁹⁾ Beskrivelsen passer udmærket på Elkjær Høj, især når man tager de nævnte »dobbelte Grave« i betragtning.

Holm er altså en fællesbetegnelse for alle sådanne

De omtalte steder fra det gamle kort angivet ved numre på et nyere geodætisk kort. 1) Vester Adelvejs Ager. 2) Øster Adelvejs Ager. 3) Norder Adelvejs Ager. 4) Adellands Grov Ager. 5) Trolddans Ager. 6) Bosted. 7) Holm. 8) Tegloven. 9) »Frijs Gaards Toft«. 10) »Pintzboe«. 11) »Gielbjerg Ager«. 12) Bavnehøj.

isolerede forhøjninger, jfr. ordet holmgang, der betyder tvekamp på en hvilken som helst holm.

I denne almindelige betydning findes stednavnet Holm mange steder i Danmark, mest nærliggende er Holmen, »æ Wålm«, i engene mellem Janderup og Billum. I Sønderjylland anvendes ordet Holm især om engstykker.¹⁰⁾

Men der findes også steder, hvor ordet holm eller sammensætninger med dette ord har tydelig forbindelse med befæstningsanlæg, f. eks. Slotsholmen i København, og i Hygum sogn i Sønderjylland, tæt nord for Sønderholm, har der ligget et voldsted, der hed Holm. Stedet, der nu næppe kan ses i terrænet, skal have bestået af en kredsround banke omgivet af grav og ydervold. Dette anlæg synes at ligne det fra Hyllerslev, og det nævnes skriftligt som »Holm« helt tilbage til 1231. Når det er tilfældet, er det vel ikke usandsynligt, at Holm er det oprindelige navn for voldstedet i Elkjær eng, især i betragtning af, at engstykket Holm på kortet fra 1786 netop dækker voldstedets areal.

Ordet Bosted forklarer næsten sig selv, nemlig et sted, hvor der boede folk, en gård, et hus, et opholdssted, et hjemsted, en bolig.⁹⁾ På den anden side synes dette ulogisk, for stedet må gennem århundrederne have været udsat for periodiske oversvømmelser. Måske er ordet oprindelig en fællesbetegnelse for hele engområdet ved voldstedet, en fællesbetegnelse der i tidens løb er blevet reduceret til kun at gælde for dette ene engstykke.

Elkjær betyder ifølge stednavneforskerne et af elletræer omgivet kær.

Stednavnene Bosted og Holm i Elkjær enge kendes nu overhovedet ikke mere på Hyllerslev-egnen, men det gamle kort fortæller os, at de har eksisteret. Navnene er uden tvivl meget gamle – Bosted kommer af oldnordisk

»bústaðr« – og de antyder i sig selv en direkte forbindelse med voldstedet, en forbindelse som ordet »Elkjær Høj« ikke giver udtryk for.

Optegnelser i gamle brandtaksationsprotokoller¹¹⁾ synes at fastslå, at man på Varde-egnen skiftede byggeskik omkring år 1800 eller lidt før – at man da ophørte med at bygge i bindingsværk og gik over til grundmur med teglsten. Den nye byggeskik kom sydfra, fra de vestslesvigske og frisiske områder.

At den nye byggemåde var nået til Hyllerslev allerede i 1786, giver det gamle kort indirekte vidnesbyrd om. Lige nord for Hyllerslev bys fællesjord, i et område, hvor den lille plantage ved Ejner Werenbergs gård nu er, har korttegneren prentet ordet »Tegeloven«. Det kan næsten kun tydes som en primitiv teglovn, hvor man har brændt mursten til eget forbrug i forbindelse med opførelse af nye bygninger. Sådanne grove, håndlavede mursten kan man endnu se i et par af de ældste bygninger i Hyllerslev, f. eks. i Hyllerslev Storgård.

Under beskrivelsen af Riberhuus Amt i Danske Atlas¹²⁾ nævnes, at »Leer til at brænde Tegl af findes paa adskillige Steder i Amtet, hvortil adskillige Teglovne ere indrettede, men mest smaa og til eget Brug«. Det er nok en sådan »Tegeloven«, de i 1786 havde i Hyllerslev!

I området lige syd for jernbanen, mellem de to byeveje i Hyllerslev, er der på det gamle kort indtegnet et markstykke, der benævnes »Frijs Gaards Toft«. Hans M. Iversen skriver i 1857 i sine Folkesagn fra Janderup sogn,¹³⁾ at »Friisgårdene« er Mogens Sørensens og Eske Jensens gårde. Ved at sammenholde dette med matriklen 1844 og folketællingslisterne kan det med

næsten sikkerhed siges, at disse to gårde – der ikke mere eksisterer – har ligget på henholdsvis matr. 6 og matr. 7 af Hyllerslev, altså i nærheden af det sted, hvor »Frijsgårdstoft« er indtegnet på kortet fra 1786.

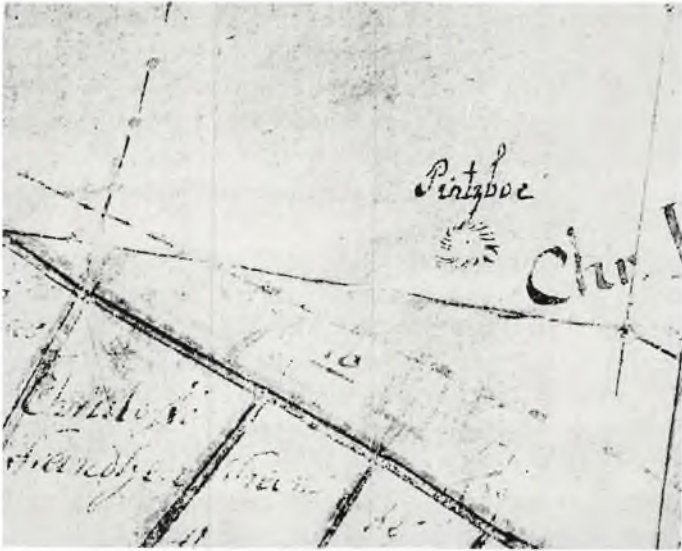
Jeg har hidtil sat disse gårde og markstykket i forbindelse med Friis'erne i Hyllerslev. Ovenfor er nævnt Anders Hansen Friis. Hans søn var Hans Andersen Friis (21/4 1791–25/2 1866), der ejer Storgården, og i Janderup kirkebog nævnes, at 4. søndag efter trinitatis 1759 »begravedes Hans Friis af Hyllerslef, en oprigtig og sædelig Mand«.

Rent umiddelbart ville man nok sætte disse folk i forbindelse med Friisgårdene, selv om det endnu ikke er fastslået, om nogen af dem har boet på matr. 6 og 7. Men for nylig har jeg konstateret, at der også findes Friisgårde i Lydum sogn. *) H. K. Kristensen har forsøgt at give en forklaring på navnet i Lydum ved at sætte det i forbindelse med en friser eller et medlem af den adelige slægt Friis,¹⁴) men når det nu viser sig, at der har eksisteret mere end én bondegård i Vestjylland med dette ret særprægede navn, så fristes man til at søge efter en anden oprindelse til navnet. Det er vel ikke sådan, at »Frisgård« er en fællesbetegnelse for en gårdtype, måske en gård opført efter frisisk byggeskik, og derfor en gård, der var anderledes end de andre gårde? Uden at have tilstrækkelig kendskab til emnet drister jeg mig til at foreslå, at navnet kan have haft noget med de enkelte bygningers indbyrdes beliggenhed at gøre (første firlængede gård), eller måske at det var den første gård på egnen, der havde rigtig skorsten i stedet for lyre.

Sikkert er det i hvert fald, at folk fra Vester Horne

---

*) I præsteindberetningen til Worm nævnes i 1638 yderligere en »Friisgaard« i Hemmet sogn.

Udsnit af kortet fra 1786 med »Pintzboe« og de syd for liggende engstykker i Forte-engen.

herred i århundredernes løb har haft meget stærke forbindelser med beboerne langs hele Sønderjyllands vestkyst, og med de områder af landsdelen, hvor friserne boede.

I 1893 gengiver Evald Tang Kristensen¹⁵⁾ på tryk følgende beretning fra Billum sogn, som Mette Nielsdatter i Kjelst har meddelt ham: »På Højbjerg vesten for Kjelst er der en Grav som et Kryds, og der har »æjovere« holdt Pintsegilde. De gik omkring og samlede mælk til gildet. En, de kaldte Blind-Kristian, spillede for dem, og de dansede så rundt om det kors«.

Dette er mig bekendt den hidtil eneste optegnelse, der findes om hyrdedrengenes pinsefest i egnene vest for Varde. Om denne skik og stederne, hvor festen blev holdt, findes der mange flere oplysninger fra de store

hedeegne længere nordpå, hvor forholdene var mere primitive, og hvor gamle skikke derfor blev holdt i hævd længere. Men at pinsefesten har haft en større udbredelse på Varde-egnen, end denne ene optegnelse giver udtryk for – at den i hvert fald også fejredes i Janderup sogn – synes et stednavn på Hyllerslevkortet fra 1786 at tyde på.

På kortet findes nemlig, skrevet med små bogstaver, ordet »Pintzboe« ved signaturen for en gravhøj, som ligger i et stort hedeareal nord for Elkjær enge, på Hyllerslev Østermark. At det virkelig drejer sig om signaturen for en gravhøj, kan med sikkerhed fastslås dels ved hjælp af Wesenbergs signaturforklaring på kortet og dels af den omstændighed, at netop denne signatur er anbragt andre steder på kortet, hvor der endnu i vore dage findes gravhøje, med eller uden navn. Der er nu ikke mere nogen gravhøj på det sted, hvor »Pintzboe« var i 1786, og trods ihærdige undersøgelser på egnen har jeg ikke kunnet finde resterne af en sådan.

Men hvad betyder ordet »Pintzboe«? Som allerede antydet må det have noget at gøre med hyrdedrengenes pinsefest. I moderne sprog ville man skrive ordet som pinsebo, egentlig pinsebod. Stednavne med endelsen bod, hvor d'et i tidens løb er faldet bort, kendes der adskillige eksempler på, således Karlebo, Nøddebo, Munkebo, men også i Janderup sogn findes der eksempler på dette, nemlig Hebo, der egentlig burde skrives *Hedebod*.

»Bod« bruges nu kun i ældre sammensatte ord som toldbod, vejerbod, og i enkelte stednavne som Nyboder, Klareboderne. Ordets oprindelige betydning er: et lille hus, en hytte, et husrum til midlertidig ophold eller brug ved særlige lejligheder.⁹⁾ Og netop denne sidste definition passer på pinseboden, for stedet blev jo kun

brugt til »midlertidig ophold ved en særlig lejlighed«, nemlig hyrdedrengenes gilde pinsedag.

Dette emne har navnlig museumsbestyrer H. P. Hansen¹⁶⁾ og Kaj Uldall¹⁷⁾ behandlet udførligt. H. P. Hansen fortæller dels om pinsefestens forløb, således som gamle folk har meddelt ham det, dels omtaler han sine egne iagttagelser om festpladsens – pinsebodens – udseende, som han i tyverne og trediverne havde lejlighed til at studere dette i uopdyrkede hedeegne, hvor gamle overgroede pinseboder dengang endnu var at finde.

Af H. P. Hansens optegnelser kan gives følgende eksempler: »Nikolaj Hansen, der var født 1843 i Arnborg, mindedes, at hyrderne havde holdt »pindsbue« i tre grønne damsteder i Grene (Skarrild sogn), og at man længe efter kaldte en plet ved H. P. Hansens gård for »æ Pindsbuedam«. Fra Snejbjerg kendte Jørgen Jensen, der var født 1854, små firkantede pletter i heden, som man kaldte »Pindsbue«. Der var indgang til boden, og jorden fra grøften var lagt op som dige. I lille Sandfeld hede (Brande sogn) var der flere steder, hvor hyrderne havde holdt »pindslieg« eller »pindsbue«, men Jørgen Sandfeld, der var født 1852, sagde, at det var gået af brug før hans tid«.

De pinseboder, som H. P. Hansen fandt i heden, bestod oftest af en grøft, der var gravet i firkant med en jordblok (»bordet«) i midten. Jorden fra grøften var kastet op bagved og dannede rygstød for »bænken«. En sådan udgravet pinsebod synes den i Kjelst at have været.

Som det i øvrigt fremgår af H. P. Hansens optegnelser, var det ikke altid, at man gjorde sig den umage at grave en pinsebod. Somme tider udsøgte man sig blot et naturligt egnet sted som festplads, et sted hvor der var læ og grønt græs.

Uldall behandler emnet i videre forstand, idet han

skelner mellem udgravede jordbænke, omdigede pladser og festpladser på høje. Han citerer nogle af Evald Tang Kristensens allerede publicerede optegnelser, men han fremdrager også andre meddelelser. Således gengiver han den indberetning, som pastor Schousboe i Ringgive i 1847 indsendte til Nationalmuseet, og hvori han skriver: »Pinseberghøj er en Høj syd for Uhe By (Ringgive sogn), hvor Ungdommen i Pintsen forsamledes til Lystighed og dansede paa Højen, hvis Top var indkastet med et Dige, paa hvis indvendige Side var en Jordbænk, hvor man hvilede sig. Jeg har talt med en gammel Mand, der endnu mindes med Glæde den for 70 Aar siden saaledes celebrerede Vaarfest. Der gaves ikke andre Drikkevarer, sagde han, end godt Øl«. Og Uldall fortsætter med at fortælle, hvorledes han i 1925–26 besøgte stedet og genfandt højen, en gravhøj syd for Uhe, på den vestlige del af bakkedraget Pinsebakkerne. Der var et kreds rundt dige omkring højens topflade, og mod vest var der en ca. 2 meter bred indgang gennem diget. Jordbænken på digets inderside var sunket sammen, og højen var bevokset med lyng.

Dette anlæg er vidt forskelligt fra de førnævnte udgravede pinseboder. Egentlig har de to festplads-typer kun det til fælles, at »ungdommen« begge steder holdt gilde i pinsen. Måske er de inddigede høje en ældre festplads-type end de udgravede anlæg, der jo trods deres primitivitet efterligner møblementet i et hus med både bænke og bord!

Men nu tilbage til »Pintzboe« på Hyllerslev Østermark. Hos egnens folk har jeg ikke kunnet opspore traditionsstof om stedet, men på grundlag af de førnævnte meddelelser om pinsefesten og navnlig de gentagne oplysninger om, at festpladsen på dialekt kaldtes » æ pinsbue«, tør jeg sige, at der næppe kan herske nogen tvivl om, at der har været en pinsebod – en pinse-

festplads for egnens hyrdedrenge – på dette sted. Og det er så meget mere interessant, som denne »oplysning« er helt fra 1786, da landsbyfællesskabets ældgamle skikke endnu levede i bedste velgående.

Hvordan denne pinsebod i Hyllerslev var indrettet, har vi altså i dag ingen mulighed for at undersøge. Kun signaturen på det gamle kort tyder på, at den var indrettet på en gravhøj. Mon den da ikke har lignet »Pinseberghøj« i Ringgive sogn!

Her på dette sted, på toppen af højen, og med en storlået udsigt over engene, mod øst til Varde, mod syd til Alslev og Hostrup kirker og mod vest til »æ swåt bråj«,¹⁸⁾ har »æ jøwerdrenge« fra Hyllerslev da holdt deres pinsefest. Her har de en kort stund nydt livet med »kåg«, »wåst«, smør og »æk« og skyllet disse herligheder ned med mælk eller hvem ved, med øl, mjød eller brændevin.

I nogle tilfælde forekommer ordforbindelsen *gilde* som navn for hyrdernes pinsefestplads, således hos H. P. Hansen: »Gildplæt« (gildeplet), »Gildhyw« (gildehøj), »Gildstebak« (gildedebakke), »Gildbjærrer« (gildebjerg). Og netop på det gamle udskiftningskort fra Hyllerslev findes der et *Gildebjerg*. Ordet »Gielbjerg Ager« er nemlig anført som navnet for et markstykke, der ligger umiddelbart vest for engstrækningerne ved Mariebæk og nord for den gamle landevej.

Måske er dette en endnu ældre festplads end »Pintzboe«. Stedet ligger ret højt i terrænet og som nævnt lige ved den gamle landevej. Navnet kendes ikke mere af folk på egnen, men ved samme vej, ca. 2 kilometer mod vest, ved Strudvad, har Wesenberg indtegnet »Bavenhøj« ved signaturen for en gravhøj, og *Bavnehøj* kendes endnu som stednavn og er anført på nyere kort, selv om højen nu er overpløjet.

Ikke blot den fælles beliggenhed ved den gamle vej, men også stedernes navne, antyder en vis forbindelse i et større sammenhæng mellem Gildebjerg i Hyllerslev og Bavnehøj i Strudvad. Da to lokaliteters navne taler i sig selv om den rolle, de har spillet i det gamle samfund, om hærtog, bålbrænding, festlighed, måske frugtbarhedskult. De giver udtryk for noget ældgammelt, for noget, der er lige så gammelt som »æ vej!«

For den, der kan »læse mellem linjerne«, åbenbarer et sådant gammelt dokument enkeltheder om gamle tider, der på sin vis kan være lige så betydningsfulde som vigtige arkæologiske fund.

Padborg, i april 1971.

Knud Jensen.

Noter og henvisninger.

1) Se Fra Ribe Amt 1911. Jesper Madsen: »Jandrup og Billum Sogne«, side 55, hvor »Adelvejsagre« nævnes. Jesper Madsen har måske selv set Hyllerslev-kortet fra 1786. 2) Niels Åge Nielsen: »Dansk etymologisk ordbog«, Kbh. 1969. 3) Sydslesvigs Stednavne, bind 7, side 34. Kbh. 1948. 4) E. Hagerup: »Om det danske Sprog i Angel«, Kbh. 1867, side 168, og Johs. v. Schröder: »Hertugdømmet Slesvigs Topografi«, Oldenburg 1854, side 5. 5) Erik Kroman og Stig Juul: »Skaanske Lov og Jyske Lov«, Kbh. 1963, side 121 (Jyske Lovs kap. 47 og 48). 6) Fra Ribe Amt 1957. Ellekildes artikel om H. M. Iversens folkesagn fra Janderup sogn 1857. Se side 277. 7) Note 6. Se side 269, hvor H. M. Iversen, der var født i Bandsbjerg, Janderup sogn, benævner stedet som »Elkærhøj« allerede i 1857. 8) Fra Ribe Amt 1910. J. Olsen: »Nogle Bemærkninger angaaende det ældste Varde med Slot og Syssele«. Se side 93f. 9) Ordbog over det danske Sprog, Kbh. 1919. 10) Sønderjyske Stednavne, Kbh. 1944 (indledningen i bind I). 11) H. K. Kristensen: »Nr. Nebel og Lydum Sogne«, Nr. Nebel 1958, side 350f. 12) E. Pontoppidan »Danske Atlas«, Tom. V., 1769. 13) Note 6. Se side 281. 14) Note 11. Se side 255. 15) Evald Tang Kristensen: »Det jyske almuoliv«, Århus 1893, bind 4, side 29. 16) H. P. Hansen: »Hyrdeliv paa Hedene«, Kbh. 1941, side 164ff. 17) Kaj Uldall: »Dansehøj, Pinsebød og Gildesvold«. I »Fortid og Nutid«, bind 7, 1928-29, side 131ff og 168ff. 18) Området omkring Myrthue ved Varde ås udløb i Hø bugt.

Se i øvrigt geodætiske målebordsblade 1:20.000 og 1:40.000 fra 1870 til 1945.

Efterskrift

I 1970 udgav Landbohistorisk Selskab på tryk de indberetninger om sognene i Ribe Stift, som præsterne i 1638–39 indsendte til Ole Worm. Dette værk havde jeg først lejlighed til at studere, efter at denne afhandling var skrevet. I disse gamle sognebeskrivelser forekommer ordet *Adelvej* flere gange. Således Nørre Vium (Ringkøbing amt): »en stoor adelueg fra Holstebrouf til Skiern, Waarde oc Ribe«, Ansager sogn: «sudost paa Andtzager marck findis wer aelweyen en høy«, Andst sogn: »Igiennem denne bye løbber en stoor aadelfaerveye imellem Kolding oc Ribe«, Bramminge sogn: »adelfarweyen fra broen och til Ribe«.

Som man ser, er det netop hovedvejene, der benævnes *Adelveje*. Vejen fra Varde til de store fiskerlejer ved Blåvand var netop en hovedfærdselsåre.

K. J.

Wenzel Rothkirch portrætter

Ved *Carsten Teilman Hald*

Wenzel Rothkirch fødtes den 24. juni 1597 af en gammel uradelsslægt fra Schlesien og kom 12 år gammel til Danmark, hvor han på Antvorskov Slot oplærtes i ridekunsten. Efter et længere udenlandsophold blev han i 1619 kgl. berider og i 1621 staldmester og deltog i denne egenskab i Christian IV's felttog i Tyskland, hvor han i slaget ved Lutter am Barenberg den 17. august 1626 overlod kongen sin hest, da dennes var blevet skudt. I 1628 udnævnes han til hofmarskal, et embede han dog allerede i 1631 ombyttede med lensmandsværdigheden over Korsør, Antvorskov og Sæbygaard len med bolig på Antvorskov Slot. Omkring 1642 købte Wenzel Rothkirch Krogsgaard, på hvis voldsted han rejste et stateligt firfløjet anlæg, og til denne besiddelse lagde han i 1646 Sneumgaard og i 1648 Steensgaard på Fyn. Den 23. juni 1633 giftede han sig i København med Kirsten Reedtz, der var født den 26. september 1610 på Tygestrup som datter af rigsråd Frederik Reedtz og Birgitte Brahe, men allerede den 30. august 1646 døde hustruen efter at have født Rothkirch 6 sønner og 6 døtre. Den 25. november 1648 modtog Rothkirch i forbindelse med Frederik III's kroning ridderslaget, og næste år den 6. maj 1649 ægtede han Stig Pors (død 1645) til Skovgaardens enke, Dorthe Abildgaard, der var født den 30. oktober 1597 som datter af Eggert Abildgaard til Skodborghus og Mette Juel fra Estrup. I dette ægteskab var der ingen børn, og hun døde omkring 1657. Selv døde Wenzel Rothkirch den 10. april 1655 på Antvorskov

efter et langvarigt sygeleje, der tog sin begyndelse i sommeren 1654, da han efter at have deltaget i sin svoger Jørgen Reedtz's bryllup med Mette Trolle i Odense på grund af sygdom måtte opgive en planlagt rejse til Krogsgaard og vende tilbage til Antvorskov, hvor sygdommen vedblev og forværredes i januar 1655. Han og hans hustruer blev begravet i Tjæreborg kirke.¹⁾

Det er en kendt sag, at det stærkest virkende minde om og monument over en person er et portræt, og da Wenzel Rothkirch tilhørte sin tids aristokrati, virker det ret naturligt, at han skulle have ladet sig portrættere. Dette er da også tilfældet, således at der i dag eksisterer ikke færre end 4 forskellige billeder, hvoraf dog kun det ene ved nærmere undersøgelse viser sig at være autentisk.

Da Wenzel Rothkirch i slutningen af 1640-erne fuldendte byggearbejderne på Krogsgaard, lod han over riddersalens kamin følgende sandstensinskriftion indmure:

Was ist ewer Leben
ein Dampf ist
der eine kleine Zeit waret
danach aber verschwindet er.

Jacob IV.

Over denne sandstenstavle lod han sit partræt op hænge, og her forblev det, da svigersønnen Frederik Sehesteds anden hustru i 1733 solgte gården; i Sehesteds første ægteskab med kusinen Else Rothkirch til Krogsgaard og Sneumgaard (død 1704) var der ingen børn. Først i 1825, da man nedbrød Krogsgaards egentlige hovedbygning, flyttedes portrættet og sandstensinskriftionen til gårdens tidligere portbygning, der nu blev indrettet til beboelse, hvor dr. phil. Oluf Nielsen omtaler det i 1862. Her blev det hængende indtil 1919,

Wenzel Rothkirch.
(Krogsgaard
portrættet).

da apotheker H. C. A. Friis, Varde (død 1933), købte portrætmaleriet af Margrethe Hansen, der i 1910 havde solgt gården til sin broder H. P. Sloth (død 1911), hvis enke ejede den til 1919; ved salget i 1910 forbeholdt Margrethe Hansen sig dispositionsretten over det gamle billede, selv om hun lod det blive hængende på gården.³⁾

Dette maleri – Krogsgaardportrættet – er udført på lærred (77,5×61), og er indrammet i den originale massive, profilerede egetræsramme, der på overgangen mellem ramme og lærred er forsynet med en spinkel liste, der er belagt med bladguld. På rammens overside ses endnu spor af de oprindelige kroge, der har båret billedet; på bagsiden holdes lærredet fastspændt til rammen af fem store jernbeslag.

Wenzel Rothkirch har ladet sig portrættere som »kri-
geren« i sort rustning i halvfigur uden hænder, og så-

ledes at venstre arm støttes i siden bærende på hjelmen. Ansigtet er en face til højre med langt hår, mørke øjne, overskæg samt hageskæg. Om halsen en glat nedfaldende krave og over skuldrene bæres et blått ordensbånd, i hvilket ordensinsignet – elefanten – hænger prydet med taffelsten og med udadrettet snabel, men uden tårn og uden morian. I billedets højre side ses Rothkirch-våbnet med de tre kronede, sorte, guldbevæbnede ørnehoveder i guldfelt med et lignende hoved på hjelmen.

På bagsiden findes ingen gamle påskrifter, men at maleriet forestiller Wenzel Rothkirch er indlysende på grund af våbenskjoldet og elefantordenen, da han er den eneste af Rothkirch-slægten, der er blevet benådet med denne orden.

Billedet dateres ret let til tiden mellem året for ridderlaget 1648 og dødsåret 1655. En yderligere datering f. eks. ved hjælp af ordenstegnets udseende er ikke mulig, da flere forskellige typer er blevet anvendt samtidig, og de af Jens Bircherod i *Breviarium Equestre* fra 1704⁴⁾ angivne faconer på elefantens udseende under Frederik III i al fald ikke er identisk med den af Wenzel Rothkirch bårne. Hårmoden og skægtypen giver heller ingen fingerpeg om nærmere datering. Men alligevel virker det mest nærliggende at antage, at maleriet er udført, inden Rothkirch giftede sig anden gang, således at billedet er malet i tiden november 1648 til maj 1649; er det malet efter dette tidsrum, ville det have været naturligt, om der på Krogsgaard også havde været et billede af hustruen Dorte Abildgaard, men om et sådant findes der ingen underretning; ud over Rothkirch-portrættet har man kun viden om et andet herreportræt, der beskrives som dårligt malet, med rød frakke og hvidt halsbind, et maleri, hvis skæbne i dag er ukendt.⁵⁾ Det naturligste bliver derfor, at maleriet da-

teres til tiden umiddelbart inden han giftede sig anden gang, altså foråret 1649.

Krogsgaard-billedet mangler som de fleste andre af datidens portrætter en kunstnersignatur, men mange faktorer peger vedrørende den kunstneriske ophavsmand i én og samme retning, dels tidsmæssige, dels de oplysninger som det efter maleriet udførte kobberstik giver og endelig dels rent stilistiske kriterier.

Det nævnte kobberstik, der er blevet stukket af Albert Haelwegh i 1657 til brug for den i samme år udgivne ligprædiken over Wenzel Rothkirch, har som forlæg taget Krogsgaard-billedet, da dette gengives så vidt angår hoved og halsparti nøjagtigt, blot med den for kobberstik typiske spejlvending, således at kobberstikket er en face mod venstre. På stikket er rustningen ændret til en enkelt brystplade, og højre hånd er medtaget bærende kommandostaven. I stikkets baggrund ses en klippe, og foran denne fremstilles Wenzel Rothkirch knælende med døden og djævelen liggende overvundne under hans fødder, medens Kristus viser sig for ham i en strålekrans, og en engel holder en krone over hans hoved. Over stikkets ovale portrætbillede svæver i skyer og lysstråler Den hellige Ånd som en due; på den ovale ramme er ordensbåndet med elefanten forneden, og over denne sidder visdommens ugle. Den ovale ramme er prydet med 8 runde medaljoner med allegoriske fremstillinger af tålmodighed, sorg, sygdom, død, tro, retfærdighed, mandhaftighed og forsigtighed, kort sagt indholdet af Rothkirchs liv, der var præget af personlig sygdom, ledegigt, fire sønner og en hustrus død samt af en inderlig og dyb religiøsitet. Bag hele dette et draperi og forneden et fodstykke med rustningsdele og militære attributter på hvis forside er ophængt et klæde, der er forsynet med en lang religiøs indskrift. Under stikket findes kunstnersignaturerne:

Kobberstikket. (Af Albert Haelwegh 1657).

»Ab^r. Wuchters pin. Alb. Haelwegh Sculp.«⁶)

Betegnelsen »pin« (pinxit, dvs. har malet det) efter kunstnerens navn kan af og til befrygtes at gå på den, der har udført forlægget til kobberstikket efter en andens original.⁷) Men af den retssag, som Abraham Wuchters i 1675 førte mod I. Huusmann vedrørende signaturspørgsmålet på kobberstik, fremgår, at Wuchters kun satte »pinxit« på stik, hvis portrætter han selv egenhændigt havde malet.⁸)

Det kan i denne forbindelse også oplyses, at Wuchters betalte Haelwegh 100 rdl. for stikket af Wenzel Rothkirch, og at det var hos Wuchters, at Rothkirchs arvinger mange år senere søgte efter pladen, som imidlertid påstod, at Haelwegh havde beholdt den.⁹)

At Wenzel Rothkirch skulle have ladet Abraham Wuchters udføre sit portræt i 1649 er ret nærliggende, dels da Rothkirch selv boede på Antvorskov Slot ved Slagelse og Wuchters i Sorø, hvor han på daværende tidspunkt var tegnelærer ved Akademiet, som Rothkirchs sønner, Christian, Frederik og Hans, i disse år frekventerede.¹⁰) Hertil kommer, at vel var Wuchters på daværende tidspunkt ikke hofmaler, men han havde i løbet af 1630-erne og 40-erne leveret adskillige malerier af den kongelige familie til Christian IV, således at »Ridsemesteren paa Soer« var en ved hoffet velanskrevet kunstner, hvis kunst i samtiden kun stod tilbage for Karel van Mandern.

Et andet argument, der taler for, at Abraham Wuchters har malet Rothkirch, er, at denne kunstner har malet for Rothkirchs svigerfamilie. Således er svigerfaderen, rigsråd Frederik Reedtz til Tygestrup (1586–1659) og svogrene, kansleren Peder Reedtz (1614–1674) og oberst Tønne Reedtz til Barritskov (ca. 1620–1669) blevet malet af Wuchters. Tønne Reedtz-portrættet, der er malet omkring 1650,¹¹) følger kompositionen i Roth-

Jørgen
Rosenkrantz.

kirch-billedet, hvad kroppen, hovedets drejning og holdning angår; i al fald er det tydeligt, at det må være den samme kunstner, der har malet dem begge.

Maleriet af hofmesteren på Sorø, Jørgen Rosenkrantz (1607–75), der tilskrives Wuchters, og som skal være malet i 1655, er det af kunstnerens andre portrætter, der ligner Krogsgaard-billedet mest. Den væsentligste forskel mellem de to portrætter er, at Rosenkrantz-portrættet er et stort hofstestykke (116×82) i interior, der viser den stuelærde adelsmand i sort dragt – en vis årgang ærkebisperne – medens Krogsgaard-billedet som sagt viser en adelsmand i sort rustning, for hvem de militære dyder var sagen. Men ellers er ansigternes udførelse, håret, skægmoden, kravetøjet og kroppens holdning fuldstændig ens, så ens som de nu engang kan være hos

to ikke nært beslægtede personer. Aristokrati og ansvarsfølelse præger begge billeder i lige høj grad.¹²⁾

Endelig skal der til sidst vedrørende Krogsgaard-billedet anføres, at det er malet med en brunlig pensel, og at det lyse penselstrøg i venstre øjenbryn, det fra venstre kommende lys, antydningen af glanslys på underlæben og skyggen på ansigtets bortvendte del, alt sammen er typisk for Abraham Wuchters, ligesom billedets dæmpede farver, hvor konturerne fortøner sig i mørket.

Krogsgaard-billedet er intakt, dvs. at det aldrig siden det blev malet er blevet restaureret endsiige rensat.

I årene efter Kirsten Reedtz' død i 1646 påbegyndte Wenzel Rothkirch indretningen af gravhvælvingen under koret i Tjæreborg kirke, og nogenlunde samtidig har han vel bestilt det pragtepitafium af sandsten og marmor, der i dag forefindes i kirkeskibets øverste ende, hvor det blev placeret efter restaureringen i 1941. Tidligere stod det i koret.¹³⁾

Epitafiet er opbygget over et maleri, der i legemsstørrelse viser den afdøde adelsmand med sine to hustruere knælende, og uden om maleriet er der lagt en stenramme med våbenskjolde. Uden om igen marmorsøjler og to større figurer, der forestiller Mathæus og Johannes og to mindre forestillende Markus og Lukas. Foroven afsluttes epitafiet af et relief, der forestiller »opstandelsen«. På selve epitafiet står indhugget 1652, hvorimod indskriftstavlen, der er af sort marmor, er blank. Foran epitafiet er der rejst et smedejernsgitter, der bærer årstallet 1654.¹⁴⁾

Der hersker uklarhed vedrørende dette epitafiums tilblivelse, hvor og af hvem dets forskellige dele er udført. Smedejernsgitteret er den del af gravmælet, hvor kunstneren vel lettest kan påvises, idet stilen minder om Caspar Finckes arbejder fra Helsingør (1585–1655).

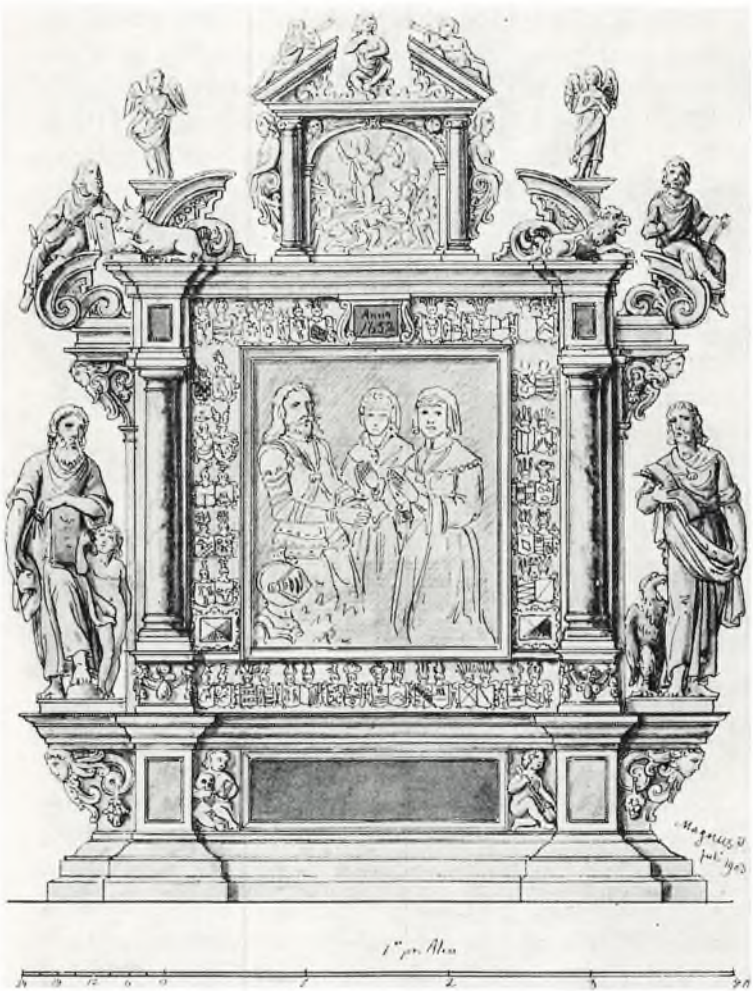

Epitafiemaleri i Tjæreborg kirke.

Stenhuggerarbejdet røber en habil kunstner og et dygtigt værksted, måske Artus Quillinus den Ældres (1609–68);¹⁵⁾ om denne kunstner ved man, at han udførte visse arbejder på Gottorp slot, og at søge kunstneren til Tjæreborg-epitafiet hos ham eller hans kreds af nederlandske kunstnere vil næppe være urimeligt.

Tilbage bliver så epitafiets maleri, der for Wenzel Rothkirchs vedkommende er kopieret efter Krogsgaard-billedet, dog med den forskel, at epitafiebilledet er blevet uskarpt i konturen. De to kvindeskikkelser virker som præfabrikerede kroppe med forskellige hoveder, og i det hele taget mangler der samspil mellem maleriets forskellige personer. De nyeste undersøgelser tyder da også på, at Wuchters ikke er ophavsmand til epitafiemaleriet,¹⁶⁾ og sammenligner man Tjæreborg-billedet med f. eks. epitafiemaleriet i Hornslet kirke over Erik Rosenkrantz med tre hustruer, der tilskrives Wuchters, ja, så må man erkende, at Tjæreborg-billedets type ligger noget langt fra Wuchters epitafiemaleri.

Af selve epitafiet fremgår, at stenhuggerarbejdet er blevet afsluttet i 1652 og smedejernsarbejdet i 1654, hvilket altså vil sige, at Rothkirch ikke selv har set gitteret på plads, da han som tidligere nævnt på grund af sygdom opgav sin rejse til Jylland i dette år. At maleriet først er blevet udarbejdet, efter at stenrammen er blevet forfærdiget og opstillet, turde være ret indlysende, thi først da kunne man være sikker på de mål, lærredet skulle have, således at tidspunktet for epitafiebilledets udførelse snarere kommer til at ligge efter Rothkirchs død i 1655 end før. I dette år skænkede Rothkirchs enke, Dorthe Abildgaard, Tjæreborg kirke et nyt alter, der formentlig er blevet bestilt under Rothkirchs ophold i Odense 1654, da billedsnider Anders Sørensen af Odense har skåret tavlen. På alteret placeredes de af ægteparret Rothkirch i 1652 givne lyse-

Epitafiet i Tjæreborg kirke. Tegnet af Magnus Petersen.

stager. Ligeledes lod Rothkirch kirkeloftet udsmykke med store apostelbilleder, hvis tilblivelse ligeledes falder omkring 1655. Disse malerier tilskrives de habile Ribe-kunstnere Jacob Adrian von Molengracht [- 1618-55 -] og hans kompagnon Jacob Barthelomensen [- 1624-54 -].¹⁷⁾ Da epitafiemaleriet som nævnt ikke kan tilskrives Abraham Wuchters, vil der ikke være noget til hinder for, at de kunstnere, der på Rothkirch eller hans enkes regning var engageret til at male kirkens plafondmalerier, også er blevet sat til at male epitafiemaleriet, hvilket unægtelig er en nærliggende løsning, da portrættet af Rothkirch hang på Krogsgaard – altså lige ved hånden.

Bedømmelsen af epitafiemaleriet vanskeliggøres af det forhold, at billedet i tidens løb er blevet ret medtaget i det fugtige kirkerum. I 1774 udførte den flittige arkivtegner Søren Abildgaard (1718-91) en lille farvelagt papirkopi af epitafiemaleriet, men om dets bevaringstilstand nævner han intet.¹⁸⁾ I 1873 omtaler Jacob Helms i indberetning til Nationalmuseet maleriet som værende værdifuldt, men medtaget, hvilket konservator Magnus Petersen (1827-1917) bekræfter i sin indberetning i 1903; sidstnævnte tilskriver Karel van Mandern maleriet, hvilket bl. a. har haft til følge, at A. Bruun i sin historiske oversigt over Tjæreborg kirke fra 1964 skriver, »at kendere har udtalt, at det [maleriet] egentlig burde hænge på Louvre i Paris!« 1941 restaureredes maleriet, hvoraf især den nederste del var ødelagt.

Vedrørende epitafiemaleriets to kvindeportrætter skal der kun tilføjes, at da der ikke eksisterer andre billeder af disse, er der en vis formodning om, at Kirsten Reedtz-portrættet – det i midten værende – er skabt posthumt og altså uden ikonografisk værdi.

Endnu et fjerde billede af Wenzel Rothkirch forefindes. Det er en kopi (77×62), der hænger på Gaunø,¹⁹⁾

Wenzel Rothkirch. Portræt på Gaunø.

og viser hofmarskallen i sort dragt med lille stiv krave og over skuldrene bærende elefantordenen. Lærredet er forsynet med våben og navn.

Dette Gaunø-billede virker forvirrende; ansigtstrækene er udjævnede, håret er blevet til en paryk, og ordensbåndets facon er helt anderledes, ligesom ethvert spor af »krigeren« er forsvundet. Men på den anden side er der meget i dette billede, der peger i retning af kobbersticket. Utænkeligt er det, at Wuchters skulle have udført to så ens og dog forskellige portrætter af samme mand inden for en periode af syv år, hvor Krogsgaard-billedet er typisk Wuchters, hvorimod Gaunø-billedet er afrundet i konturerne – selv taget i betragtning, at det er en kopi.

Men det er en kendt sag, at da grev Otto Thott i årene omkring 1755 lod Gaunø slot indrette og skabte sin store malerisamling, hvor hovedvægten blev lagt på portrætmalerier, veg greven ikke tilbage for at udfylde hullerne i familiegalleriet, hvor originalbillederne enten ikke kunne købes, kopieres, skaffes til veje eller slet ikke eksisterede, med malerier udført enten efter forhåndenværende kobberstik eller som rene fantasibilleder.²⁰⁾ At Rothkirch-billedet på Gaunø er udført af Per Kraft den Ældre efter kobbersticket må vist betragtes som givet, da Otto Thott formentlig intet kendskab har haft hverken til Krogsgaard- eller til Tjæreborgbilledernes eksistens. Yderligere bekræftes man i dette synspunkt ved, at Gaunø-portrættet af Rothkirchs svigerfader, rigsråd Frederik Reedtz, antages konstrueret på samme måde.²¹⁾ Dette forhold bevirker selvsagt, at Gaunø-billedet på grund af Krogsgaard-billedets eksistens mister sin betydning som autentisk portræt.

Af den ovenstående redegørelse fremgår, at Wenzel Rothkirch formentlig i 1649 lod sig portrættere af Abraham Wuchters (1612–82). Dette maleri blev placeret på

Krogsgaard, hvor det hang indtil 1919. Med dette maleri som forlæg udførtes epitafie-maleriet i Tjæreborg kirke af et Ribe-værksted omkring 1655, og med samme maleri som forlæg udførte Albert Haelwegh i 1657 sit kobberstik, efter hvilket Gaunø-billedet skabtes omkring 1755.

Kilder og noter:

- 1) H. K. Kristensen i Sneum og Tjæreborg Sogne, p. ?? 1972. 2) O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Skadst Herred, s. 73, 1862.
- 3) Maleriet befinder sig i dag hos apotheker H. C. A. Friis' datter, Ebba M. M. Hald, København. 4) Cfr. Louis Bobé: De kgl. Danske Ridderordener og Medailler 1950, p. 23. 5) Carsten Teilman Hald: Vestjyske Adelsfolk, s. 66, nr. 33, 1966. 6) Jørgen Sthyr: Kobberstikkeren Albert Haelwegh, s. 107, 208, 1965. P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter i Kobberstik, I-II, 1930-33. 7) Povl Eller: Historisk ikonografi, s. 32, 1964. 8) Povl Eller: Kgl. Portrætmalere i DK, 1630-82, s. 358-60, 1971. 9) I. c. s. 272. 10) O. Nielsen: Hist. Eftrr. fra Skadst Herred, s. 77, note 2, hvoraf fremgår, at Joh. Michaelum Corvinum (H. M. Ravns) »Ex rhytmologia Danica msc. epitome brevissima sic selecta et digesta« er helliget de 3 brødre og udkom i Sorø 1649. 11) Povl Eller: Kgl. Portrætmalere i DK, 1630-82, s. 283, 1971. 12) I. c., s. 284. 13) H. C. A. Jørgensen: Tjæreborg Kirke, FRA VI, s. 279-91, 1923-27. Trap Danmark, 5. udg., IX, 2, s. 872-73, 1965. 14) A. Bruun: Tjæreborg Kirke. Historisk oversigt samlet af Hans Bruun, s. 3ff, 1964. 15) Magnus Petersen: Indberetning til Nationalmuseet vedrørende Tjæreborg Kirke, den 22. juli 1903. 16) Povl Eller: Kgl. Portrætmalere i DK, 1630-82, s. 272, 1971. 17) Sydvestjylland I. sept. 1941, Vestkysten 3. sept. 1941, Kristeligt Dagblad I. okt. 1941, Vestkysten 13. okt. 1954. Weilbachs Kunstnerleksikon: I, s. 67, 1947. II, s. 389, 1949. 18) Nationalmuseets Arkiv, Tjæreborg Kirke. 19) Otto Andrup og Karl Madsen: Fortegnelse over to hundrede af Baroniet Gaunøs Malerier af ældre Malere samt dets Portrætsamling, s. 145, nr. 584, 1914. 20) Danske Herregårde ved 1920, I, s. 82, 1923. 21) Povl Eller: Kgl. Portrætmalere i DK 1630-82, s. 277, 1971.

En fanøkaptajn og hans hustru

Af Søren-L. Manøe Hansen

På sin 19 års fødselsdag fik Margrethe Lassen på Fanø dette bindebrev af sine venner og veninder. Hele brevet er udført i dejlige, klare farver, der giver det et livligt præg. Bindebrevet, der i sin udformning er symmetrisk, er lavet af et stykke tyndt papir som foldeklip. Det fremtræder med et par svævende basunblæsende engle, et par fugle, tulipaner samt andre blomster og planter. Forneden et slyngende bånd, og det hele indrammet af en gul kant. Brevet er anbragt på en sort baggrund, der danner en fin kontrast til den livlige forside. I midten findes teksten omhyggeligt skrevet og anbragt i et hjerte, der forneden støttes af to bånd med de 13 unge mænds navne til venstre, og til højre de 13 veninders navne. Desværre er værket usigneret, men kan være udført af en af de unge, men den fornemme udførelse taler for, at det er et bestillingsarbejde.¹⁾

Brevets tekst er følgende:

Bindebrev for Velagte Pige
Margrethe Lassen
foræret paa hendes Fødselsdag
den 6te Januar²⁾
1862

Aar henrinder, Tiden svinder, hastig Tiden skrider frem, Glæden sig med Sorgen blander, Venskab er og bliver skjøn, og for dig et Aar er runden, hastig er den svunden, Fortids Minder ere skjønne, derved vi jo min-

Bindebrevet til Margrethe Lassen.

der dem, derfor paa din Fødselsdag, sende vi dig til Behag, Nogle Vers med Ønsker mange, Om dit Vel i Danmarks Vange, dine Venner har dig bunden, Med en Ærekrands saa skjøn, dig til Velbehag og Minde, Giver der en Glæde Skjøn, Løs dig af din Lænkekjæde, Ved en lystig dands og Spil, Gjerne vi dig da erindre, Thi vi tænke paa, Vi bede det dig vel maae gaae, Rosen for dig blomstre maae, Vi et Spørgsmaal for dig lægger, Kan du rask besvare den, da er du en fri Veninde, Og er løst ud af dit Baand, dette Spørgsmaal lyder saa, hvordan det dig vel skal gaae, Udi dine Levedage, Til du skal herfra bortdrage, hvis du det ei rask kan sige, Maae du altid bunden blive, Til du løser dig med Ære, Og fornøiet vi da ere, huld en Engel dig ledsage, Vi til Slutning ønsker dig, At du dit Liv fremdrage, Stedse glædelig og lykkelig, Vær Forældres Lyst og Glæde, Altid lyd dig from og god, Elsk din Fader Gud og Herre, Altid lyde Herrens Bud, Følg hans Vei er den trang, Ende faaer den da engang.

Brevets gåde var altså, at Margrethe Lassen skulle forudsige: »hvordan det dig vel skal gaae, Udi dine Levedage, Til du skal herfra bortdrage«. En gåde som i sin ordlyd var uløselig, men hvordan blev hendes livskæbne, ja godt var det, at hun ikke kunne se ud i fremtiden, men lad os først kigge lidt på bindebrevens funktion.

I brevet var der jo en gåde, som pigen skulle løse for at være fri, men kunne hun ikke det, skulle hun gøre sig fri ved »en lystig dands og Spil«, hvilket ville sige, at hun skulle gøre et gilde for sine venner. Bindebrevet var altså en opfordring til et unggilde, som man synes kunne afbryde hverdagens ensformighed, især om vinteren eller når de mange søfolk i længere tid var borte fra øen. Det sværeste var ikke at lave et bindebrev, men at få det afleveret til vedkommende. Der var kun nogle få dage i året, hvor alle kunne bindes, nemlig Tamperdag i fasten (onsdag efter 1. søndag i fasten), Tamperdag i pinsen (onsdag i pinseugen), Tamperdag om høsten (onsdag efter korsets ophøjelse, mellem 15. og 21. sept.) og Tamperdag før jul (onsdag efter 3. søndag i advent) og så på vedkommendes navnedag. Da breve ikke var almindeligt, var det ofte svært at få det afleveret, men man kunne så gemme det f. eks. i tobaksdåsen, i et trøjeærme, i en lomme, endog mellem mellemmader, eller som i det tilfælde hvor en mand fandt brevet under en pandekage, som han var budt ind på, og når man så havde rørt ved papiret, var man bundet.³⁾

Egentlig var der to typer bindebreve, et som vort eksempel, eller brevet kunne være udfærdiget således, at nogle få silkestråde stak ind under et snit i papiret, således at alle enderne, der var lige lange, stak frem på forsiden, hvor de blev knyttet i én eller flere knuder, og alle enderne lagt i et laksegl, således at knudens løsning var fuldstændig umulig. Margrethe Lassen skulle jo

Margrethe Lassen.

forudsige sin skæbne, men hvad resultat hun er kommet frem til, ved vi ikke, men hun har sikkert, som de fleste andre i hendes sted, måttet give sit gilde. – Men hvad blev da hendes skæbne?

Margrethe Lassen blev født i Nordby på Fanø den 16. jan. 1843 og var datter af gdr. Jens Lassen og hustru Mette Nielsdatter. Den 7. nov. 1869 blev hun gift med Peder Mathiesen Jensen også fra Fanø. Margrethe Lassen havde en stedbroder, Niels Kallesen, der var skibsfører af »Cito«. Han havde afløst Laurids N. Lauridsen, der var blevet slået over bord og druknet i Køge bugt. Margrethe Lassens mand blev skibsfører og afløste senere Niels Kallesen på »Cito«. Da han havde sejlet med det en tid, havde han penge til køb af et stykke jord udstykket fra Laurids Kallesens gård. Her byggede han i 1869 et pænt hus med jord til 3 kreaturer. De begyndte i det små, men gjorde ingen gæld, hvilket

Kaptajn Peter Mathiasen Jensen.

fremgår af, at gulvet i storstuen først blev lagt nogle år efter, at huset var bygget, idet de først ville tjene pengene hertil.

Hans skib forliste imidlertid, og han kom hjem. Da hans sejlads havde givet god udbytte til aktionærerne, så han sig om efter et nyt skib. På Abrahamsens værft i Nordby havde der i et år stået en brig, og da han havde fået en aktiekapital samlet sammen, købte han skibet, og gav det navnet »Cito« efter det gamle.

Den første rejse gik til Hamborg, og hans hustru var med på sejladsen. Han sejlede heldigt med den i en del år, og det viste sig at være et godt skib og en hurtig sejler. Han gjorde flere rejser rundt om Cap Horn til vestkysten af Amerika. En af rejserne gjorde han endog på rekordtid, men han pralede aldrig, men sagde: »Jeg havde heldet med mig. Vinden føjede mig til Cap Horn og ligeledes op langs kysten af Amerika og ligeledes på

hjemturen«. Det blev en god skilling, aktionærerne fik udbetalt.

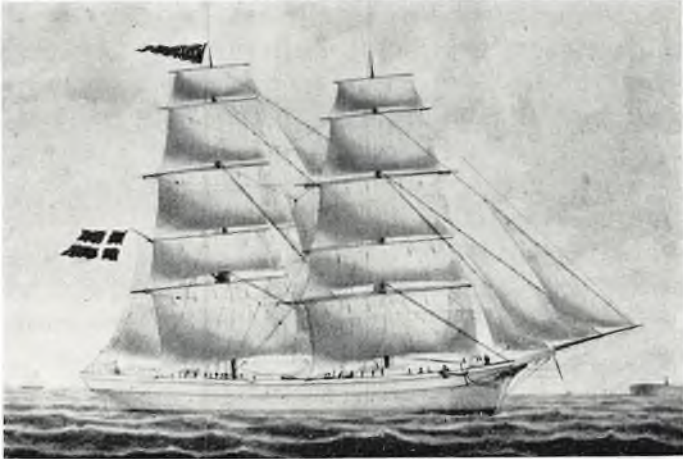
Sølivet førte jo noget af hvert med sig, man var langt fra hjemmet og tit ikke hjemme i årevis, idet man ofte anløb hjemhavnen Hamborg uden at nå hjem til Fanø. Under en rejse ud for Brasiliens kyst mødte han en Sønderho-brig for udgående. Han vidste, at hans kone ventede sig, så han var spændt på at høre nyt hjemmefra. De to skibe nærmede sig hinanden, og Sønderhoskipperen råbte og strakte to fingre i vejret. Hans kone havde fået tvillinger. Et af hans børn har fortalt, at hun var 3 år, inden hun første gang så sin fader. I hjemmet havde man til påmindelse om faderens fravær hans mahognistol stående urørt, og dér satte ingen sig, før han var hjemme igen, og ved siden af stod hans nypudsede sko parat.

Der var travlt, når de nåede havn, og var der ikke tid til en rejse til Fanø, skete det, at hans kone tog turen til Hamborg. Efter en sådan rejse kom hun syg hjem, og det viste sig, at hun havde fået den alvorlige sygdom tyfus, og man mente, at hun havde fået den af Elb-vandet. Da der ikke var epidemihuse, ej heller sygeplejersker, blev hendes sygeleje i hjemmet. Lægen gjorde, hvad han kunne, og trods sygdommens smitsomme karakter, lykkedes det ham at få en kone til at pleje hende. Børnene kom bort fra hjemmet og blev anbragt i pleje hos familien, og huset blev afspærret. Sygdommen forværredes, og efter få dages forløb døde hun den 2. juni 1882, 39 år. På grund af smittefare turde ingen gå ind i huset, men et familiemedlem, Hans Pedersen, og byens smed gik ind og bar hende ud. Hendes sengeklæder blev derefter gravet ned. Det var ikke første gang, sorgen gæstede dette hjem. Tidligere havde hun mistet en søn, Hans Peder, på 2 år og endnu en søn, Peder, på 1½ år. Tilbage stod fire moderløse børn:

Mette Jensine på 10 år, Jens på 7 og tvillingerne Margrethe og Peder på 2 år og 4 mdr. Dagen før begravelsen, som fandt sted på Rindby kirkegård, kom hendes mand hjem fra Hamborg, hvor skibet lå, men måtte rejse igen 2 dage efter. I hjemmet havde de tidligere haft en tjenestepige, Ane Jensen, og på opfordring af rederen, N. Kallesen, som lovede at have opsyn med hjemmet, tog Ane Jensen sig nu af hjemmet og børnene og blev derefter husholderske for Peder Mathiesen Jensen. – Forud for dette dødsfald havde man taget et varsel. Margrethe Lassens fader, der for det meste boede hos dem, skønt han vel nok havde aftægt og lejlighed hos Laurids Kallesen og hustru Ane Cathrine, døde et halvt år før sin datter Margrethe. Efter dette dødsfald havde Margrethe Lassen lovet den blinde organist Niels Gundersen, at han måtte flytte over til dem. Da hendes fader blev begravet, hørte Niels Gundersen, at kirkeklokkerne blev ved at ringe efter jordfæstelsen. Det fortalte han familien, og de var enige om, at der snart igen ville komme dødsfald, hvorfor Margrethe Lassen udbrød, da hun var blevet syg: »nu er det nok mig, der skal herfra«.

Dødsfaldet tog hårdt på hendes mand. Han tog endnu en rejse med skibet, og et års tid efter kom han hjem og sagde søen farvel, blev hjemme hos børnene og drev ejendommen. Han fik ord for at være ret velstående, men da han var opdraget i et nøjsomt hjem med små kår, kom dette også til at gælde for den daglige tilværelse i hjemmet. Én ting havde han lært på sine rejser: en god uddannelse var nødvendig, hvorfor begge de to ældste børn kom til at gå i realskolen i Nordby.

Han var 44 år, da han lagde op og skulle til at beskæftige sig med landbruget, hvilket regnedes til kvindesyssler. Han havde ikke megen forstand på det heller, og sorgen og ensomheden drev ham ud i drik-

»Cito« af Fanø, tegnet 1880 af M. Truelsen, Altona.
I baggrunden ses Helgoland.

keri, men ved et nært venskab med forstander Sørensen på navigationsskolen kom han ind i afholdslogen »Good Templar«.

På sine ældre dage mindedes han ofte livet til søs på »Cito«, hvor han i mange år havde en meget dygtig styrmand i Peder Hansen Therkildsen. Engang, da de var på rejse til New York, slap provianten op, så rationerne blev meget små. De fik imidlertid et passagerskib for sydgående i sigte. De signalerede til det om mangel på proviant, og der blev svaret, at de skulle sende en båd derover. Peder Mathiesen Jensen kunne ikke tale engelsk, hvorfor det blev styrmanden, der fik opgaven overdraget. De fik båden fyldt med den dejligste proviant, men da han ville betale, blev der svaret: »Nej, ikke tale om, giv mig blot en seddel på, at vi har forsynet jer med proviant. Det er os en glæde at kunne hjælpe en kollega, der er i nød, og vi er rigeligt forsynet«.

Ligeledes kunne han fortælle om, da de engang lå under ækvator for vindstille, at skibet pludseligt gav sig til at rulle. Vejret var varmt og stille, og vandet varmt og klart, så de kunne se dybt ned. De opdagede da en hval, der var helt overgroet med sødyr, skaller og alger på ryggen, og det var altså den, der benyttede kølen som kløpind.

Den 14. april 1865 lå han i New Yorks havn og blev her vidne til den sorg og harme, der bredte sig over by og land, da det hen på aftenen rygtedes, at præsident Abraham Lincoln var blevet myrdet i teatret.

Et sted, hvor han fik lastet sit skib, boede der en negerkonge. Han var en intelligent mand, der regerede som en fader over sit land. Stedet var ensomt og kun beboet af negre. Peder Mathiesen Jensen spurgte ham, om han ikke kunne tænke sig at bosætte sig et mere centralt og bekvemt sted, hvortil han svarede: »Jeg er en sort mand og lever her midt imellem mine folk, som er glade ved, som jeg styrer dem, og de ser op til mig. Hvad ville jeg blive regnet for blandt hvide, selv om jeg er nok så velhavende. Nej, jeg bliver boende«.

På en af sine rejser havde han fået sin tvillingbroder Mathias Jensen med. Han var egentlig skibstømrer, men da der var arbejdsløshed på skibsværftet, tog han med en tur til Santos i Brasilien. Her rasede imidlertid den gule feber. Da de kom dertil, måtte flere af besætningen på hospitalet, hvor der herskede de elendigste hygiejniske forhold. Mathias Jensen blev også ramt af feberen og indlagt på hospitalet, hvor syge og døde lå imellem hinanden. Han døde og blev begravet derude. Det kunne blive en drøj hjemfart, og ofte kom skibene til Europa med en halveret besætning, og mangan en Fanø-kvinde måtte gemme sin festlige hverdagsdragt bort for fra nu af at bære den sorte enkedragt. Mathias Jensens kone blev nu alene med tre børn.

Da børnene var fløjet fra reden, flyttede Peder Mathiesen Jensen til sin ældste datter Mette Jensine, der var blevet gift med snedkermester Laurids Hansen i Bramminge, der også var fra Fanø, og her døde Peder Mathiesen Jensen i 1913. Sønnen Jens gik i faderens fodspor og blev kaptajn og sejlede på Kinakysten, inden han bosatte sig i Bramminge; datteren Margrethe blev gift med Søren Jensen fra Blåvand, hvorefter de emigrerede til USA, og sønnen Peder blev gift med Astrid Villumsen og bosatte sig som guldsmed i Ålborg.⁴⁾

Margrethe Lassens bindebrev findes stadig i familien og er gået i arv på spindesiden og sidst til sit tipoldebarn Margrethe Manø Hansen.

Kilder og noter:

1) Familie oplyser, at det skulle være en degn i Nordby, der skulle have udført bindebrevet. Degne havde normalt eneret på udfærdigelsen af mindebrev. 2) Datoen d. 6te januar må bero på en fejlskrivning, idet Nordby ministerialbog viser d. 16. januar som Margrethe Lassens fødselsdag. 3) »Dansk Bondeliv, således som det i Mands Minde førtes navnlig i Vestjylland« af H. F. Feilberg. Ved udvalget for folkeoplysningens fremme, Kbh. 1898, 2. opl., side 367–373. 4) Artiklen bygger på optegnelser foretaget af afd. snedkermester Laurids Hansen, Bramming.

Debberts og hustrus legat i Føvling sogn

Af Vald. Andersen.

I Føvling sogn har man flere legater, oprettet til forskellige tider og med hjælp til sognets trængende som formål. Det ældste er det såkaldte Debberts legat, der blev stiftet i 1810. Legatkapitalen er i dag på 200 kr.

Johan Daniel Wandeler Jochumsen Debbert var født i Odense i 1740 og blev præst i Føvling-Holsted 1786. Hans hustru var Inger Cathrine Graae. Det gælder for denne Føvling-præst som for de fleste af samtidens landsbypræster, at der i almindelighed ikke findes nogen overlevering om præstegerningen som sådan – med mindre der var tale om særlig belastende forhold – men oftere om præstens mere verdslige, dvs. økonomiske forhold. J. D. Debbert synes i sin embedstid i Føvling at have været særdeles påpasselig i pengesager med et årvågent blik for egen fordel. Det viste sig allerede i 1787, da der skulle fastsættes enkepension til formanden, sal. Hans Bachmann Fogs enke, Dorthe Vissing. Enkepensionen skulle ydes af eftermanden i embedet, altså Debbert, og fastsættelsen var en forretning, som foretoges af provsten, J. Haahr i Vejen, med et par præster som assessorer samt præsten Hans Kalhauge fra Ribe, der var Dorthe Vissings lavværge. Selv om der ved en sådan lejlighed kunne være et og andet at drøfte, var det dog en nogenlunde fast regel, at en enkepension skulle udgøre en ottendedel af embedets indtægt. Da en landsbypræsts indkomst kom fra flere kilder, kunne det være vanskeligt at angive den nøjagtigt. I dette tilfælde havde kancelliet anslået kaldets

visse indtægt til 438 rdl. årlig. Debbert erklærede sig »villig og skyldig at svare samme pension, som hans formænd i kaldet havde betalt«. Han gjorde gældende, at provst Jørgen Fogh, der i 1738 blev kaldet til embedet, havde svaret formanden, Bendix Didriksens enke i alt 33 rdl. årlig, og han mente, at denne sum stadig kunne være passende. Hertil svarede Kalhauge, »at han ikke kunne bekymre sig om, hvad enkepensionen havde været for 49 år siden«. Han måtte forlange en ottendedel af 438 rdl. Debbert hævdede, at der tidligere var blevet sået nogle og tredive tdr. rug ved Bækbølling præstegård – embedets residens – og selv havde han af enken købt 17 tdr. rug at så, altså en tilbagegang. Endvidere var enken formuende og havde foruden pensionen ca. 80 rdl. årlig i indtægt. Kalhauge hævdede, at hun havde medbragt 200 à 300 rdl. til præstegården, der indsattes i enkekasen. Dette var det eneste, hun fik med fra embedet samt hendes gangklæder, »som ikke var af stor importance«. Debbert ville betale 38 rdl. 2 mk., mens Kalhauge stod fast på kravet om 54 rdl. 4 mk. Forretningen endte derfor, uden at der var opnået enighed.

Efter nytår 1788 holdtes en ny provsteret i Vejen præstegård. Skønt Debbert fremlagde en vidtløftig dokumentation for at bevise rigtigheden af sine påstande, dømtes han til at betale 48 rdl. årlig i pension til Dorthe Vissing.

Den 16. maj 1793 afholdtes efter Debberts begæring en offentlig auktion i Bækbølling præstegård over en del rug, gryn, boghvede osv., som indbragte 367 rdl. Auktionen holdtes af provst Haahr, der efter gældende forordning skulle indkassere 15 rdl. i salær, som dels tilfaldt provsten selv, dels et par af herredets præster, som havde medvirket. 22. januar 1795 skrev Haahr et rykkerbrev til Debbert angående salæret, hvori han

minder om en tidligere fremsendt regning. Haahr ville gerne afregne med sine herrebrødre, »at de ikke skulle gøre sig ufordelagtige tanker om mig, at jeg indeholder deres penge«. Og brevet slutter: »jeg holder mig forvisset om, at du ikke tager fortrydelig op, at jeg har givet mig den frihed at erindre derom. For dig og dydædle kjæreste (hustru) hilses ærbødigst fra min og mig, som under al velsignelses ønske forbliver din sande ven og broder. Haahr«.

27. februar 1794 skulle der fastsættes en pension for Elisabeth Buch, præstekone af Malt-Folding. Provsteretten skulle holdes i Foldingbro kro, og provst Haahr havde denne gang indkaldt pastor Koefoed, Brørup-Lindknud og Debbert som assessorer. Men Debbert mødte ikke, og de andre, deriblandt fruens lavværge, provst Kastbjerg, Lejrskov, måtte rejse hjem med uforrettet sag. 1. april indkaldte Haahr til et nyt møde den 14. april kl. 10 formiddag. Skrivelsen til Debbert havde følgende ordlyd: »Jeg vil formode, at Deres velærværdighed, som loven pålægger forbemeldte forretning til lige med mig, indfinder sig bestemte tid og sted, siden det hverken er anden vedkommendes eller min lejlighed at gøre flere forgæves rejser denne sag betræffende, og i fald nogen af dem skulle imod formodning blive ude, må det pardonneres, at jeg på højere steder besværer mig derover«.

Denne gang lykkedes det at samle provsteretten. Der var nu ikke tale om en enkepension, men pension, idet pastor Vissing i Malt-Folding ikke var død i embedet, men havde resigneret mod at få 100 rdl. årligt af eftermanden. Denne, pastor Lyhne, mente ikke, at præstens hustru under disse omstændigheder kunne tilkomme pension. Af samme mening var Debbert og Koefoed, mens Haahr støttede lavværgen Kastbjergs krav om 30 rdl. årlig i pension. Man måtte overlade spørgsmålet

til biskop Middelboes erklæring, der gik ud på, at hustruen til en på grund af skrøbelighed resignerende præst havde krav på pension, nemlig en ottendedel af kaldets indtægter. Disse var i Malt-Folding 259 rdl.

Efter at Christiansborg slot i 1794 var brændt, blev der foretaget en landsindsamling af penge til genopbygningen. Det tilfaldt som sædvanligt landets præster at klare denne opgave. Provst Haahr skulle samle bidragene fra Malt herred, men Debbert og Lyhne i Malt-Folding tilbageholdt temmelig længe deres indsamlede penge, og Haahr måtte minde dem herom. Debbert svarede 5. december 1794: »Efter nogle mænds givne løfte må jeg forvente endnu inden nytår, at de til mig afleverer deres belovede gave, og skulle disse løfter ikke til ommeldte tid opfyldes, skal såvel bøger som penge, der da er indkommen, blive til hr. biskoppen af mig afleveret«. Og altså ikke afleveret til provst Haahr, der den 15. december skriver til biskop Middelboe herom.

»Sidstafvigte mandag modtog jeg hr. broders meget ærede skrivelse af 14. januar (1797), hvorved du behager at tilmelde mig det af dine tjenestefolk, Niels Chr. Jessen og Anna Marie Povlsdatter Rye forøvede lejermål. Efter min formening vil de faldende bøder tilkomme fattige præsteenker. Men da det ifølge reskriptet af 2. oktober 1750 tilkommer hans højærværdighed biskoppen at uddele disse bøder og hans højvelbårenhed hr. amtmanden at besørge de skyldige vedbørlig tiltalt og afstraffet, så vil det blive nødvendigt, at hr. broder anmelder omberørte lejermål såvel for hr. amtmanden som for hr. biskoppen«. Det kan vel ikke udelukkes, at provst Haahr med denne skrivelse til Debbert har haft et og andet fra tidligere affærer i tankerne. Det var efter tidens opfattelse beskæmmende, når et par mennesker blev fundet skyldig i lejermål, og når det var sket i Føvling-præstens hus, faldt noget af skammen

på husbonden. Debbert har derfor næppe kunnet gå til sin skrivepult for at berette sagen for sin stiftsøvrighed uden at tænke på provst Haahr, der sandsynligvis kunne have formidlet lejermålsbøderne indkrævet og de skyldige dømt til at stå åbenbart skrifte i kirken.

Efter nytår 1798 udsendte biskoppen som sædvanlig et cirkulære, hvorefter præsterne skulle give oplysninger til brug ved fastsættelsen af kapitelstaksten for sidste år. På cirkulæret findes et NB, skrevet af Debbert: »Dette ankom den 4. marts om aftenen. Det er og bliver uden nogen tvivl. At sr. P. Kock (degn i Maltbæk) betragter Føvling og Holsted, Brørup og Lindknud som stifbørn, rettere måske som den kananæiske kvinde sammenlignet med det jødiske folk. *Skal denne hån længe tåles?* Er i øvrigt bekendtgjort for Føvling og Holsted menigheder den 7. ds., for hvilke samme var vigtig. Afgik den 8. marts fra J. D. Debbert«.

I 1797 omtales, at Debbert havde været syg, hvorfor provst Haahr ønskede ham »en hastig og god forbedring«. Den 19. marts 1799 meddelte degnen Thøgersen i Bobøl Haahr, at Debbert samme dag var død.

Efter begæring af provst Kastbjerg som lavværge for madam Debbert blev der den 30. november 1800 afholdt auktion »over hendes salig mands bogsamling og nogle andre ting«. Der var ingen børn i ægteskabet, og Debbert og hustru havde oprettet testamente, hvorefter den længstlevende skulle beholde fællesboet. Det kunne tyde på, at hjemmet i Bækbølling præstegård har været ret velhavende, og madam Debbert fik i enkepension 48 rdl. årlig.

I 1810 oprettede hun testamente. Efter en indledning i sædvanlig stil med oplysningen, at hun og hendes afdøde mand ikke havde børn eller livsarvinger, hedder det, at hun »med velberåd hu og modent overlæg har bestemt, hvorledes der skal forholdes med, hvad jeg

efterlader mig, når det behager Gud ved døden at bortkalde mig.

1. Til Niels Christian Jessen i Astofte i Føvling sogn hans tvende børn, Johan Daniel og Inger Cathrina, som er opkaldte efter min salig mand og mig, bortskænker jeg som følger:

a) Til Johan Daniel 500, siger fem hundrede, rigsdaler og desuden det ege-chatol, som står i min dagligstue.

b) Til Inger Cathrina 100, siger hundrede, rigsdaler og den ege-dragkiste, som ligeledes står i dagligstuen.

Chatollet og dragkisten skal købes på den auktion, som efter min død holdes over mine efterladenskaber, og hvad de koster skal forlods af mit efterladte bo betales, så fornævnte børn kan erholde disse tvende ting uden afdrag i de penge, som ved nærværende testamente er dem tillagt.

Skulle nogen af disse børn dø, inden de når den alder, at de selv kan disponere over det, som ved nærværende testamente er dem tillagt, da skal det, som her ved er dem skænket, tilfalde den længstlevende af dem.

2. Til pastor Hans Krarup, sognepræst for Føvling og Holsted, skal af hvad jeg efterlader mig udbetales 100, siger et hundrede, rigsdaler.

3. Til den tjenestepige, som er i min tjeneste, når det behager Gud at bortkalde mig, skal ligeledes udbetales 50, siger halvtreds, rigsdaler.

4. Alt øvrigt hvad jeg efterlader mig skal tilhøre Føvling sogns fattigvæsen, og den sum, som således ved salget af mine efterladenskaber tilvebringes, efter at foranførte poster er fyldestgjort, skal under navn af *Debberts og hustrus Legat* udsættes på sikker rente, og renten årlig uddeles til de mest trængende i Føvling sogn efter sognekommisionens bedste skøn, og skal derfor anvendelsen af de årlige renter indføres i en der-

til indrettet særskilt bog, som af øvrigheden autoriseres, og som under øvrighedens opsyn beror hos sognepræsten, som desuden skal være pligtig til på hvert års nytårsdag at bekendtgøre for menigheden renternes anvendelse«.

Testamentet er dateret 25. juli 1810 og medunderskrevet af degnen Peder Thøgersen, Bobøl, og Peder Nielsen, Holleskov. Madam Debbert synes på den tid at have boet i Astofte. Hun levede ikke året ud, men døde 16. november 1810. Der holdtes auktion over hendes bo den 4., 5. og 6. februar 1811. Pastor Krarup efterlyste arvinger gennem aviserne, men ingen meldte sig. Endelig kunne der afholdes skifte, som sluttede 30. december 1813. Til legatet blev der tilbage 777 rdl. 4 mk. 3 sk., som pastor Krarup fik udbetalt af herredsfoged Hermansen den 2. februar 1813. Det var naturligvis meningen, at legatets midler skulle udlånes og forrentes, og Krarup havde allerede truffet aftale med gdr. Niels Nielsen i Aatte. Imidlertid indtraf penge-reformen af 5. januar 1813 (statsbankerotten), og det kunne se ud, som om denne naturligvis noget foruro-ligende begivenhed har gjort Niels Nielsen betænkelig. I maj 1813 skrev Krarup til ham om lånet, og Niels Nielsen svarede: »Hvad Deres begærede svar herpå angår, da har det bestandig været min hensigt at hæve disse mig lovede penge og tilstår også deraf at svare renter fra årets begyndelse, da jeg ikke svarer renter noget andet sted. Men formedelst at pengene ikke er mig leveret til rette tid efter løfte, ikke heller gjort rig-tighed med dem, som jeg havde ventet, derfor så snart der bliver rigtighed, og jeg får min obligation, vil jeg efter løfte give den sikkerhed for disse penge. Det er Dem bekendt, at samme ikke kan ske før«. Denne be-svarelse fra Niels Nielsen synes at være lidt »ulden«, og allerede dagen efter modtagelsen skrev pastor Kra-

rup et brev til amtsprovst Koefoed i Ribe, hvori han gør rede for sagen, hvorledes han har lovet Niels Nielsen pengene imod at stille lovbealet sikkerhed. »Da skiftet var til ende, havde Niels Nielsen endnu ikke besørget bealet taksation over sin gård til sikkerhed for kapitalen. Den kunne altså ikke betros ham mod obligation, før dette var iværksat«. Sagen var, at Niels Nielsen havde en anden gæld, som var opsagt til december termin 1812, og så længe hans gård var behæftet med denne gæld, kunne han ikke låne legatmidlerne, som ved forordningen af 5. januar 1813 var nedskrevet til 129 rigsbankdaler. Da Niels Nielsen nu havde trukket sig tilbage, måtte pastor Krarup, der lå inde med pengene, forsøge anden mulighed. Han skriver til amtsprovst Koefoed: »Ærbødigst udbedes Deres højærværdigheds gunstige bestemmelse om titermeldte kapital nu må som hidtil være en depositi hos undertegnede indtil næste termin, samt om den må udleveres til Niels Nielsen, så snart han ved at afgøre sagen med sin kreditor bliver i stand til at modtage den, eller der bør sørges for kapitalens udsættelse andetsteds. I sidste fald bedes ærbødigst, at Deres højærværdighed gunstigst ville besørge kapitalens udsættelse, da sognekommisjonen ikke ved at skaffe den anbragt«.

Amtsprovst Koefoed, der havde været præst i Brørup-Lindknud og i øvrigt synes at have haft en praktisk indstilling til livets problemer, har sikkert haft let ved at sætte sig ind i den opståede situation omkring legatet i Føvling. 7. maj 1813 skriver han til stiftsøvrigheden, dvs. amtmand og biskop, at pastor Krarup ønskede legatkapitalen inddraget under stiftets offentlige midler til førstkommende juni termin. Biskop Hjorts svar gik ud på, »at vi til dels ikke ser udveje til at udsætte bemeldte kapital og desuden anser det for mindre passende, at de midler, som henhører til fattigvæsenet på

landet, blandes med de kapitaler, som står under stiftsdirektionen – hvorimod de første retteligt ifølge forordningen for fattigvæsenet på landet af 5. juli 1803 kan indlemmes i amtsfattiggassen, for derfra under amtsdirektionens styrelse at gøres frugtbringende«. Amtsforvalter Nielsen var af nogenlunde samme opfattelse. Hvis legatkapitalen kan tilfalde amtets fattiggasse, kan den når som helst modtages, »men skal kapitalen tilhøre Føvling sogns fattigvæsen, og renterne deraf tilfalde samme, finder jeg det så meget mere betænkeligt under nuværende omstændigheder at bebyrde amtets fattiggasse med denne kapital, da jeg ikke ser udveje til at gøre den frugtbringende. Og skal renterne som meldt tilfalde Føvling sogns fattigvæsen, vil det nok også være pligt for dette sogns fattigforstandere at besørge kapitalen udsat, uden at amtets fattiggasse derved bør udsættes for tab«.

Efter denne afvisning fra stiftsøvrigheden var der kun tilbage for pastor Krarup at finde en låntager, men dette synes, som det jo fremgår af foranstående, at være vanskeligt i statsbankerottens år.

Imidlertid må det være lykkedes omsider, legatet levede videre, og i 1971 udgjorde den udbetalte sum 8 kr., en svag afglans af den velstand, der må have været i Bækbøllings præstegård under Johan Daniel Debbert og Inger Cathrine Graae.

Kilder: Malt herreds provstearkiv. Indkomne breve 1798–1813. Justitsprotokol 1787–1805. Kopibog 1795–1811. Do. for erklæringer 1801–1812. Ribe nordre amtsprovsti. Indkomne breve 1812–1828. Justitsprotokol 1813–1828. Kopibøger 1812–1828.

Anton Flinholms optegnelser

Ved *Jens Busk Jensen*

En på Vejen-Læborgegnen velkendt personlighed, gdr. Anton Flinholm, nedskrev 1936 og følgende år sine minder og tanker om mangt og meget. Det er disse minder, der noget forkortet søges frit gengivet i det følgende.

Anton Hansen Flinholm er født den 16. februar 1862 i Gesten sogn som søn af Hans Nielsen Flinholm og Kirsten Hansen.

Hans forældre flyttede 1862 til Læborg. Fra Læborg over Drostrup marker til Vejen by førte *en gammel vej*. Det var nok et stykke af Hærvejen, som kaldtes »den døde vej«. Stykket fra Vejen store vandmølle til Vejen hed Skolevejen, Kirkevejen eller Præstevejen. «Når man i 74 år har boet ved denne vej», skriver Flinholm, »husker man hver krumning, sænkning, forhøjning, vandhuller, stendynger, sandgrav, mark og hede, huse og gårde og deres udseende såvel som vejens tilstand og forbedring«.

Lavningerne i vejkanten mellem Vejen og vandmøllen hed *Tombhul*. Her gik der spøgeri, som folk nok fortalte om, men kun gjorde løjer med. Alligevel var børn og adskillige voksne ikke dristige ved at færdes dér ved aftenstid. Det var et skummelt sted, en dyb, sandsporet vej, snart en stump dige, snart en lavning og snart en jordbrink ved siden af vejen. Vejen krummede sig i samme sandede tilstand over Vejen-Læborg sogneskel og over bakkerne til Læborg kirke. Flere gange blev der taget lidt af bakkerne og fyldt i lavningerne.

Så blev den optaget som 1. klasses bivej med amts-tilskud og endelig helt amtsvej, men fuldstændig omreguleret.

Tæt ved Damsgård lå *Mads Lunds dam*, om vinteren med en herlig isbane for børnene. Det kunne give en bule i panden eller en våd fod, men vandet var ikke dybt. En morgen, de var på vej til skole, var der tynd is på dammen; den kunne ikke bære. Men med et tog en stor dreng tilløb og satte ud over isen, som gik ret i bølger. Så længe der var fart på, gik det godt, men da farten sagtnede, gik træskoene igennem, og drengen gik til skole med våde fødder.

Når man nåede *bakken ved Læborg* var der en herlig udsigt. Man skimtede Ribe domkirketårn, Kolding vejr mølle, Engelsholm ved Vejle og mange småbyer, kirker og møller. Fra Gejlgårds lade skulle man kunne tælle 22 kirker. Stadig er der en herlig udsigt herfra, om end granskov og plantager dækker en del.

På denne vej blev Anton uvenner med en kammerat, og de kløede hinanden eftertrykkeligt. En anden gang var de to på isen i nogle mergelgrave et stykke fra vejen. Kristian, som kammeraten hed, stod oppe på brinken med en større sten, som han ville kaste på isen. I det samme løb Anton forbi og fik stenen på siden af hovedet, så tænderne røg ud af munden. Det var ikke sket med vilje. Kristian græd, og Anton græd. Kammeraterne hjalp, så godt de kunne. Anton fik noget bundet om hovedet, og så traskede de til skole. Anton fik ikke mén af det.

I skolen hos den udmærkede lærer *H. Hansen* gik det med liv og lyst og masser af gavtyvestreger. Ad samme gamle vej gik Anton »til præst« hos *pastor Svejstrup* i Vejen. I konfirmandstuen skulle der være ro. Præsten var ellers rar, læste og fortalte meget for de unge og sang godt. Der var på den tid kommet et tillæg til salme-

bogen, som brugtes meget. Til jul og påske gav konfirmanderne præsten »føen«, som bestod af madvarer som smør, æg, ænder, høns eller måske en hare. Fru Svestrup var meget mild og venlig, når børnene bragte disse ting. Kort før konfirmationen gav de penge, en krone eller to, enkelte gav mere. På denne offerdag kom konfirmanderne ind i stuen til kaffe og kage. Det var stort, syntes børnene, for de var ikke forvænt med lækre sager. Ved konfirmationen i kirken stod pigerne ved den ene side, drengene ved den anden på kirkegulvet. Præsten holdt »afhøring« (katekisation), og man svarede så godt, man kunne. Præsten holdt så en tale til børnene, og det skete, at flere måtte fælde en tåre. Så blev de spurgt om troen på dåbspagten, og præsten lyste velsignelsen over dem. – Ved gildet i hjemmet serveredes god mad, men der blev ikke stadset. Det var ikke almindeligt, at de indbudte gav gaver, måske gav en familie en salmebog eller en lille ting, og det var man meget taknemlig for.

Efter skolegangen kom *arbejdstiden*, dog var Anton vant til at tage fat forinden. Hans mor var syerske, så han måtte hjælpe inde, også faderen satte ham i arbejde, og da han havde et godt håndslag, faldt det ham let. Moderen så gerne sine børn gå i kirke. Når de kom hjem, kunne hun spørge om, hvad præsten havde sagt; kunne Anton da ikke svare, blev han flov.

Året efter konfirmationen kom Anton ud at tjene. Udstyret med en kiste, indeholdende de nødvendige klæder, spejl, kam, stoppe- og synål, garn og tråd, og med forældrenes formaninger om at være ærlig og sanddru drog han til Refsing til *gårdmand Niels Jakobsen*, billedhugger N. Hansen Jakobsens farbroder, en god plads for unge mennesker. Man så gerne, de unge gik i kirke; de søgte så pastor Assens, som da var kapellan hos præsten i Gamst. Husbonden tog også folkene med

til foredrag. På gården var der orden, men meget arbejde, da man ikke havde maskiner. Det første år fik Anton 64 kr. i løn, det andet 164. Kort før jul det sidste år blev Anton alvorlig syg, han blev kørt hjem julemorgen og fik læge. Det var højre arm, der var dårlig. Han fik isomslag, som skulle fordele ondet. Det skete ikke. Efter nogle dages forløb fik han varm grødomslag. Med således skiftende omslag gik det meste af 14 dage, men der gik ikke hul på bullenskabene. Arm, hånd og fingre blev en uformelig klump. Lægen skar to huller mellem albue og håndled, og der udflød så megen materie, at den fyldte et fad, og der indsattes gummirør, der daglig skulle renses og atter indsættes, såret måtte ikke heles. Hidtil havde Anton været så syg, at han ikke kunne spise og meget af tiden lå i vildelse, men da armen var tømt for pus, og lægen var kørt, bad han om en mellemmad, og feberen forsvandt.

Et halvt år havde han armen opbundet, og der kom indtil 4 cm lange benflækker ud af såret, så han blev bange for at miste armen. Læge Petersen, Anst, trøstede ham og sagde: »Du skal nok blive rask, men det vil tage lang tid!« Han kaldte sygdommen »benbulning, der ikke var så farlig som benedder«.^{*)} Også Antons stærke kristentro holdt ham oppe. Han kunne nu selv gå til lægen, men besvimele undertiden under behandlingen, når lægen søgte i såret efter løse bensplinter. Det tog to år, før armen var lægt. Han badede daglig armen og lagde en klud med karbol på såret og iagttog streng renlighed.

Mange bragte ham vin og god mad som sædvanligt, når sygdom var til huse. Han huskede kun én af gæsterne, Mads Lunds datter Anna Kathrine, hun var voksen og Anton var i lømmelalderen.

---

^{*)} Sygdommen var åbenbart knogletuberkulose, benedder.

Anton Flinholm og hustru.

Til april tog han atter i sin plads. Skønt armen var opbundet, kunne han nok følge et spand heste og pløje med én hånd, lidt efter lidt kom højre hånd til hjælp. Til november kom han atter hjem og kom i klodsmagerlære i Vejen hos Anders Klodsmager (Anders Johansen). Det tog en måned, så sad han hjemme og lavede klodser, »franske træsko«, og slog læder på almindelige træsko. Klodser var dengang en stor artikel, han leverede især til forhandlere. Om sommeren tog han en halv plads, nemlig hos *Mads Lund* på *Damsgård* og næste år hel plads samme sted. Dér var milde ansigter og et godt arbejde.

Den ældste datter den førnævnte *Anna Kathrine* og Anton blev gode venner, dog ville han ikke fri til hende, før armen var lægt. Det skete den første sommer, han var dér. Da man opdagede, de var kærestefolk, var det slut med de milde ansigter. *Mads Lunds* var velstående folk og Anton fra en lille, fattig ejendom, hvor der var

megen hede, da hans far overtog den. Et ægteskab med den tjenestekarl skulle forpurre. Anna Kathrines forældre var ikke de værste, de sagde ikke så meget og var heller ikke raske. Mads Lund døde før de unges bryllup, og moderen led af kræft ved det ene øje, som sygdommen tog.

Nej, det var Anna Kathrines bror, *Frands*, der svor højt på, at Anton aldrig skulle få hans søster, men hans grovheder prellede af på Antons ro, og hans forsøg på at forhindre dem i at se hinanden eller tale sammen var »en latterlig umulighed«. De mødtes bl.a. til dans og i kirken. Var der sandsynlighed for, de unge kunne mødes ude en aften, sendte Frands en spion efter dem. Pigen måtte heller ikke gå til Antons hjem; stikpiller og ubehageligheder fik hun rigeligt af, men hun var tapper og sagde: »Sådan er det bestemt, og sådan bliver det!« Hendes søster Line var deres gode forbundsfælle.

Da november kom, kunne Anton selvfølgelig ikke være på Damsgård længere. Han tog hjem, hvor faderen trængte til hjælp, desuden havde han om sommeren en halv plads på Drostrupgård, ligesom han også gik i dagleje. Frands søgte imidlertid stadig at få Anna Kathrine på andre tanker. Da lod hun sig leje til en gård i Vejen. Hjemme passede hun mælkeriet, fodrede svin, syede og strikkede m.m., så hun var kendt for at være dygtig. Da fik hun at vide, at pladsen ikke var så rar, og hun fortrød lejemålet. De unge drøftede stillingen. Anton kunne få sine forældres ejendom for 2.300 kr. samt aftægt. Ejendommen var vel lille at svare aftægt af, men der skulle ikke mange penge til, og så fik de selvstændigt virke. Resultatet blev, at Anton overtog ejendommen 1. november 1883.

Først skulle lejemålet hæves. Det måtte Anton ordne. Det blev en såre vanskelig handel. Manden blev vred,

skønt Anton tilbød erstatning. Han måtte til sidst punge ud med 30 kr. – vel næsten et halvt års pigeløn.

Den 1. november så Anton Anna Kathrine komme gående skråt over markerne mod det, der skulle være hendes nye hjem. Hun kom med en bylt under armen som en anden tjenestepige. Anton blev usigelig lykkelig og løb hende i møde. De fik nu lejligheden indrettet, så der blev plads både til de unge og de gamle. Og 30. november samme år stod det lille, men glade bryllup. Der fulgte nu nogle år under meget små kår og meget arbejde, men også med liv og glæde, for begge havde et lyst og glad sind.

»Den alvor er kun slap,
som ej til spøgen smiler;
men slappere den spøg,
som ej på alvor hviler«.

De fik syv børn, af disse blev de fire født i dette hjem. Modviljen fra Anna Kathrines familie var forsvundet. Det fik de et håndgribeligt bevis for i 1892. Da fulgtes Anton og naboen på *Edelsborg*, Vilhelm Kock, hjemad fra Holsted marked med nogle ungtrearter, de ikke havde fået solgt. Da de var kommet gennem Estrup skov, pegede Kock på en gård syd for vejen og sagde: »Den gård har dyrlæge Hegelund købt for 11.000 kr. Hvis jeg kan få det for min, vil jeg også sælge«. – »Er det din mening?« siger Anton så. – »Ja, det er det. Det går skidt med det landvæsen, det vil ikke lykkes for os«. – »Da vil jeg give dig 10.500 for den«, siger Anton, og den pris blev de enige om. De havde gensidig betænkningstid til dagen efter, men handelen blev stående.

Anna Kathrine var betænkelig. »Vi sætter det til, vi har«, sagde hun. Det mente Anton ikke. – »Gå hen og snak med Frands om det«, sagde han. Hun kom tilbage

med den besked, at Frands ikke syntes, gården var for dyr, og han tilbød at hjælpe. – »Nu var han blevet en rigtig bror Frands«, skriver Flinholm. Frands Lund var i virkeligheden et godt menneske og havde efterhånden forstået, at søsteren ikke havde valgt nogen dårlig mand, og at Flinholm var en svoger, han kunne være bekendt.

15. maj 1892 flyttede familien så op på Edelsborg, en af de bedste gårde i Drostrup, men ikke i særlig god drift og med gamle bygninger. Den gamle ejendom solgte de for 6.800 kr. Nu kom der en god tid, stadig med rigeligt arbejde, men også med fremgang, der kendtes både i marken og på bygningerne.

I Drostrup lå en kommunegård eller fattiggård. Der var en bestyrer, men gården kunne ikke svare sig, og Vejen-Læborg sogneråd ville da lade bestyreren blive forpagter, da udtalte et af sognerådsmedlemmerne, *Albert Klausen* fra Hundsbæk mark, frygt for, at de gamle, som havde ophold på fattiggården, under således ændrede forhold måske ikke ville få den sædvanlige gode pleje. Formanden, *Joh. Lauridsen*, Grønvang, sagde da: »Er sognerådet ikke enig, lader vi forpagtningen falde. Så må vi hellere sælge gården«. Dette sidste blev der enighed om. Lauridsen foreslog nu Flinholm at købe gården. Flinholm var nemlig i sognerådet dengang. – »Du er jo nabo og kan passende have den, og du har mange børn«, sagde formanden videre. Det var Flinholm dog ikke forberedt på, han syntes, det var mere, end han kunne magte på én gang, men ville dog købe en parcel af gården. Joh. Lauridsen blev imidlertid ved at presse på, og enden blev da, at Flinholm købte hele gården, 70 tdr. land ret god jord for 20.000 kr. Det var i 1906.

Gennem fattiggårdens store stuehus gik en lang gang med værelser til begge sider. Skærvæggene, der næsten

alle var af rå sten, blev revet ned, nye vinduer sat i, og der indrettedes en god beboelse. Det kostede 700 kr. Så flyttede familien ind. Og kort efter overtog den ældste datter *Kirstine* og hendes mand *Markus Fink Edelsborg*.

1909 overdrog Flinholm gården til sønnen *Mads Flinholm*, men beholdt selv 30 tdr. land og byggede her en ny gård, hvor han og *Anna Kathrine* flyttede ind, lykkelige ved at kunne overlade de to gårde til deres børn. Men Anton var for virksom til at kunne nøjes med den lille ny gård. Han købte *Nollund Kloster* i Grindsted sogn, 219 tdr. land, for 13.000 kr. Det var en meget forfalden hedegård og stuehuset så dårlig og beskidt, rent ud sagt, at de ikke kunne bo i det, men fik en stue hos *Anna Kathrines* søster og svoger *Peder Skov*, som boede på *Nollundgård*. Den nye gård i *Drostrup* bestyrede *Frands Lund*, der havde solgt sin ejendom og købt et hus ved *Tombhul*.

Imidlertid måtte det ikke helt unge par, Anton og *Anna Kathrine*, på ny til at bygge, nemlig på *Nollund Kloster*. Deres søn, *Julius*, var bygmesteren, men det var i 1914, og han blev indkaldt til sikringsstyrken. Det var en streg i regningen. Da kom håndværkere fra *Grindsted* og tilbød at gøre arbejdet færdigt, og *Flinholms* kunne flytte ind i lejligheden til september.

Snart fik de to yngste sønner ejendommen. *Kristian* fik hovedparcellen og *Frederik* 100 tdr. land. De dyrkede hede op og kørte 300 favne mergel ud, og *Frederik* solgte tørvedynd i stor stil. Også *Kristian* blev indkaldt til sikringsstyrken. Hans forlovede, *Margrethe Olesen*, en datter af den kendte handelsmand *Niels Olesen* (se *Fra Ribe Amt* 1963, s. 584–96) bestyrede imens huset for brødrene. Efter nogle års forløb blev *Nollund Kloster* solgt til en meget virksom og dygtig mand, der ligefrem gjorde gården kendt, men det var Anton *Flinholm*

og hans drenge, der gav den det første hårde skub fremad.

Det aldrende ægtepar var flyttet tilbage til deres lille gård i Drostrup og boede dér til 1923, da de afstod den til deres yngste datter og svigersøn og byggede et hus tæt ved Edelsborg. Her boede de omgivet af børn og børnebørn, glade og taknemlige over, hvordan livet havde formet sig for dem. 4. november 1935 døde Anna Kathrine efter nogen tids svaghed. Anton boede endnu i huset en del år. Sin sidste tid var han hos sønnen og svigerdatteren Kristian og Margrethe Flinholm, og her døde han 12. januar 1951.

Som allerede nævnt nedskrev han sine minder, men han skrev mere end det, således et hæfte om »Spiritus og drukkenskab«. Et stort hæfte kaldte han »Min kære hustrus kogebog«. Den begynder med ordene: »Jeg har spist hendes mad i 52 år«. Derefter kommer en lovprisning af den gode, solide bondekost, hun tilberedte, om spisevaner i gamle dage, om slagtning, bagning, brygning og meget andet. Ligeledes indsendte han oplysninger til Nationalmuseet.

*

Som en lang, tynd 15 års dreng spiste meddeleren af disse linjer også Anna Kathrines gode mad. Jeg var nemlig tjenestekarl hos Flinholms, men jeg nød mere end maden. Jeg oplevede et par husbondsfolk, der ikke blot forstod »at fylde med hæderligt virke sin dag« og lægge lys og glæde over den, jeg oplevede tillige, at de ligesom anskueliggjorde, at »alle gode gaver, de kommer oven ned«. Derfor var andagten ved morgenbordet noget selvfølgeligt, og det var ligeledes den konvolut, som lå efter dem, da de begge var borte. Den var til Læborg kirke og indeholdt 1.000 kr. »fra Anton og Anna Kathrine«.

Skibet i Vorbasse kirke

Af Ejnar Mathiasen.

Ved at studere kirkeskibe i Ribe Amts Årbog 1958 faldt jeg over den korte oplysning, der fandtes om kirkeskibet i Vorbasse kirke, side 367.

Den lyder i sin korthed som følger: »Vorbasse, Slaugs Herred. Bark »Mette Marie«, 90 cm. Bygget af Styrmand Aage Just, Esbjerg; givet af Snedkermester N. M. Nielsen, Esbjerg (Mindegave). Ophængt Aug. 1932«.

Hvem er den snedkermester, og hvem er den, som skal mindes ved denne gave. Det var de tanker, som optog mig.

De første henvendelser til nuværende præst K. E. Jacobsen og pastor Bitsch, der var præst i Vorbasse 1932, m.fl. var resultatløse; jeg blev da klar over, at skulle jeg have noget ud af mine undersøgelser, skulle det være hos ældre mennesker.

På De gamles Hjem i Vorbasse kunne Kristine Madsen, som er født 28. jan. 1886, lede mig på sporet. Hun var i kirke den søndag, skibet blev hængt op, og fortalte, det var en mindegave for gårdejer, sognefoged Niels Nielsens hustru Mette Marie Nielsen, Nebel, Vorbasse. Mette Marie Nielsen, i daglig tale »Mæt Marie«, er født i Hejnsvig sogn, hun var en god kvinde, der tog gæstfri og venlig imod de mange mennesker, som kom i hjemmet. Hun var en opofrende moder for de fire børn, der voksede op i ægteskabet, to drenge og to piger.

Sønnen N. M. Nielsen, som skænkede kirkeskibet,

havde først bopæl i Vejen, men siden i Esbjerg. Sønnen Niels Hansen Nielsen blev landinspektør og var bosat i Grindsted. Datteren Anna blev gift med børnebogsforfatteren lærer Hopke og fik deres hjem i Thy. Datteren Kristine blev gift med bygmester N. Pedersen, Tjæreborg, det var hans andet ægteskab, hun døde også før sin mand, og han berettede ved hendes begravelse, at hendes kiste kunne være blevet bisat i samme grav som hans første hustru ved at blive sænket ned ovenpå, men senere enedes de om, at hun stedes til hvile i forældrenes gravsted på Vorbasse kirkegård; det skete 22. febr. 1955.

Mette Marie var født 10. dec. 1845 og døde 28. marts 1921. Også hendes fire børn er nu lagt i deres grave, spredt forskellige steder i landet.

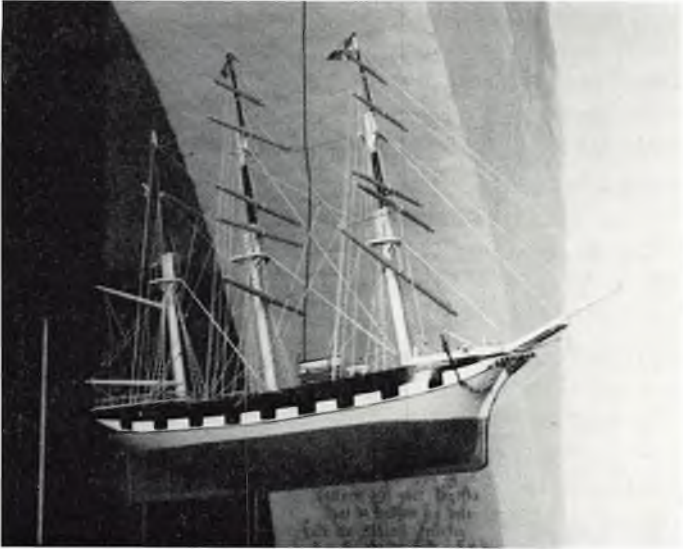
Elleve år efter moderens død blev det smukke kirkeskib så ophængt af en søn, som på denne måde søgte at ære sin kære moders minde i Vorbasse menighed.

Dette kirkeskib skal sammenligne vort liv med den sejlads, vi er ude på fra dåben til graven. I et menneskes liv kan være mange omskiftelser, medgang, modgang, glæde og sorg, tryghed og uro, livet kan være som et stormvejr, og der kan være dage med solskin, men gennem det alt sammen gælder det om at komme godt i havn.

Det er også derfor, vi pynter vore kirker med disse skibe for derigennem at minde menigheden om den farefulde sejlads vort liv er på vandringen fra vuggen til graven.*) Ved kirkens hovedrestaurering i 1965-66 blev kirkeskibet malet op og påsat nyt snoretræk.

---

*) Måske falder meningen med kirkeskibet dog sammen med oldkirkens tankegang, når man dengang gav kirkerummet for menigheden navnet skibet, for at det skulle symbolisere, at kirken er et frelsende skib som Noahs ark eller skibet med Jesus på Gezaret sø.

Vi skal nu høre lidt om Mette Maries mand sognefoged Niels Nielsen, Nebel, Vorbasse, der overtog gården »Skovgård« 1877, der dengang havde et areal på 234 ha.¹⁾ N. Nielsen var noget af en original, han færdedes altid til fods, med stok i hånden, med træsko på og med blankskygget kasket, og så gik han lige efter det mål, han havde sat sig, over stok og sten uden at tage hensyn til vej eller sti. Der var dengang endnu »fri bane« over marker og heder, næsten uden naturlige eller kunstige hindringer.

Han regnede det ikke for noget til fods at tilbagelægge den lange vej til Brørup, Holsted, Grindsted og flere steder. Der var dengang dagvogn fra Vorbasse til Lunderskov, der var poststation. Troldhedebanen kom først i 1918, og der blev så bedre forbindelser til omverdenen. N. Nielsen blev født i Nebel 29. feb. 1848, døde samme sted 25. sept. 1914, 66 år.

Han tilsluttede sig »Indre Mission«. Da man i 1890 skulle have en ny præst i Vorbasse, henvendte man sig til indremissionær Jens Holt i Taulov, om han kunne anbefale en god og egnet mand. Det blev den 24-årige teologiske kandidat Tage Jensen, København. Samtidig søgte sognets grundtvigianere at få cand. teol. Plesner, Askov, kaldet,²⁾ det var før man fik menighedsråd.

To af pastoratets missionsmænd husmand Peder Grove Vingborg, Hejnsvig, og sognefoged, sognerådsformand Niels Nielsen, Nebel, tog til København og udvirkede, at Tage Jensen blev kaldet, skønt han knap nok opfyldte aldersbetingelsen.³⁾

Et træk fra besøget hos kirkeministeren skal lige med. Det var ved denne lejlighed, N. Nielsen imponerede ministeren ved midt under audiensen at trække sine støvler af og sætte sig hen til kakkellovnen med disse ord: »Å fryser om mine fødder!« Det var ganske naturligt for N. Nielsen, sådan gjorde han i Vorbasse.⁴⁾

Et indtryk fra N. Nielsens skrivemåde på velkomsten til pastor Tage Jensen efter dennes ankomst til Vorbasse: »Velærværdige Hr. Pastor Tage Jensen, Vorbasse! Jeg skal herved ikke undlade at byde Dem inderlig og hjertelig velkommen her til Pastoratet, og det er og har været min inderlige og hjertelige Bøn for Dem, at den saa vigtige Gerning, De skal forestaa, maa blive til Guds Ære og manges sande Velfærd og Dem selv til Velsignelse. Med en hjertelig Hilsen fra mig og min Hustru, Deres i Herren hengivne og forbundne Broder«.

Niels Nielsen.⁵⁾

I hjemmet viste N. Nielsen ikke megen ærbødighed for maden, han satte sig til bordet med sin blankskyggede kasket på, hans morgenmad bestod af to blødkogte æg og en portion mælk og brød, mælken lunken

lige fra koen og brødet brudt i små stykker puttet i mælken.

Ved gilder, bryllupper og begravelser og lignende, kunne N. Nielsen gå til frokost, før man tog til kirken, for derefter at gå hjem og arbejde ved forskellige ting, medens de øvrige indbudte tog til kirke. Når man så senere samledes til middagen, kom N. Nielsen igen og kunne gøre et godt indhug i de gode madvarer, der blev

sat frem, f. eks. kunne han godt, når syltetøjet blev budt rundt, spise af skålen og tømme den, sådan var han, og sådan kendte de ham.⁶⁾

Han var en sognekonge, agtet og æret af alle, en karakteristisk jysk hedebonde – høj af vækst – lidt foroverbøjet – med dybe, blanke, udtryksfulde øjne. Lynsnar til hurtigt og præcis at finde kernen i ethvert problem, han kom til at stå overfor, derfor udmærket egnet til at sidde i sognerådet, hvis højagtede formand han gennem adskillige år var, såvel som til at forestå sparekassen, som havde kontor hos ham i Nebel den første og tredje lørdag i hver måned fra 9–11 om formiddagen.

N. Nielsen var i besiddelse af en ikke ringe medfødt juridisk sans, skønt han aldrig havde besøgt andet end landsbyskolen. Fra en vid omkreds søgte folk til ham, for at han skulle ordne deres ejendomshandler, skrive deres skøder, ordne deres lån om; han var i besiddelse af ubestikkelig pålidelighed og ærlighed i alle penge-sager og nød derfor i høj grad sine medborgeres tillid og agtelse. Man følte sig overbevist om, at når sognefogeden havde ordnet en sag, var det gjort på bedste måde.

En ung skriver, han havde, og som siden efter Niels Nielsens død fortsatte dennes sagførervirksomhed, beretter, at alt skrivearbejde skulle gøres færdig samme dag, intet blev lagt hen, om så klokken blev et om natten.⁷⁾

Da han som sognefoged ikke så sjældent stod overfor at skulle inddrive skatter og afgifter ved udpantning, skød han det ofte ud så længe som muligt og lagde ikke sjældent pengene ud af sin egen lomme som et forskud, indtil vedkommende ved lejlighed senere så sig i stand til at udrede beløbet.⁸⁾

Da N. Nielsen i 1877 som 29-årig overtog gården efter faderen, Niels Madsen, var der 234 ha, men

N. Nielsen frasolgte samme år 3 parceller på tilsammen 59 ha og i 1901 én på 17 ha.⁹⁾

På gården var to faste karle og skriveren, der skulle hjælpe ved landbrugsarbejdet, når der ikke var kontorarbejde; der var 8 køer, ungkvæg, svin og får.

Når folk kom og ville låne penge i sparekassen, blev de sat i arbejde, de skulle tage N. Niensens arbejde, enten det var at køre møg, korn eller hø, i foråret enten harve eller pløje. Arbejdet måtte ikke sinkes, fordi én kom og ville låne 100 kr. eller mere i sparekassen.

Når han var i kirke, og der var offergang, tog han sin snøreping og op og raslede godt med mønterne, inden han styrede sin gang op til alteret og lagde sin gave uden at skele til højre eller venstre.

Han gik altid i træsko, ved vintertid med sne kunne han komme ind i stuen med store sneklatter under disse, han satte sig så med benene ind under kakkelovnen til sneen faldt af, og disse sneklatter samlede han så op og smed dem ind i kakkelovnen, det kunne ske både hjemme og ude hos folk, hvor han kom, hans opførsel var den samme over for en husmand som en gårdmand, der var ingen personsanseelse.¹⁰⁾

Forhenværende gårdejer Niels Hansen Nielsen, Vorbasse, begyndte tidligt handel med husdyr og lånte som startkapital 1000 kr. ved Niels Nielsen i Nebel Sparekasse. Disse penge var imidlertid snart brugt, det indså Niels Hansens fader Gregers Nielsen, Vorbasse, og han talte med Niels Nielsen i Nebel om, at hvis knægten kom igen og ville låne penge, måtte Niels Nielsen ikke låne ham flere, for, som Gregers Nielsen sagde, kunne knægten så måske blive fornuftig og give sig til at arbejde igen.

Niels Hansen Nielsen prøvede så igen, da midlerne var sluppet op, om der var mulighed for et nyt lån på 2000 kr. i Nebel Sparekasse. Dertil svarede N. Nielsen,

det kan du godt, hvis du kan få din fader som kautionist. Så vidste Niels Nielsen der var lukket af, og han havde givet et pænt og høfligt svar på henvendelsen.¹¹⁾

Kildehenvisninger.

1) Vorbasse – et hedesogns historie, 1963, side 84. 2) do, side 280. 3) do, side 280. 4) Poul Nedergaard: »En dansk Præste- og Sognehistorie for Slaugs Herred«, side 28. 5) Ribe Stifts Aarbog, 1944, side 49. 6) Kreditforeningsrepræsentant Chr. Hansen Pedersen, Nebel, Vorbasse. 7) Johs. Madsen, Vorbasse, fhv. landpost og skriver hos Niels Nielsen, Nebel. 8) Ribe Stifts Aarbog, 1944, side 51. 9) Vorbasse – et hedesogns historie, 1963, side 84. 10) Chr. Hansen Pedersen, Nebel. 11) Meddelt af Niels Hansen Nielsen.

Gammel velstand i Puglund

Af H. K. Kristensen.

Puglund i Starup sogn var i ældre tid en enkeltgård, der hørte under kronen. I 1600-tallet boede her en både anset og velhavende bonde *Christen Sørensen*. Han havde gården 1625 og formodentlig endnu tidligere. Han var søn af Søren Olufsen og hustru Maren i Livstrup, Vester Nebel sogn. Han var svoger til herredsfogden Hans Christensen i Tjæreborg, hvis hustru, Anne Sørensdatter, ligeledes stammede fra gården i Livstrup.

Christen Sørensen var en slags broforpagter, idet han havde påtaget sig at vedligeholde Starup bro med træværk mod at få 2 mark af hver mand, der havde heste og vogn, og som hørte til det distrikt, der ellers skulle holde broen ved lige. Akkorden gjaldt for 8 år fra 1638 at regne, og derefter hans livstid mod 1 rdl. årlig. Når han skulle hente tømmer til broens istandsættelse eller nybygning, skulle hver to gårde låne ham én vogn. Det har vel nok kunnet give overskud.

Han var en anset mand, der var sandemand, og som sådan med til den vanskelige sag at ride markeskel, dvs. fastsætte skellet, hvor Varde by grænsede til Skast herred, og betegnende nok sattes den første sten med flint og kul under ved grænsen til hans fødegårds eng. Gentagende var han fuldmægtig for herredsfogden og bl. a. med ved skifteforretninger. Han var gift med *Else Pedersdatter*, der lånte penge ud. Hun havde således 18 sdl. til gode hos Hans Jepsen i Hesselho og 2 sdl. og 20 skilling til gode i et dødsbo i Debel i Fåborg.

Puglund synes at være sluppet billigt fra Torstenssonskrigens udplyndringer, da Christen Sørensen 1645 havde 4 heste og 10 nød i behold. Det var mere end nogen anden kronbonde i sognet havde. Mest sandsynligt er køerne medregnet blandt de 10 nød, der ellers betegner ungkreaturer. For øvrigt var han en af de fem sognemænd, der lignede og udregnede hvers part af krigsskatter og leverancer af Starup sogn til svenskerne.

Få år derefter har en søn, *Peder Christensen*, overtaget fæstet. Allerede 1654 kan denne begynde en efterhånden omfattende virksomhed som pengeudlåner, en virksomhed, der blev hårdt brug for i den følgende forfærdelige krigstid med de gruelige udplyndringer. Ved hans død var der udlånt flere penge, end hans øvrige bo var værd, et absolut særsyn på en bondegård i hine tider. Der var følgende lån, som ikke var tilbagebetalt, og hvorpå der fandtes »rigtig breve og bevis«:

1654. Hans Olufsen, Starup	3 sdl. *)	
1655, Sct. Pedersdag (22. feb.). Hans Monsen (Mogensens), Galstho	100 »	
1655, Sct. Pedersdag. Ebbe Nielsen, Alling (Olling)	6 »	
1655, 10. okt. Søren Marqorsen i Starup	10 »	
1656. Jep Pedersen, Skovende	1 »	
1656. Hans Christensen, Sønder Starup	6 »	
1656. Mads Christensen, Stenderup	20 »	
1656, mikkelsdag. Mikkel Povlsen, Mølbjerg ...	80 »	
1656, 10. nov. Niels Christensen, Ansager	3 »	
1656, 30. dcbr. Søren Marqorsen, Nr. Starup ...	5 »	2 mark
1657. Søren Pedersen, Ansager	6 »	
Hr. Morten i Ansager**)	23 »	
1657. Velb. Bendix Nordby til Urup	50 rdl.	
1658. Laurids Pedersen, Vestkær	4 »	

*) Der regnedes både med sletdaler og rigsdaler. 1 sdl. = $\frac{2}{3}$ rdl.

***) Morten Christensen Varde, præst i Ansager 1656–76. Lånet er udateret og er måske først udstedt senere; man ved, han led meget af de svenske.

1657, påskedag (29. marts). Niels Christensen, Nr. Starup	6 sdl.
1657, 29. april. Velb. Bendix Nordby til Urup	38 »
1657, Sct. Valborg (1. maj). Christen Bennedsen, Urup	9 »
1657, 7. juli. Oluf Olufsen i Starup	8 »
1658. Søren Marqvorsen, Starup	8 »
1658. Christian Marqvorsen, Starup	10 »
1659. Else Mølgaard	4 »
1659, 10. marts. Søren Siliussen, Hesselho	4 »
1660, 25. feb. Christen Svendsen og Søren Christensen, Marbæk*)	12 »
<hr/>	
I alt	441 sdl. 2 mark

Desuden var der følgende usikre tilgodehavender eller, som der står, breve, »man ikke kan regne til nogen vis betaling«:

1657. Anders Jensen, Lildbrand (antagelig Lille Brande i Sdr. Omme)	20 sdl.
Peder Jensen, Vestterp	5 »
Jep Pedersen, Skovende	5 » 1 mark
1657, 2. april. Mads Krongaard	77 »
1657, 14. juli. Hans Pedersen, Varde	5 » 3½ mark
1657, mikkelsdag (29. sept.). Hans Staffensen, Vrenderup	9 »
1657. Mads Krongaard	6 »
<hr/>	
I alt	128 sdl. ½ mark

I 1660 døde Peder Christensen, der blev nemlig holdt skifte den 18. august mellem enken *Anne Christensdatter* og deres eneste barn, en datter *Else Pedersdatter*. Barnets laugværge på fædrene side var *Ebbe Pedersen* fra Vestkær og *Niels Hansen* i Avtrup på mødrene side.

*) Når man fra gården helt ovre ved Hjerting bugt har søgt hjælp i Puglund, hænger det nok sammen med, at der ikke var mange steder, man kunne låne, og at Christen Svendsen var gift med en faster til Peder Christensen.

Som sædvanlig ejede boet selv bygningerne, der var vidtstrakte, fem længer foruden en kvist, men af tarvelig beskaffenhed, da de vurderedes lavt. I en indberetning til matriklen 1661 hedder det: »Gården er brøstfældig, og besidderen ikke den sjette part avl«. Hvis det passer, skulle man tro, det stod elendigt til, muligvis er avlen også gået tilbage under krigen, men velstanden var ikke rokket. Der var 12 fag salshus med loft, vindver og faste sengesteder vurderet til 24 sdl., 6 fag ødel (stald) og høgulv 6 sdl.,*) 3 fag kvist 3 sdl., 14 fag lohus 14 dl., 11 fag hus vesten i gården 6 sdl. 3½ mark og 20 fag østerhus 10 sdl.

Besætningen bestod af 3 gode heste til 11–13 sdl., 3 stude, 4 køer og en kvie med kalv og endnu en kvie, 10 får, 7 lam, 14 geder, 4 bukke, 6 kid og 3 små svin. Rugsæden i hus og på mark 12½ traver, hver beregnet til 5 skp. korn à 1½ mark, bygsæd »i jorden« anslået til 14 traver à 5 skp. og skæppen til 1 mark samt 18 skp. boghvede.

Af møblement var der et egeskab til 4 sdl. og et gammelt skab til 1½ mark, 1 lang skive med underbord 2½ sdl., 1 foelseng (foldebænk) 2 mark, 1 gammel kiste, 1 gammel kværn og 1 kærne, 1 bryggerkedel 10 sdl., 1 gammel »bøtt« (repareret) kedel og en anden kedel, 4 jerngryder og 1 kobbergryde (men jydepotter, »swot potter« nævnes ikke), »alt vognredskab med sin tilbehøring« for 4 mark, 1 gammel høle, 1 økse, 1 spade »og andet små jernfang for 6 mark, 2 plovjern, skæppe, sold og andet små boskab«, kiedelske (kedelkroge med hager, hvorved de kunne lænkes op, så kedlen kunne hænge højt eller lavt over arneilden), klov og rist (ildklemme og rist til ildstedet), 2 stole, bænkene har nok været nagelfaste og medregnet til bygningerne,

---

*) De var måske tilbygget salsen, ligeledes kvisten.

kander, fade, tallerkener, et sølvbæger 9 sdl. (samme pris som for en ko), 5 sølvskeer 10½ sdl. og en sølv »kouschen« (skål) 4½ sdl. samt 40 rdl. i rede penge. I alt 368 sdl. Sammen med de udlånte penge blev det 927 sdl. 2 mark 8 skilling. Under Karl Gustavkrigene var det et af de rigeste bondehjem nær og fjern. Og så var alt næppe vurderet, sengeklæder nævnes således ikke.

Eksemplet viser, at udplyndringen ikke ramte alle hjem lige hårdt. Også under denne krig var Puglund sluppet billigt. Det rigeste dødsbo i herredet var det dog ikke. Det var *Gregers Clemmensens i Andrup*, hvor skiftet holdtes 6. marts 1660, men først blev tinglæst næsten et år senere. Her var formuen 2.269 sdl. plus uvisse gældsbreve på 440 sdl. Gælden var 526 sdl., så nettoformuen blev 2.183 sdl.

Vi vil også nævne et par andre, der lykkeligt havde bevaret deres formue. I *Tjæreborg* var et bo vurderet til 941 sdl., men der var gæld på 328 sdl. Hos *Anders Lauridsen Vind i Skast* var formuen 775 sdl. og gælden kun 4 sdl.

De mange skifter i Skast herreds tingbøger 1660 og 1661 vidner om de mange dødsfald under krigen, men også om forarmelsen. Langt de fleste dødsboer var nemlig insolvente, ja, efter min opgørelse var ca. dobbelt så mange insolvente som solvente. Mange steder var gælden omkring det dobbelte af formuen.

På Puglund fik enken og datteren hver halvdelen af den rige arv – dobbelt rig på baggrund af tidens forarmelse. Det var klart, at en sådan guldfugl ikke fik lov at sidde enke ret længe. Allerede ved skiftet, der normalt holdtes månedsdagen efter dødsfaldet, optrådte Annes »troeloffuede festemand *Peder Ebbesen Erich*«, formodentlig Ebbe Pedersens søn, i så fald har han nok måttet bekoste et kongebrev for at blive fri for bestem-

melsen om ægteskab inden for de forbudte grader. Også i andre skifter ser man undertiden, at der mødte »en forhåbendes tilkommende ægtemand«, selv om der ikke var så meget gods i behold.

Peder Ebbesen »lovet at opholde barnet hos sig, indtil den[!] bliver 15 år med kost og klæder og god op-tugtelse, som forsvarlig kan være både for Gud og mennisken«. Barnets arvegods skulle blive hos ham uden renter, til hun fyldte 15 år, og skulle de usikre lån give tab, skulle barnet kvitte sin part deraf. Når han skulle udlevere arven, skulle han tillige give Else en seng så god som 15 rdl. samt en kiste og et skrin, som fandtes i boet.

Senere blev gården udlagt til ryttergods. 1683 hed fæsteren *Peder Hansen*. Gården havde da 34 tdr. land dyrket ager; det var lidt under gennemsnittet for gårdstørrelsen i herredet såvel som i sognet.

Kilder:

Skast hd. tb. 1636–40 ved Poul Rasmussen, Skast hd. tb. 1660, pag. 92 b, f, S. L. Jespersen: *Fra Starup Sogn* 38, 44.

Småstykker

SKOVFOGEDSTEDET VED ESTRUP

Otto Hansen, der var skovfoged i Estrup skov fra 1856 til 1919, blev født i Petersholm huse ved Vejle den 4. februar 1833.

Faderen, Hans Andersen, var herregårdsarbejder og til tider kusk på Petersholm. I ægteskabet var der seks børn, fem drenge og en pige. Otto var næst yngst, den yngste hed Nicolaj og skal efter sigende være døbt på faderens begravelsesdag. Moderen måtte gå ud og vaske for folk. Da Otto var blevet lidt ældre, blev han sendt ud at tigge sammen med Nicolaj. Otto var dog så gammel, at han generede sig for at tigge, og mange gange fik han sin lillebror til at gå alene ind på gårdene. Otto var ikke ret gammel, før han i perioder måtte gå på arbejde på en strømpefabrik i byen. Han mødte kl. 6 om morgenen, og tit og ofte havde han ikke mad nok med på arbejde.

Han gik i Vejle friskole, og ved eksamen den 26. oktober 1846 fik han følgende karakterer: Læsning og skrivning: godt, religion og regning: meget godt.

Første søndag efter påske 1847 blev han konfirmeret i Vejle kirke. Fra 1. maj samme år og til maj 1855 var han på Petersholm, hvor han lærte gartneri og skovbrug. Adjunkt Torkild Hansen, der lige havde overtaget gården, gav ham ved afrejsen en særdeles pæn anbefaling i skudsmålsbogen. Derefter var Otto Hansen soldat i Slesvig og Husum. I Juli 1856 kom han hjem. Med sin fine anbefaling fra Petersholm spadserede han

den lange vej til Estrup i Malt sogn, hvor der var en plads som gartner og skovfoged. Trods sine kun 23 år fik han alligevel pladsen, det var den 16. juli.

Hans kæreste, Mette Marie Christiansdatter, som tjente på Petersholm, ville ikke rejse fra sin plads i utide, det havde hun aldrig gjort før, derfor blev de først gift i Vejle kirke den 31. oktober samme år. Kusken fra Estrup kørte dem hjem, og herremanden holdt et lille gilde for dem.

Lønnen var efter datidens forhold ret god: 70 rigsdaler, fri bolig, 1 ko, 4 tdr. korn, brændsel og 2 får. Efter nogle års forløb 2 køer og gratis halm fra gården. Hø kunne bjærges i skoven og på et afsides liggende jordstykke.

Fra skovfogedstedet drev han en ret stor frøhandel. Frøet blev købt i Tyskland eller hos Dæhnfeldt i Odense. Børnene sad vinteraftener og lavede frøposer. Et år havde han i haven et stykke med gulerødder til frøavl. En dag opdagede han, at der ude i vejgrøften desværre voksede nogle vilde gulerødder, og så var de rigtige gulerodsfrø ødelagt. Men gulerødderne i haven fik lov til at stå. En sen augustaften i mørkningen så Otto Hansen, at Gamle Maren sneg sig ind i haven og stjal gulerodsfrø. Han lod imidlertid, som om intet var hændt.

Dog lagde han mærke til næste forår, at da Maren købte frø, skulle hun ikke have gulerodsfrø. I løbet af sommeren holdt han øje med Marens køkkenhave og især det bed med gulerødder. De løb naturligvis op i stok. En aften kom Maren op til Otto Hansen og beklagede sig over, at det var nogle elendige frø, han havde solgt hende, især var gulerodsfrøene komplet umulige. Otto Hansen svarede hende nok så ironisk, at ifølge gammel overtro ville det gå, som hun nu havde set, når gulerodsfrøene var stjålet. Nu kan det nok være, Maren brugte mund, og så gik hun meget fornær-

met derfra. Næste forår købte hun igen frø hos Otto Hansen – også gulerodsfør.

Det var H. H. C. Lautrup, der ansatte Otto Hansen. Gamle Lautrup, som man senere altid omtalte ham, overtog gården i 1851 og havde den til sin død i 1890.

Derefter fik børnene Christiane Lautrup, død 1902, og O. Lautrup gården.

Gamle Lautrup sagde til sin skovfoged, at såvel have som skov skulle passes godt, skoven dog allerbedst. Naturligvis var der meget at forhandle om. Lautrup hørte gerne på, hvad hans skovfoged foreslog eller havde at indvende, og ofte rettede han sig derefter. Gamle Lautrup tålte ellers ikke modsigelse. Herremanden og Otto gartner, som skovfogden ofte blev kaldt, var imidlertid ikke af samme politiske opfattelse. Førstnævnte var højremand, sidstnævnte venstremand. Otto Hansen sagde direkte til sin arbejdsgiver: »Om så min plads skal springe, det får ikke at hjælpe, jeg er venstremand, jeg stemmer på en venstremand, og jeg ville anse mig for en pjalt, hvis jeg ikke gjorde det«. »Det ville jeg også«, kunne Lautrup så godt sige.

Otto Hansen tog ikke imod bestikkelse. »A tjener ikke to herrer«. Misundere havde kort før Lautrups død sagt til Otto Hansen: »Når Gamle Lautrup kommer vesten ud af gården, så skal du østen ud«. Sådan gik det dog ikke. Han blev der til sin død i 1919.

Estrups have og anlæg var efter tiden og forholdene mønsterværdigt holdt. Anlægget var gamle mergelgrave, som han havde omdannet til fiskedamme og stenhøje, praktisk og smukt anlagt med mange smukke planter. Skovfogedstedet og haven blev ligeledes holdt i fineste orden. Engang var det blevet fotograferet i farver på et konfirmationstelegram. Hvor var det smukt.*)

---

*) Skovfogedhuset, der er godt vedligeholdt, forventes fredet.

I sit ægteskab havde Otto Hansen syv børn, en dreng døde som seksårig. Alle de andre tog til Amerika. De tre sønner klarede sig udmærket, den ene blev ansat ved postvæsenet, den anden blev ansat ved de offentlige parker i Chicago, den tredje var først gartner og siden farmer. Døtrene kom alle hjem igen.

Otto Hansen havde den sorg at miste sin hustru i 1891. Det var et hårdt slag for ham. Arbejdet i skoven hjalp ham. Om dette arbejde kan siges, at han følte det som en pligt, der skulle opfyldes til punkt og prikke. Hvor var han i sit es, når han færdedes i sin skov. Han kendte hver del af den, næsten hvert træ, han havde jo plantet hovedparten.

En skovejer besøgte engang Estrup, og sammen med Lautrup gik han en tur i skoven. Lautrup fortalte da, at skoven blev passet af en gammel skovfoged uden teoretisk uddannelse. »Den mand ville jeg gerne se«, sagde skovejeren.

Siden sin ansættelse i 1856 havde Otto Hansen ikke haft nogen rigtig ferie. Den eneste »ferie« var hans deltagelse i krigen 1864. Mens han var indkaldt, blev sønnen Otto født. Hans soldaterudrustning bestod af hue, kappe, islandsk trøje, et gevær og en brødpose. Han var med ved Dybbøl.

Kort før han døde, havde venner indsendt ansøgning om at få ham udnævnt til dannebrogsmænd, men ansøgningen nåede ikke vejs ende i rette tid.

Imidlertid blev det ordnet sådan, at han kunne få en ferie. Det var i 1897, og turen gik til USA. Han besøgte alle børnene derovre. Han må ellers ikke være blevet meget imponeret over amerikanernes store tekniske kunnen, for da han ved hjemkomsten blev spurgt om sit indtryk af Amerika, svarede han blot: »Hvor jeg har truffet mange rare mennesker«.

Han nåede at fejre 25, 40, 50 og 60 års jubilæum. Efter

sit fyldte 70 år passede han kun skoven, og det blev han ved med til få dage før sin død 25. marts 1919. Han blev begravet på Malt kirkegård.

BROBYGNING OVER KONGEÅEN FOR CA. 120 ÅR SIDEN

I »Fra Ribe Amt« 1968, side 76, har N. Jensen Dam fortalt om færdslen over Kongeåen i forrige århundredes første halvdel fra Tobøl-siden i nord til Villebøl i syd.

Den deri omtalte ejer af Villebøl kro, Nis Christensen, var min bedstefar. Min mor og hendes søskende voksede op dér, og ud fra deres fortælling om de daværende forhold ved passage af åen vil jeg gerne supplere N. J. Dams beskrivelse.

Fra den ældste tid var der på det nævnte sted et vad gennem åen, men ved højere vandstand i åen benyttede man en firkantet, flad pram, som man trak over og ind i en udgravning i åbrinken, så strømmen ikke kunne tage prammen. Det skete ved, at færgemanden holdt på et tov, som var spændt mellem to pæle anbragt nord og syd for åløbet. Ved at flytte hænderne på tovet kunne han trække prammen over. Spang har jeg aldrig hørt omtalt. Nis Christensens ugifte broder – i familien kaldt »farbror Peje« – passede færgeriet, hvorved han i almindelighed benævntes »Pe' Skipper«.

I 1852 fik Nis Christensen efter ansøgning skrivelse fra Haderslev amts fogderi i Toftlund, at der ved kgl. resolution var givet ham tilladelse til at bygge bro over vadestedet i overensstemmelse med den akkord, han forud havde sluttet med forstanderskabet for Føvling og Holsted sogne.

Med brobygningen fulgte ret til opkrævning af bropenge efter følgende skala: en karet: 2 rbs. (rigsbank-

skilling). Af enhver med flere end to heste forspændt vogn: 2 rbs. for hver hest. Af en wienvogn eller holstensk vogn med to heste: 4 rbs. For en bondevogn med to heste som og af en enspændervogn: 3 rbs. Af en ridende og hver ledig hest: 2 rbs. Gående såvel som alle, der passerede broen i embeds medfør, skulle være fri for at betale bropenge. Ejeren af broen var forpligtet til at holde broen ved lige. Det samme gjaldt tre fjerdedele af vejen indtil vejen mellem Foldingbro og Ribe – ved Bavngård – i en bredde af 12 alen.

Af et bevaret brobygningsoverslag fremgår, at broen – bygget til dels af egetømmer – kostede 736 rd. 41 $\frac{3}{5}$ sk.

Denne bro holdt, til amtet byggede en bro af jern og cement i 1880–81; men egepæle fra den gamle bro stod endnu i åbunden i min barndom i årene før århundredskiftet. En ny større og bredere bro har afløst den fra 1880, og vejen er rettet ud, så den ikke mere svinger op til krogården, hvor der heller ikke mere er kro. En tids-epoke er – også her – rullet forbi. Her kun et lille bidrag til dens historie.

Af V. Toubøl

RIBER-RET OG TALIONSPRINCIPPET

1269 stadfæstede Erik Glipping Riber-ret, den byret, der under påvirkning af nordtyske stadsretter, nærmere betegnet Lybecks, blev kendt over det ganske land for sin strenghed.

Den satte dødsstraf for forbrydelser, hvor byretter af dansk rod straffede med bøder, og for visse andre forbrydelser indførte den princippet »øje for øje og tand for tand« (talionsprincippet). Således hedder det i § 5: »Når nogen sårer anden mand med dødbringende våben, er det ret, at hans hånd afhugges« og i § 15: »Men den, som har villet sårer anden mand med dolk, hans hånd skal gennembøres med dolken«. Således skulle

også en fremmed behandles, hvis han gik med våben i byen efter at være advaret. Hvis nogen brugte falsk skæppemål, skulle han bøde, »og bunden i skæppemålet skal slås ud og skæppemålet ophænges på torvet« til almindelig beskuelse og mandens forhånelse, ligeledes med bismere, alenmål og vægte.

Jo, der var dramatik og spænding i talionsprincippet! Straffen sattes jo yderligere i vejret ved borgeres og borgerinders sikkert kraftige og højlydte deltagelse!

Særlig grell blev dette princip ved en af straffene for usædelighed. Mens der for voldtægt og nogle tilfælde af hor var sat dødsstraf, finder man i § 27 »øje for øje« princippet på den mest beskæmmende måde. Det hedder nemlig: »Befyndæs noghen mæth andæn mands echtækonæ i hoor, tha er thet statssæns ræth, ath han schal drawes aff hendæ ath byæn then enæ gadæ up och then anden nethær wyth samæ lymmæ, ther han gierthæ synden mæd hænde, och swo schal han blivæ qwyth for then sagh«.

Kinch, der omtaler denne straf for hor med en gift kone, skriver om dette fantastiske optog ad Ribes gader, at straffen »rigtignok var så vidunderlig usømmeligt, at jeg næsten anser det for umuligt, at det selv på hine tider, har kunnet bringes i anvendelse«.

Og det har vist været de flestes mening om den paragraf. Så vidt jeg ved, er der da heller ikke i Ribes fortidige, bevægede byliv fundet eksempler på denne skamstrafs fuldbyrdelse – og heller ikke andetsteds her til lands.

Det er der imidlertid i Sverig. Allerede 1934 fremdrog stadsarkivar Gunnar Bolin et eksempel fra Stockholm: 1587 anklagede Lasse Malmfougten's hustru sin mand, fordi han bedrev hor med en anden kone, og da han ikke ville love bedring, »bleff så dömt och affsagt, att snara skulle legges vm skap hans, och horkonen lede

honom wm stadenn, och sedenn skall bödelen slå henne with kåkenn, som lag förmäller«.

1587 er jo et godt stykke efter middelalderens ophør, så Bolin gør opmærksom på, at tilfældet må betragtes som en relik.

Bestemmelsen i Riber-ret er ordret taget af den lybske ret. Også fra den samme ret er bestemmelsen indført i Sverige i Magnus Erikssons allmänna stadslag ca. 1350, den, Stockholm-dommen henviser til. Her lyder paragraffen således: »Orkar han ey borthon, så skall snara leggiås å skap hans och å kona stadzens stena, och sedhan stadhen försväria«.

Nu for nylig har fil. kand. *Gunnel Hedberg* gjort et mærkeligt billedfund i et hidtil ukendt håndskrift og publiceret det i »*En skamprosession*« i Rig 1971 sammen med en oversigt over straffens europæiske baggrund. Billedet er fundet i et håndskrift, som ejes af teol. lic. Gösta Nordquist, Göteborg. Det er en afskrift af stadslagen, skrevet efter 1554. I marginen ud for paragraffen om skamprosessionen findes den obskøne tegning, hvor kvinden ses drage af sted med manden ved at trække i den anden ende af snaren. Om skriveren er blevet inspireret til tegningen af det, han lige havde skrevet, eller den grunder sig på en procession, han har kendt noget til, lader *Gunnel Hedberg* være usagt.

»Stadens stene« nævnes også i Riber-ret, men i modsætning til den svenske lov ikke i forbindelse med ovennævnte straf, men i § 14, hvor det hedder: »Og når kvinder kommer i klammer indbyrdes, er det ret, at de skal bære sten om halsen op og ned ad stadens gader«. Også senere i andre tilfælde kunne kvinder dømmes til »at bære sten af by«, idet de samtidig blev jaget ud af byen. Kinch oplyser, at det var sammenlængede sten, som plejede at hænge på kagen.

Marginaltegning (hel størrelse) i et håndskrift af Magnus Erikssons allmänna stadslag. Se Rig. 1971:3.

Foto: Erland Sjöstedt, Göteborg.

I det særdeles værdifulde frisiske museum i Leeuwarden har jeg i museets samling af torturredskaber set to sammenlængede sten, ligeledes til at bære om halsen, men med et helt andet formål. Stenene brugtes nemlig under pinligt forhør af mistænkte »kættere« (protestanter), efter at Filip II havde sluppet den frygtelige inkvisition løs i Nederlandene. Den mistænkte kunne da blive anbragt i en gabestok med stenene hængt om halsen, vel sagtens til han eller hun faldt i afmagt, stenene er nemlig store og tunge. Så tunge var de sten, man her til lands brugte som strafferedskab, åbenbart ikke. Noget andet er, at de ganske sikkert føltes tunge af de kvinder, der enten for indbyrdes kivagtighed eller for løsagtiges æreskænden af godtfolk, pustende og stønnende under vægten både af stenene og skammen måtte slæbe sig hen ad byens gader, ombruset af latter og spot.

H. K. Kristensen.

Kilder: Gunnel Hedberg: En skamprocession, Rig. 1971, s. 89–91. Riber-ret § 27 efter Kolderup-Rosenvinge. Gl. da. love V, øvrige da. lov citater efter Danmarks Riges Breve, 2. rk. II, 118–46. Kinch: Ribe I, 628f.

DA JENS HANSEN I SKONAGER MÅTTE KØBE KONGENS FRED

I den blodrige renæssancetid med dens stærke levelyst, megen drikkeri og alt for frit løb for utæmmede lidenskaber, måtte man jævnlig leve livet farligt. Kården sad løs i skeden hos adelsmændene, når det stærke øl tøm-

tes af kanderne, og viddet randt ud, og der var farer ved borgernes bataljer med de mange blodige optrin, således som vi især kender det fra den tids Ribe. Og det kunne også ske for ellers skikkelige bondemænd, at de »kom for skade desværre« at slå en anden ihjel.

I 1647 kom *Jens Hansen i Skonager* således til at dræbe *Jep Hansen i Orre*. Det store spørgsmål var, om det var sket i nødværge eller som hævn for sår eller hug, eller om han havde dræbt en sagesløs. Sandemændene (nævningerne) fandt, han havde handlet i nødværge, og svor ham til hans fred, dvs. at hvis han formåede at udrede en bod til den dræbtes arvinger og betale kongen for fredkøbet, slap han for at blive fredløs.

Begge dele klarede Jens Hansen, men rigtignok på en såre dyr måde. Ganske vist skulle hans fædrene slægt – »hans køn« – hjælpe. Men det ser ikke ud til, at det er sket i nævneværdig udstrækning. Han måtte derfor pantsætte alt, hvad han ejede, til eftermålsmanden på den afdøde hustrus og børns vegne, indtil boden var betalt. Eftermålsmanden var den dræbtes broder *Peder Hansen i Orre*. Med ham må Jens Hansen (eller måske hans fuldmægtig) have forhandlet. Mens forhandlingerne stod på, synes enken at have født et barn, da det yngste barn bærer faderens navn Jep. Netop dette kan godt have strammet kravene.

11. januar 1648 stod eftermålsmanden da på Skast herreds ting på sin sal. broder Jep Hansens børns vegne og fik et tingsvidne på, at Jens Hansen i Skonager »stod her i dag for dom og kendes og tilstod, at han af ret vitterlig gæld [er] pligtig og skyldig sal. Jep Hansens børn af Orre ved navn Hans Jepsen, Maren, Peder og Jep Hansen 100 sdl., som er frenderbod for deres sal. fader Jep Hansen, han /dsværre/ dræbt haver, og forpligtede sig og sine arvinger at betale i 3 terminer 50 sdl. den 1. dcbr. 1648, 25 sdl. til påske 1649 og 25 sdl. til

Sct. Mikkels 1649, og han pantsætter den halvgård i Skonager, han bebor og har i fæste, med huse og bygninger, bo og boskab, korn, sæd, heste og fæ, kvæg, får og svin«.

Dernæst var det Jens Hansens tur til at tage et tingsvidne. Det fik han i såre grundige og omstændige vendinger: »at Peder Hansen i Orre, ret eftermålsmand efter sin sal. broder Jep Hansen af Orre, på sin egen, og sin for^{ne} sal. broders 3 sønner Hans, Peder og Jep og på sin broder Hans Hansens vegne i Orre med hans sal. broders hustru Kirsten Pedersdatter og hendes lauværge Per Christensen i Endrup mølle deres vilje og samtykke her i dag inden tinge for en besiddendes dom og ret er, med sin fri vilje og velberåd hu gjorde og gav for fødte og ufødte for^{ne} Jens Hansen i Skonager og alle hans køn, født og ufødte, en evig fuld, fast og uryggelig åfred for dem og alle deres køn på fædrene og mødrene side, født og ufødte, for^{ne} sal. Jep Hansens død og aftog,^{*)} som for^{ne} Jens Hansen /disværre/ dræbt haver. Og derfor bekendte for dem og alle deres køn, fødte og ufødte, at have annammet og opbåren fuldbøder og gørsom^{**)} af for^{ne} Jens Hansen for bemeldte sal. Jep Hansens død, så at for^{ne} Peder Hansen for dem og alle deres køn, fødte og ufødte, gav for^{ne} Jens Hansen og alle hans køn, fødte og ufødte, aldeles kvit og kæreløs for samme drab og sag, og ikke de eller deres køn, fødte eller ufødte, vil, skal eller må anklages, stævne, kalde, eftertragte eller trætte påføre, fejde, uførme eller fejde lade for^{ne} Jens Hansen eller nogen [af] hans køn, født eller ufødt, for for^{ne} Jep Hansens død i nogen måder. Medens samme sag og drab at være og blive på alle sider en evig forpligt og aftalt sag, og af ingen videre rippes eller omtales, medens som det aldrig sket var ved ære og orbot-

---

^{*)} Aftog = bortrejse. ^{**)} Tillæg til mandeboden.

mål.*)" Og til des ydermere vidnesbyrd, at således som forskrevet står uryggelig holdes og efterkommes skal, tilforpligter for^{ne} Peder Hansen sig på alle forskrevne deres vegne dette åfred med egen hånd næst fogdens signet at underskrive«.

Dette var et såre vigtigt dokument. Efter Jyske lovs 2. bog, stk. 22 måtte kongen nemlig ikke tage mod fredkøb, før drabsmanden var forligt med den dodes slægt. Men med dette tingsvidne i hånden kunne Jens Hansen altså atter få sin fred, dog mod en ny udbetaling til kongelig lensmand, der var repræsenteret ved sin ridefoged Peder Byrgesen. Også dette ordnedes, og samme tingdag lyste ridefogden da Jens Hansen til sin fred, og herom udstedes følgende tingsvidne:

Jens Hansen fik det tingsvidne, at ridefoged Peder Byrgesen, indvåner i Ribe, »stod i dag inden tinge for en besiddendes dom og ret og lydelig gav tilkende, at eftersom Jens Hansen i Skonager /disværre/ har dræbt og omkommet sal. Jep Hansen i Orre af vanlykke og nødværge, han derefter efter sanddru og godt folks vidnesbyrd er svoren til sin fred, efter sandemænds eds formelding, som i dag for dom blev fremlagt, aflæst og påskreven. Og for^{ne} Jens Hansen derefter med samfrænder samtykke har fæst bod og forligt sig med for^{ne} Jep Hansens børn og frænder, tilmed de derfor i dag har gjort for^{ne} Jens Hansen fuldkommen åfred. Da lyste for^{ne} Peder Byrgesen kongens fred over for^{ne} Jens Hansen og derhos på kongens vegne forbød alle og enhver for^{ne} Jens Hansen for bemeldte sag nogen trætte at påføre, fejde, uførme eller fejde lade under den peen**) og straf, som vedbør. Og var for^{ne} Peder Hansen i Orre med for^{ne} Jens Hansen til vedermålsting, der dette vinde blev beskrevet«.

---

*) Retssag, der ikke kan afgøres ved bøder. **) Poena = straf.

Nu kunne Jens Hansen så atter færdes i fred, men hvordan kunne han klare den store bod til den dræbtes arvinger? Han havde jo pantsat alt, hvad han ejede, til betaling var sket.

Han måtte ud med tiggerposen! Han fik nemlig, ligeledes samme dag, et af de tingsvidner, som gav ulykkesramte ret til at søge »velgørende kristne på hånden« (se Fra Ribe Amt 1946). Hvor har det ikke været en ydmygelse for ham at gå egnen rundt og publicere, at her kom han som en manddraber. Det er ikke uden grund, det hedder i vidnet, at det var en vandring, »han nødigt gjorde«. Dette vidne eller tiggerpas lyder således:

»Jens Hansen i Skonager lydelig gav til kende, at han /disværre/ af stor vanlykke og nødværge har dræbt sal. Jep Hansen i Orre, og han efter lovlig og sandfærdig vidnesbyrd er svoren til sin fred, har derefter forligt sig med den dødes hustru, børn og til samme frendebod en stor sum penge udlovet, såvel som tilforn, imedens sagen var i proces, derpå gjort stor bekostning, så han har udgivet og udlovet mere, end han enten af samfrænder eller egen formue kan afstedkomme, hvorfor han nødes til /som han dog nødigt gjorde/ at besøge godskikkelige mennesker om nogen hjælp og undsætning til bemeldte hans store skade og udgift, såfremt han skal blive ved næring og bjerring«. Herpå fik han så et stokkenævn af 24 dannemænd »samt menige almue og herredsmænd, som i dag ting søgte og tilstede var«.

H. K. Kristensen.

ÅSTRUP KONGETIENDE

Ved reformationen overtog kongen bispetienden som herreløst gods. Under de store auktioner 1719 over ryttergods og andet kongeligt gods i Vestjylland blev også

Astrup sogns kongekorntiende solgt. Den blev tilslået *Chr. Hansen Friis*, ridefoged på *Bramming*. Han købte også gården *Gettrup* i sognet, men afstod straks begge dele til sognepræsten i *Bækbølling*, hr. *Bendix Dideriksen*. Kongekorntienden var sat til 23 td. 2 skp. hartkorn og kostede 790 rd. 3 mk., mens *Gettrup*, der havde over 10 td. hartkorn, kostede 431 rd. *Dideriksen* døde 1738, hvorefter hans børn solgte både tiende og gården til *Corfitz Schurmann*.

Denne mand har nok været i pengeforlegenhed, for 11. jan. 1740 lånte kancelliråd og amtsforvalter *Jørgen Bruun* til *Krogsgård* 400 rd. til madame *Birgitte Schurmann**) mod pant i kongetienden, og 31. marts 1745 giver *Bruun* *Corfitz Schurmann* et nyt lån på 280 rd. mod 2. pant i tienden. Kort efter låner *Schurmann* 200 rd. af *Johan Smidt* på *Surhave* mod pant i *Gettrup*. Det endte så med, at *Bruun* købte både gård og tiende af *Schurmann*. Forinden tinglysningen havde *Bruun* bedt den senere jordspekulant og fallittenspiller *Mads Opitius* til *Lergrav* om i landstingets skøde- panteprotokol at undersøge, om der skulle hvile flere hæftelser på det købte og derefter lade *Bruuns* skøde tinglæse. *Opitius* må have røgtet sit hverv temmelig dårligt, for han skrev til *Bruun*, at der ingen yderligere hæftelser var, men det viste sig, at der netop samme dag, lige før *Bruuns* skøde læstes, var læst en ny hæftelse, idet *Schurmanns* bror *Henrik* havde lånt 200 rd. af *Tøger Elling* i *Viborg*, hvad *Bruun* dog kunne tage sig let, da mosjø *Henrik* ikke havde lovformelig ret til at behæfte godset.

Bruun fæstede tienden ud til 8 mænd i sognet, nemlig *Mathias Jørgensen*, *Skovbølling*, *N. Jørgensen* og *Ole Hansen*, *Åstrup*, *Grumme Jørgensen*, *Grene*, *Eske*

---

*) *Birgitte Schurmann* var vist nok enke efter hr. *Bendix Dideriksen* (*Wiberg*).

Hansen, Gettrup, Chr. Nielsen, Glejbjerg, N. Pedersen og N. Sørensen, Terpling, i 10 år for en årlig afgift på 35 td. rent rug at levere på Krogsgård inden jul. De 8 mænd fik ret til at ligne kvantummet på sognets beboere, og hvis nogle ikke leverede rent korn eller ikke ville betale, måtte de tælle kornet på ageren og tage tienden i kærven. Senere solgte Bruun både Gettrup og kongekorntienden til *Hans Friis* og medinteressenter. Friis overtog også de gamle originale skøder lige fra kong Frederik IV's.

Bruun havde fra Corfitz Schurmann skaffet sig en liste over, hvad kongekorntienden havde »importeret og tilvejebragt« i 1733 og 1742. Ved hjælp af denne liste kan man nogenlunde nøjagtigt regne ud, hvor stor kornavl hver gård i sognet havde før midten af 1700-tallet. Hver af de tre tiender udgjorde 1/30 af avlen; men da man nok også dengang som i Bruuns ejertid har akkorderet med bønderne, er den ganske vist ikke helt nøjagtig; helt givet har bønderne avlet lidt mere, dog ikke ret meget mere, for så havde tiendeejeren utvivlsomt taget tienden i kærven. Derfor vil opgivelsen være det nærmeste tal, man kan få om avlens størrelse. I hele sognet er der da i 1733 avlet 875 td. 5 skp. rug og 255 td. byg og i 1742 919 td. 5 skp. 2 fk. rug og 252 td. 1 skp. 1 fk. byg. Hertil må dog lægges præstegårdens avl, der jo var tiendefri. På visse gårde har bygavlen været så ubetydelig, at der slet ikke regnes med tiende af den. Af havre og boghvede svares der ikke, der er sikkert sået ganske lidt, om man overhovedet har dyrket disse sorter. Man har sandet Danske Atlas' ord om, at »rugen er den visseste sæd, som sjældent fejler«.

Men hvor var det lidt, set med vore øjne!

Da det er sjældent for denne tid at finde en samlet fortegnelse over alle fæstere i et sogn og også sjældent at kunne udregne temmelig nøjagtigt, hvor meget korn

Astrup kongetiende

hver gård har avlet, gengiver vi sluttelig listen. Vil man finde gårdenes avl, må man huske at gange med 30.

	Kongetienden 1733			Kongetienden 1742		
	Rug		Byg	Rug		Byg
	Td.	Sk.	Fk.	Td.	Sk.	Fk.
<i>Aastrup Bye</i>						
Niels Jørgensen	5	1		5	1	
Lauritz Møller	3	2		3	2	
Christen Smed	1	3		1	3	
Oluf Hansen	3	2		3	2	
Christen Nielsen	1	3		1	3	
Christen Sørensen	3	2		3	2	
Peder Lauritzen	5	1		5	1	
Søren Pedersen	3	2		3	2	
<i>Katbøll</i>						
Niels Sørensen	6			6		
Niels Mortensen	6			6		
<i>Tvildhoe</i>						
Søren Mortensen	7			7		
Hans Andersen	7			7		
<i>Gietterup</i>						
Hans Andersen	1	4		1	4	
Eske Andersen	1	4		1	4	
<i>Schoubølling</i>						
Hans Laursen	1		4	1		4
Mathias Jørgensen	1		4	1		4
<i>Tvilde</i>						
Niels Sørensen	1		4	1		4
Peder Jørgensen	1		4	1		4
Hans Jørgensen	1		4	1		4
Anders Sørensen	1		4	1		4
<i>Greene</i>						
Peder Pedersen	1		2	1		2
Grumme Jørgensen	1	1	2	1	1	2
<i>Gleiberg</i>						
Christen Nielsen	4		4	4		4
Christen Ostersen	4		4	4		4
<i>Terbølling</i>						
Niels Pedersen	1	5		1	5	
Ib Christensen	1	2	4	1	5	
Peder Olufsen	1			7		
Eske Davidsen	1	1		1	1	

Åstrup kongetiende

	Kongetienden 1733				Kongetienden 1742						
	Rug		Byg		Rug		Byg				
	Td.	Sk.	Fk.	Td.	Sk.	Fk.	Td.	Sk.	Fk.		
Peder Olsen	4	2			4	2					
Niels Sørensen	4	2			7						
Peder Pedersen	1				1						
Jep Toft	4	2			1						
<i>Bolding</i>											
Jens Nielsen	6			4	6			4			
Christen Hansen	6			4	6			4			
<i>Weisig</i>											
Thomas Frantzen	1				1	2					
	29	1	2	8	4	30	5	1	8	3	1

Kilder: Kronens Skøder IV 140. Krogsgårds godsarkiv (LA) Tiendesager 1733–61 i G 466–8.

NÅVER SJELLGRØJ RIM

te æn væstjydske hjæmstawnsforsker

H. K. Kristensen, Varde.

1.

H. K. sedder dæ væsterued
o gransker i skemle skrøwter,
æ dæ daw o æ hemmel,
æ dæ nat o æ rued,
hå vi anner fâlængst
lo æ øer te æ pued –
H. K. stawer o legger sammel,
te han hetter ud a de gammel.

2.

H. K. væender blæe atter blæe,
de æ snaer, som han grawet nier mæ
æn spæ,
o skåk atter skåk
a wo hjæmstawns minder,
di myldrer åp onner H. K.s hinder –.

3.

»Frå Rivver Amt«
håe tusind ting,
som æ spæe hå ramt:
Handel o vandel,
matrikler o skøder

o halsløsnings bøder,
gammel-nyt om fårtidsbedrøwter,
de grawer han åp
a di skemle skrøwter.

4.

H. K. kinner hwæe jænneste plok
»Frå Kålding fjord o te Blowands hok«,
få deer æ hans dawle gång,
hwa han eet veed
ær eet væer o wied
om moeld o mærgel o klyen o kried,
om geologi
frå æ isbræers ti,
om feskelæjer
o feskegræjer
o ålt, hwa han hæjsen ka ha o bemærk,
»de æ sekker o vess
som ammen i æ kjærk«.

5.

H. K. fâtæl om æ håwbynners kær
o æ hærremænds lyw o bedrøwter
hæer o æ æjn omkring Riev o Wæer,

Nåver sjelgrøj rim

han hār 'et fra gammel skrøwter:
Dær æ fårskjel o, hwæm dæ
drywer æ gord
o hwæm, dær æjer wo hjæmstawns jord
– om æ mand æ jydsck eller tysk –
o hwa vi hæjsen ska døjj hæjhæmm,
vi ska wæer wos får
o la de go i glæmm,
de ka sies i skemle skrøwter!

6.

H. K. væender igjæn æn blåe,
o hæer kommer nåwer få di vælfærdsglæe
om rakerpak
o om fatelæmmer
o æn hiel diel mier,
som æ »glæmbog« gjæmmer,
om øwertråw
o om hekseri
i fårdoms ti,
de ka løses i skemle skrøwter.

7.

Få somm folk ær 'et »æn towtløs ting«
o syssel så møj mæ de gammel,
di tøgges, æn minnesk go rondt i ring
ve o søeg atter såen nåwer »skrammel«;
di sæjer som så:
»Hwa ska vi i daw mæ di gammel
dje værk,
la wos bæer væ fri,
vi ska ju fræmad, o de ska go stærk,
o vi hār eet ti
te o tænk o di skemle skrøwter!«

8.

Mæn æn forsker ved,
dæ ka møj go te spilld,
nær ingen hār sind
te o sammel;
vi ka blyw roedløes,
wo væjj ka blyw villd,
nær vi hiel væender røkk
te de gammel;

vi mester »di ædle fædres spoer«
o wo hjæmstawns jord.

9.

Wo fārhold ka ændres
frå daw te daw,
de ka somtier træf o go rask,
o så ær 'et gådt, om wo hjæmstawns
minder
æ eet »slåwen ud i æ wash«;
di ska wæer wos ad,
di ska påmind wos om,
te vi ka komm onder
»udslætelsens dom«
de ka løses i skemle skrøwter.

10.

Æn hjæmstawnsforsker ær klog o sī
o han hå »så manne jaen i æ ild«,
»o han passer o som æn smæj«,
æn gammel boplads, æn kæmpehyw
jåw, de ær hans lyw!
ær hjæmstawnsminder kommen i få
vel han ingen ulæjghied spær
o før æ suel æ sänken i haw,
hår han vonden æ slaw!

11.

H. K. sedder dærued i Wæer,
han stawer o legger sammel,
flid o slid
hå han aller wild spær
får o find ud a de gammel;
»ærfaren mand han æ gue o gjæst«
»folk søger hæn, hwur æ rå æ bædsī
o deerfår goer dær
frå øster o væster
o synner o naer
så manne spor te hans dar;
o skuld han no sjell
væ ledt skemle o gro –
de æ gådt o wied,
te han æ dær ino
o gransker di gammel skrøwter.

Niels Jensen, Tømmerb

Anmeldelser

Ole Degn: Livet i Ribe 1560–1700 i samtidige optegnelser. Antikvarer i det gamle Ribe er tidligere blevet fremhævet, og nu har Ole Degn udgivet, hvad man kunne kalde historikere i det gamle Ribe. Det viser tilsammen en historisk interesse og virksomhed i denne by større end i nogen anden dansk købstad. Det er også værd at mærke sig, at tre kgl. historiografer levede i Ribe. 43 optegnere omtaler Degn i indledende biografier. Derpå følger de afsnit af deres optegnelser, der måtte være af interesse for Ribe og omegn. Hertil kan føjes biskop Hegelunds omfattende almanakoptegnelser, som forventes udgivet af vort samfund inden længe. Knap halvdelen af manuskripterne er bevaret i original. De fleste er trykt i forvejen og jævnlig benyttet både af Kinch og andre, der har arbejdet med amtets historie, personal- og kulturhistorie. Mogens Bencard har for Historisk Samfund udgivet hele Rostocks »Den gamle og navn-kundig købstæd Ribe« med kommentarer. Den kan endnu fås for en billig pris hos vor kasserer. Det nyttige ved Degns bog er, at her er alt, også hidtil utrykt, samlet i mønstergyldig udgave. Latinen er oversat. Af bogens 254 sider fylder optegnelserne de 100, dermed får Degn mulighed for at give en grundig indføring i dette Ribe-stof, således om manuskripterne overlevering, form, troværdighed og sluttelige noter, sted- og personregister. Et afsnit om optegnelsernes stof er nok værdifuldt, men mere nyttigt for mange ville et udførligt emneregister dog have været. Vel nok alle handlende og pengeudlånere i by og på land førte regnskabsbøger, de omtales ustandseligt i tingbøger og skrifter. Selve regnskaberne kan også være værdifulde, således det gengivne stykke af Niels Rasmussen, det har dog form som almanakoptegnelse. Degn har i regnskaber også fundet andre notater. Optegnelserne er mest personalhistoriske og selvbiografiske noter, kort og knapt. En undtagelse er bispesønnen Joh. Monrads såre levende, poetiske og dog naturlige skrift.

Arkivar Frank Jørgensen har udgivet *Præsteindberetninger til Ole Worm. I. Ålborg og Ribe stifter 1625–42*. Indberetningerne fra vort amt har tidligere været publiceret sammen med de øvrige fra Ribe og Århus stifter og Vends herred, nemlig i Danske Samlinger 2. rk. IV af dr. O. Nielsen, dog uden gengivelse af kortene. Indberetningerne er faktisk vore ældste sognehistorier, idet sognepræsterne historisk-topografisk beskrev deres sogne, meget kortfattet ganske vist, nogle tegnede sognekort; fra vort amt er der kort fra Lunde, Ovtrup, Kvong, Nr. Nebel, Torstrup-Horne, Hodde, Tistrup, Ølgod og Ansager. Selv om indberetningerne herfra tid-

Anmeldelser

ligere har været trykt (med uvæsentlige udeladelser), må det hilses med glæde, der nu er kommet en komplet udgave, og at den latin, der findes hist og her, er oversat (af H. V. Schepelern).

Det nylig stiftede Havebrugshistoriske Selskab har udsendt *Fra Kvangård til humlekule*, hvor bl. a. lic. agro. Lise Tillge har skrevet om *Løg og knoldplanter i Danmark*, det er vækster, der i dag findes forvildet, men for århundreder siden indførtes hertil til munke- og herregårdshaver, og som Botanisk Museum gennem 200 år har samlet oplysninger om; meget fine og instruktive tegninger pryder artiklen. Hæftet vil vække interesse for forståelsen af, at disse gamle reliktpanter også er et led i vor kulturudvikling. Det kan der være grund til i en tid, hvor, som professor Johan Lange skriver i forordet, »selv højtideligt fredede arealer, f. eks. omkring landbykirker med præstegårdslunde og -haver bliver bulldozet ihjel og tromlet flade«. Indmeldelse i selskabet sker hos sekretæren, lektor Åge Andersen, Birkeengen 9, 2740 Skovlunde.

En festlig og morsomt udstyret bog om et dybt alvorligt emne er *A. Hjorth Rasmussen: Nordøfiskeri under besættelsen*, udgivet af Fiskeri- og Søfartsmuseet, der »ønskede at skille rygter og løs snak fra realiteter«. Foruden allerede trykte kilder og Rigsarkivets materiale, f. eks. fra Det danske Råd i London, Fiskeriforeningens, Esbjerg Havns og Claus Sørensens arkiver m. m. bygges der på en lang række meddelere blandt fiskerne. Man undgår ikke at øge sin beundring for disse tapre Nordø-fiskere, der trods mørklægning og kriseforanstaltninger stadig fiskede længere mod vest, og som trods minesprængning, flyvernes maskingeværsalver og bomber røgtede deres arbejde og reddede både tyske og navnlig engelske nedskudte flyvere under dødsensfarlige togter. 110 fiskere mistede livet i 1939–50 ved mineulykker. Esbjerg mistede 25 kuttere, halvdelen af samtlige tab i Nordø og Skagerak. 11 fartøjer (de 8 fra Esbjerg) sænkedes under krigshandlinger, og 17 fiskere mistede livet. Videre berettes om modstandskampen, transport af våben og passagerer og om kuttere, der gik til England. 110 kuttere nåede derover eller lå i engelske havne ved krigsudbruddet. I krigens sidste dage bragte 113 besætninger kutterne i sikkerhed derovre efter Frihedsrådets opfordring. De mange spændende beretninger vil gøre bogen til yndet læsning.

Ribes skibsfart efter 1850 er en fornem og utraditionel udstyret bog, udgivet af skibsreder Knud Lauritzen og skrevet af museumsinspektør Allan Hjort Rasmussen. Den er med de mange dejlige billeder en lækkerbidsk for enhver Ribe-elsker og tillige for mangfoldige andre og specielt for alle, der interesserer sig for dansk søfarts og handels historie. – Jamen, havde Ribe da nogen skibsfart efter 1850? – Ja, 1855 havde Ribe 12 fartøjer og samme år gravede man kanalen gennem Farup enge for at ophjælpe skibsfarten. En Ribe-skibsliste viser, at havnen 1869 var besøgt af 34 forskellige skibe, nogle anløb havnen mange gange, som Ribes egne everter og pramme, de kom med kul, cement, træ, korn, kalksten og stykgods ude fra reden ved Skøgum eller fra Fanø, mens

byens større skibe sejlede både på England, Norge og især Altona, ellers kom der navnlig Fanø-både, men da også skibe fra Hannover, Grünendeuk og Lillesand. – Ribe var i fremdrift. 1850 grundlagdes cikoriefabrikken og bomuldsvæveriet m. fl. virksomheder, og dygtige købmænd satte fart i omsætningen og ejede selv skibe til transporten, f. eks. J. Lauritzen, hvis søn, Ditlev Lauritzen, øjnede det nye Esbjergs muligheder og grundlagde sit rederi dér. Senere blev Ribe ved aktietegning hjemsted for meget store skibe. Nu har Ditlev Lauritzens sønnesøn, Ole Lauritzen, knyttet Olav Lines fartøjer til Ribe, men disse storskibe fik eller får aldrig Ribe at se.

Peder Skelmoser: Fiskerdreng fra Klitten. Ved A. Hjort Rasmussen. Bogen har en række snart morsomme, snart spændende fortalte oplevelser fra Skelmoses ofte farefulde liv, nedskrevet af den gamle fisker til Fiskeri- og Søfartsmuseet. Her er barndomsoplevelser fra Holmsland, tiden i Esbjerg og Cuxhaven. Der er mange værdifulde oplysninger og gode billeder.

Generel landskabsplan for Ribe amt er en flot udstyret bog, der gennem talrige kort og knappe beskrivelser søger at kortlægge amtets geografiske, naturhistoriske og til dels arkæologiske og historiske egenskaber. Planen vil give »et større kendskab til landskabets indhold og dets anvendelsesmuligheder« og tillige en støtte for inddelingen i by- og landzoner, denne inddeling, der er blevet så skæbnsvanger for talrige sogne, der er lagt i landzone.

Hans Jensen: Grene sogn 1790–1969. Sognet hører til Slavs herred, hvis historie tidligere er grundigt udarbejdet og beskrevet af O. Nielsen 1868 og John Møller 1914. Hans Jensen har derfor ikke givet sig af med egentlige arkivstudier, men som tidligere sognerådsformand har han fået et godt kendskab til sognets forhold og nyere historie, og med støtte i de førnævnte arbejder behandler han gårdhistorien i sognets byer og enstedgårde. Dernæst følger afsnit om Hedebondens dagligliv, Samfærdselsmidler før og nu, Grene gamle og ny kirke, Præster, Skoler og Lærere, Den kommunale forvaltning, Økonomiske foreninger, Billund by og kæmpefabrikken Lego samt Billund lufthavn, startet af Lego. Der sluttes med Besættelsen og Åndeligt liv i Sognet. Selv om visse påstande næppe kan stå for kritik, og der findes misforståelser, bringer bogen dog meget af værdi og interesse. Den er smukt udstyret og har gode billeder.

Inden for den nyklassicistiske byggeperiode 1780–1820 findes der en enklave på Varde-Ribe-egnen, der er karakteriseret ved, at husene selv står upudsede, medens de dekorative detaljer er fremhævet med hvidtekalk. Da egnens håndværkere i øvrigt dengang var ret middelmådige, var det længe en gåde, hvem mestrene for de nævnte bygninger var. Efterhånden fandt man frem til navnene Peder Frisvad og Mikkel Stobberup. Man var dog stadig ret usikker og uvidende om forholdet, indtil *Kirsten Agerbæk* med sin smukke bog *Klassicisme i Sydvestjylland* skaffede klarhed til veje. Hendes arbejde – og anerkendelse – samler sig netop om de to

Anmeldelser

nævnte bygmestre. Fruen viser, at Frisvad er mester for Varde rådhus af 1785, Nordby kirke, og hun tilskriver ham endvidere Varde gamle præstegård, Nørholm (delvis) og Lunderup samt Bramming hovedgård. Stobberup har ombygget både Nicolaj og Jacobi kirker og tilskrives med stor sikkerhed Den Schultzke gård, Sillasens hus og ombygning af den Kampmannske gård i Varde samt i Ribe amtmandsboligen, Korsbrødregård m. fl. og endvidere Endrupholm og Gellerupholm. De fyldige noter røber det grundige arkivarbejde foruden bygningsundersøgelserne, Kirsten Agerbæks detektivarbejde hviler på.

I *Landbohistoriske studier tilegnet Fridlev Skrubbeltrang* fremlægger Viggo Hansen *Studier over 1600-tallets landbrug i en midtjysk hedeegn eksemplificeret ved Grindsted sogn*. Der vises det, også for andre sogne på smeltevandsfladen almindelige forhold, at bebyggelsen af småbyer og enkeltgårde er knyttet til vandløbene. I øvrigt er det markbøgerne fra 1683, der giver de egentlige oplysninger om landbrugets dyrkningsmåder og forhold. – Sammedsted skriver Claus Bjørn: *Omkring andelsmejeribevægelsernes tilblivelse*, altså navnlig om problemer om Hjedding andelsmejeri, verdens første. Sidst i 1870-erne havde Tyskland forhøjet tolden på levende kvæg, hvad der især ramte Vestjylland, hvor studefedning og produktion af køddyr betød så meget. Heri ser Bjørn en vigtig grund til, at andelsmejeribrugene fremstod herude, idet man måtte finde erstatning for den reducerede indtægt af kvæget. I øvrigt synes hans grundige og indgående undersøgelser ikke at rokke væsentlig ved den almindelige opfattelse af andelstankens opståen.

I *Fortid og Nutid 1970* har Niels M. Saxtorph i »Kalkmaleriernes kildevæld« berørt det berømte rytterkampbillede i *Al kirke* og genfinder samme komposition (men ikke samme »skole«) i en i 1960-erne funden frise i Hornslet og ser også den samme i Skanderup kirke, men Saxtorph mener ikke, disse billeder er kilder til den politiske historie, men at de er illustrationer, der vidner om middelalderens forestillingsverden.

Professor Niels Nielsen har i *Geografisk Tidsskrift* skrevet mindeord om professor, dr. phil. Børge Jacobsen (20. nov. 1916–21. okt. 1970) og fremhævet afdødes store betydning for dansk og international forskning. Prof. Jacobsen var født og opvokset i Esbjerg, og størstedelen af hans videnskabelige arbejde og dets resultater var knyttet til kystområderne fra Esbjerg havn og til Hindenburgdæmningen.

I *Skalk*, 1971, nr. 3, har Jørgen Nordquist og Dorthe Ørsnes skrevet »En pige i blått«, handlende om et gravfund i *Lønne*, hvor ligets klædedragt var usædvanlig velbevaret med tøjets farver, en ejendommelig håropsætning og ret rigt gravudstyr, takket være den høje grundvandstand, der også nogenlunde havde bevaret plankekisten. Fundet stammer fra 1. årh. e. Kr. Mogens Bencard ledede udgravningen.

Evald Larsen har for Varde menighedsråd udsendt et nydeligt udstyret hæfte om *Varde kirke*, eller som dets fulde titel lyder med et gammelt citat: »Varde har en Kirke Sct. Jacobi, tilforn endnu en Sct. Nicolai«. Her gøres omhyggeligt og grundigt rede for bygningen og restaureringer og for kirkens inventar. Også byens anden nu forsvundne kirke Sct. Nikolaj omtales, ligeledes Brorsonmindet på den gamle kirkegård, og hvordan en slidt døsten fra den sydlige indgang 1952 blev mindsten for 6 unge frihedskæmpere, som tyskerne havde henrettet på Skæring hede og begravet i klitterne i Oksby plantage. I den samvittighedsfulde omtale og tydning af mange detaljer hedder det, at en vindfløj fra 1748 bærer byvåbnet. Det er vist næppe rigtigt. Varde bys våben er ikke en heraldisk løve, men en leopard, dvs. dens hoved ses ikke i profil, men en face; figuren i vindfløjen er en vinget løve, mindende om en grif.

Ribe Amts nordre Landboforening, Varde 1846–1971 har udsendt et fornemt lille jubilæumsskrift, redigeret af *N. Chr. Nielsen*, der også har skrevet det meste af indholdet, men også formanden *Viktor Jessen* og *Kristian A. Thomsen*, *Laurids Søndergaard* og *Bent Olesen* har haft ved pennen. Her skrives om »den ny tids bonde« i de sidste 25 år. Tabeller over medhjælpere og trækraft og maskiner med landsomfattende tal havde det været rart at kunne haft sammenlignet med tallene fra foreningens område. Der er uddrag af foreningens protokol, liste over formænd, kasserere, bestyrelsesmedlemmer og hædersbevisninger, omtale af Oksbøl og Omegns landboforening, som 1965 sammensluttedes med nordre, om konsulentarbejde og de dertil knyttede nye kontorer i konsulenthuset på Nordre Boulevard i Varde, der rejstes af sammenslutningen Ribe Amts vestre Landboforeninger, hvad den voksende regnskabsføring fremskyndede. Smukke billeder både fotografier og tegninger af redaktør Bak pryder bogen.

I *Kuml 1970* har *Knud J. Krogh* vendt sig mod den almindelige opfattelse af, hvordan *Den norske stavkirke* med indre søjlerækker er blevet til, navnlig mod, at den skulle være en efterligning i træ af stenbasilikaen. Først viser han, at der egentlig er to bygninger: en høj midterbygning, omgivet af en lavere ydre kirke, altså en bevist sammenbygning af to enskibede stavkirker, og Krogh finder det ikke usandsynligt, at dette raffinerede arkitekturprodukt er specielt norsk.

Sammesteds har *Hans Helbæk* i en redegørelse for *Da rugen kom til Danmark* omtalt Gudmund Hatts undersøgelse af det store afbrændte hus fra germansk jernalder i Oksbøl. Der fandtes ca. 12.000 bygkerner i asken og heriblandt 0,5 pct. rug, altså som »ukrudt« i byggen, men dog i sammenligning med et tidligere fund visende en tilpasning til dansk klima og forhold. Først vikinjerne, hævder Helbæk, hjemførte såsæd af rug og gjorde den til brødkorn. – Også *Karen Frifelt* har en afhandling her: *Jamdad Nasr fund fra Oman* og ser på resultaterne efter 10 felttog til stedet.

Anmeldelser

Poul Ellers disputats, et stort, grundigt og fornemt værk *Kongelige portrætmalere i Danmark 1630–82*, drejer sig især om Karel v. Manderns og Abraham Wuchters virksomhed og giver foruden af kongefamilien billeder af en lang række af tidens stormænd.

Det er et kæmpearbejde, *Valdemar Andersen* har udført med sit hovedværk: *Den jyske hedekolonisation*, udgivet af Jysk Selskab for Historie og med understøttelse af Statens humanistiske Forskningsråd. Andersen har ikke nøjedes med materialet i danske arkiver men har arbejdet i Badisches Generallandesarchiv i Karlsruhe og Universitetsbiblioteket i Kiel og har gjort omfattende studier i tysk og dansk litteratur. Resultatet er da også et solidt og grundigt værk, der må siges at behandle dette store projekt – det første store hedeopdykningsforsøg – i vist nok alle dets aspekter. Der gøres omhyggeligt rede for »hedesagens« opståen, med god grund nævnes v. Kahlen og Kongenshus, den voldsomt opblussende interesse for fordele ved en opdykning. Den greb kong Frederik V og hans mænd A. G. Moltke og Bernstorff. De satte 1758–65 en storstilet kolonisation af Alheden og Randbølhede i gang ved hjælp af tyske indvandrere, de noksom bekendte »kartoffeltyskere«. Andersen er for øvrigt ikke sikker på, de har haft kartofler med på den lange rejse herop, han henviser bl. a. til, at Ahlefeldt 1761 beordrede, at der skulle købes potatos til dem i Hamborg. Hververe, planlæggere og mange andre, navnlig den højt fortjente amtmand Hans de Hoffman, skildres sammen med deres indsats, såvel som hele aktionens tidsbetingede mangler, for dårlig planlægning (mange familier ankom, inden husene til dem endnu var påbegyndt), misfornøjelse, opsætsighed, desertering, spot og modstand fra den gamle befolkning, modsætning mellem reformerte og protestanter, sprogvanskeligheder m. m. Det skulle gå galt, når f. eks. en vinavler skulle dyrke korn på den gølge hede uden kyndig ledelse. 1765 standsedes statens tilskud, hvorefter 85 familier rejste, mens 61 blev. Der kom dog snart danske på ejendommene. Videre skildrer Andersen de strenge kår for opdykkerne, resultater, reformer og stabilisering, behandler kritik og kendsgerninger og ser det hele i sammenhæng med den næsten samtidige nyopdykning i Slesvig, Preussen, i Wolgadistrikterne og Sierra Morena. Ikke underligt, at bogen har vakt interesse i Tyskland, hvor en anmelder fremhæver, at den ikke blot har lokal interesse, men er et væsentlig bidrag til den europæiske agrarreforms historie i det 18. århundrede.

I Sønderjysk Månedsskrift, marts 1971, har *Valdemar Andersen* skrevet om *Hejlsminde*. Han behandler Hejlsmindegabets storhedstid, slusen og bolværkselskabet.

Povl Eller har gjort et sjældent og fornemt fund blandt Skokloster slots rige skatte, 5 malerier af hollandske admiraler, som tidligere blev regnet for at være malet af Matthäus Merian, men som Eller godtgør er malet af Karel v. Mandern og bragt til Sverige som krigsbytte fra riddersalen på Frederiksborg. Eller fremlægger dokumentationen i *Fem Søhaner* (Skokloster-Studier, No. 3).

H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i Sønderjylland. I 1966 kom 1. bind af Skaus brevveksling (se årb. 1966, s. 477). Her er der især grund til at hæfte sig ved Skaus brevveksling med Chr. Flor og Johan Wegener såvel som med Hiort Lorenzens børn og hans egne børn. Denne vældige brevsamling, som den utrættelige H. V. Gregersen har skaffet til veje, giver et indgående billede af Laurids Skaus udvikling og bedrift. Siden det blev bekendt, at Christian Flor havde forfattet de to taler, Skau holdt ved Skamlingsbankefesten 1843 og 1844 og på én gang gjorde ham berømt, var mange ligesom blevet noget bange for, at han var uselvstændig og måske havde fortsat med at være taleror for andre. Brevene viser imidlertid tydeligt, hvilken betydelig personlighed og begavelse, han var, og at frygten er ugrundet. Gregersen har også her udarbejdet tilsvarende samvittighedsfulde noter og fremskaffet oplysninger som i 1966.

Harald Jørgensen: Genforeningens statspolitiske baggrund. Tilblivelsen af Versaillestraktatens slesvigske bestemmelser. Dr. Harald Jørgensen er som få kvalificeret til at skrive en bog om ovennævnte emne. I forordet gør han selv opmærksom på sin optagethed af nationalitetskampen og sit langvarige arbejde med spørgsmålet. Hertil kan føjes, at doktoren næsten er prædestineret dertil, idet han er barnebarn af Sønderjyllands store søn rigsarkivar A. D. Jørgensen. Bogen behandler genforeningshåbet under 1. verdenskrig, det nordslesvigske spørgsmåls rejsning i Berlin, Åbenrå og København, H. P. Hanssens utrættelige arbejde og hans optræden i den tyske rigsdag, de forskellige opfattelser af, hvor grænsen skulle sættes, H. V. Clausen-linien og det frygtelige slag for Flensborgs danske, den danske regerings ønske om at få spørgsmålet løst med tysk forståelse, privatpersoners indsats, de allieredes, især Frankrigs uvilje over den danske regerings grænsepolitik, som kun var blevet mulig ved de allieredes ofre og militære sejre. Med god grund anvender bogen megen plads på fredskonferencens tagen stilling til det sønderjyske spørgsmål, og der sluttes med fredskontraktens underskrivelse i Versailles og den langvarige ratificering – så endelig var forberedelsen til »den største stund«, dette danske slægtled havde oplevet, den vigtigste begivenhed i vor nyere historie, afsluttet.

Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå. Atter en nydelig bog, ja, en øjnenes lyst i den lille biografiserie, Historisk Samfund for Sønderjylland udgiver. Jes Jessen er den maler, der fra 1774 og en menneskealder frem i tiden udfoldede en så mangeartet virksomhed som maler, at han satte et »stærkt præg på byen Åbenrå og dens omegn«, og langt videre hen i kirker og hos private har han flittigt brugt sin pensel. Utrættelig har museumsinspektør Hanne Poulsen opsporet Jessens arbejder, de kirkelige, hans arbejder for byen Åbenrå, hans portrætter, skilderier, prospekter, blomstermalerier og inventarbemaling. En masse enkeltheder af kulturhistorisk værdi er præsteret, alene bogens farveplancher viser Jessens farvesans. Ellers er billederne samlet i 64 plancher i sort-hvidt til sidst. Det havde dog været ønskeligt med et noget

Anmeldelser

større format, så flere af billederne bedre havde kunnet komme til deres ret. Mange er malet efter forlæg; da var Jessen »en skikkelig kopist«, skriver Hanne Poulsen; mest selvstændig finder hun ham i dekorationsmalerierne. Mange af vi almindelige beskuere vil også glæde os over hans portrætter. En dejlig bog og en lærerig bog.

En anden bog i samme serie er *J. N. H. Skrumsager: Ane Marie Skrumsager*, udgivet med noter af *Dorrit Andersen*. Det er »Et mindeord skrevet for børn og venner« af Skrumsager selv efter Marie Kloppenborgs, hans første hustrus død. Skriftet har ikke tidligere været trykt. Det er Skrumsagers personligt prægede skildring af, hvordan de to – hver især stærke og stejle personligheder – fandt hinanden og trods hendes stærke og iltre faders nej og megen anden modstand holdt bryllup efter en »bortførelse«. Videre fortælles om deres hjem og lykkelige ægteskab, om at de så nogenlunde forsonedes med svigerfaderen, hvad ikke mindst skyldtes Krügers optræden.

Vor tidligere revisor, pastor *Gudmund Kelstrup*, har i *Personalhistorisk Tidsskrift 1972* gengivet *Anders Andersen Viborgs slægtsoptegnelser* og forsynet dem med udførlige noter. Viborg var sognepræst i Gøvdal og Balle og begyndte optegnelserne 1673. Bogen ejes nu af en efterkommer, sognepræst Gunnar Monrad, Vejen.

– *hvem forsker hvad* er et lille hæfte, der udkommer én gang om året, og hvor over 200 mennesker giver oplysninger og stiller spørgsmål om deres arbejde med slægtshistorie for derved at få gensidig hjælp. Det udgives af Samfundet for dansk Genealogi og Historie (hvoraf man bliver medlem ved henvendelse til arkivar H. Worsoe, Stenhøj 12, Bruunshåb, 8800 Viborg) samt personalhistoriske foreninger i Herning, Odense, Randers og Århus.

H. K. K.

*M. Koed: JEG HUSKER
Vejen 1971*

Fhv. direktør for »Phønix«, Vejen, Marius Koed, har udgivet et lille bind erindringer under ovennævnte titel.

Han indleder med barndoms minder fra hjemmet ved Vejen å og skolegang, først i den lille friskole i Refsing, siden i Vejen nyoprettede realskole. Kontoruddannelse på »Alfa« og derefter ansættelse på »Phønix«, hvor M. Koed forblev livet igennem. Han fortæller om firmaets ekspansion fra at være en tagpap- og cementvarefabrik til den landsomfattende fabrikation af vejmaterialer. Faren for, at bogen skulle blive en institutionshistorie, er lykkelig undgået, og fremstillingen krydres med træk fra det gamle Vejen, og vi møder flere af de markante personer, som i sin tid var med til at præge byen.

Direktør Marius Koed fik også tid til fritidsinteresser. Han blev gennem årene en stor bogsamler; samlingen er på ca. 5000 bind, hvoraf mange er i udsøgte bind. Ligeledes har malerkunsten interesseret ham, hvilket har affødt en samling god kunst.

Willy Pedersen:

VEJEN HAANDVÆRKERFORENING 1872-1972
Vejen 1972

Ved sit 100 års jubilæum har Vejen Håndværkerforening udsendt en bog, udarbejdet af redaktør Willy Pedersen, Vejen. På grundlag af foreningens protokoller og anden litteratur om Vejen er der givet en fremstilling af foreningens virke – og dermed byens udvikling – gennem det forløbne århundrede. Det indledende kapitel: På vandring i den gamle by, giver et interessant billede af det gamle Vejen, som byen så ud for ca. et århundrede siden, hovedsagelig samlet omkring Frederik VII' gade. Søndag den 10. marts 1872 samledes håndværkerne i byens skole til den stiftende generalforsamling; 33 håndværkere med selvstændig virksomhed indmeldte sig i foreningen, der dog også optog »hæderlige uberygtede mænd uden for håndværkerklassen« som medlemmer. Blandt disse kunne noteres byens lærer, dengang den eneste, Jesper Jørgensen.

Bogen er udstyret med mange gode billeder af historisk interesse. Trykt i Vejen Bogtrykkeri, der hermed har leveret et bevis på, at byens håndværkerniveau stadig er på højde med tiden.

Med disse to bøger er der givet et smukt bidrag til den i øvrigt ret sparsomme Vejen-litteratur.

MARK OG MONTRE

Fra sydvestjyske museer. 1971

Denne publikation, der forlængst har sikret sig en fremtrædende plads blandt vore arkæologiske-kulturhistoriske årsskrifter, er som sædvanlig tiltalende af ydre og lødigt af indhold.

Med artiklen *Tragtbægerkultur i Sydvestjylland – Jerne Sogn* tager Niels Thomsen til orde imod den engang hævdede opfattelse, at enkeltgravsfolket i oldtiden har været omtrent enerådende i Esbjerg-Vardeegnen. Nyere fund viser, at også tragtbægerkulturen har været repræsenteret i området. Aino Kann Rasmussen kommer i sin artikel *Sct. Nikolaj i Ribe – og en grav fra yngre germansk jernalder* ind på uoverensstemmelsen mellem de skriftlige vidnesbyrd om det ældste Ribe og de arkæologiske fund i byen, hvoraf ingen kan dateres tidligere end til begyndelsen af 1100-tallet. Fundet af en nord-syd orienteret grav på den tidligere Sct. Nikolaj kirkegård viste sig at være fra slutfasen i germansk jernalder, ca. 725-800, altså ældre end Ansgar.

Mogens Bencard skriver om *Nordtyske terracotta-arbejder fra Ribeegnen* og omtaler særlig to medaljoner med henholdsvis en mands- og kvindefigur, rimeligvis stammende fra Lüneburg. Mens medaljonerne ikke kan lokaliseres til Ribe, findes der i Antikvarisk Samling, hvor også medaljonerne beror, andre terracotta-arbejder af mere kendt proveniens, således et par stykker formpresset tegl, stammende fra Riber Kærgård.

Hanne Frøsig bidrager med en artikel: *Om et linnedskab*. Et malet fyrretræsskab, stammende fra Hesselmed, nu i Esbjerg museum. Emnet giver anledning til en videregående undersøgelse af, hvad der i 1809 ved en skifteforretning fandtes af linned på Hesselmed.

Sigvald Skov omtaler: *En fransk fontæne*, et sjældent stykke

Anmeldelser

fajance sikkert af fransk oprindelse, egentlig et vaskefad. Fontænen skænkedes i 1969 til Antikvarisk Samling i Ribe af frøken Maren Jensen, Fæsted i Sdr. Hygum sogn. Hun havde fået den af sin mor, hvis far, Niels Hansen (Kjems) fra Kjmsgård, i sin tid havde købt fontænen ved en auktion i Sdr. Hygum præstegård.

Laura Halkjær Kristensen beskæftiger sig med *Nogle almue-tekstiler på Varde museum*. Her findes ikke alene tekstiler fra Vestjylland, men også fra andre dele af landet, broderier og andet fint håndarbejde, der ikke har været udsat for dagligt slid, men har ligget gemt på kistebunden.

Karen Andersen skriver om *Sydvestjyske hårarbejder*. Et interressant emne, eksempler i Esbjerg, Varde, Ribe og Ølgod museer, ligesom der er oplysninger om hårhandlere, især de svenske fra Dalarne.

Søren-L. Manøe Hansen har fundet et usædvanligt emne *En levende begravet hest*. Denne groteske form for dyrplageri, der vel må have sin oprindelse i en fjern, fortidig overtro, idet begravelsen skulle forhindre sygdom blandt husdyrene, er påvist at have fundet sted så sent som i 1878.

SØNDERJYLLAND 1970. *Taler i jubilæumsåret* Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland

Dybbøl 11. juli: Biskop Thyge V. Kragh, Haderslev; rektor D. Keller Hansen, Sønderborg; statsminister Hilmar Baunsgaard; generalkonsul, professor, dr. phil. Troels Fink, Flensborg; folketingets formand Karl Skytte; arkitekt Povl Leckband, München; forfatteren, museumsinspektør Peter Seeberg og amtsborgmester Erik Jessen, Åbenrå. De fleste af talerne vendte sig, som rimeligt var, mod det forbigangne med udtryk for tak til de mænd, der stod i forgrunden ved og efter genforeningen i 1920. Fra Povl Leckband og Peter Seeberg, der hver på sin måde repræsenterede den yngre generation, hørtes andre toner, erkendende, at genforeningshistorien nu må betragtes som afsluttet, og man herefter må rette blikket mod fremtiden.

Tønderhus, 10. februar: Professor H. P. Clausen, Århus. Det var historikeren, som her tog genforeningsproblematikken før og efter 1920 op til behandling.

Broager, 10. februar: Pastor emeritus N. P. Nielsen, Sønderborg, fremdrog på grundlag af sine personlige erindringer genforeningen og tiden derefter.

Flensborg, 14. marts: På 50-årsdagen for afstemningen i 2. zone talte distriktskoleinspektør Svend Johannsen, Vesterskov, Sydslesvig. Han dvælede især ved sprogproblemet, som det for tiden er under udvikling i Sydslesvig. Litograf Manfred von Dornarus, Flensborg, talte ved samme lejlighed, mens overlærer Karl Andersen, Vanderup, Sydslesvig, talte ved årsmødet den 7. juni. Det var især ungdommens sag i Sydslesvig, som de to talere beskæftigede sig med, og sidstnævnte udtalte en tak til de sydslesvigske ferieborns værter.

Åbenrå, 15. august: Kontorchef Jes Peter Caspersen, Åbenrå, talte om De sønderjydske Danske Samfund, som nu opløstes.

Forfatteren Willy August Linnemann talte den 15. oktober ved Duborgskolens 50 års fødselsdag. Han udtalte bl. a., at efter hans mening ville Sydslesvig aldrig blive hverken dansk eller tysk, men befolkningen ville i fremtiden hævde sin særstilling som slesvigere.

E. Haunstrup Clemmensen, Grænseforeningens formand, fremdrog i sin beretning ved foreningens 50. sendemandsmøde i Flensborg den 13. oktober, hvad foreningen havde udrettet i de 50 år og pegede på kommende opgaver.

Festtaler tåler ikke altid at komme på tryk. Denne samling danner en undtagelse og vil stå som en status over hovedtrækkene i sønderjysk historie gennem et halvt århundrede.

VIBORG LANDSTINGS DOMBØGER. 1617 A
Ved Poul Rasmussen

Udg. af Landsarkivet for Nørrejylland. 1971

Dombog A omfatter Vendsyssel, Thy, Mors og Salling samt Fjends og Nørlyng herreder og indeholder landstingets behandling af sager fra dette nordjyske område. Det rent formelle stof og navne, som ikke har direkte tilknytning til sagerne, er udeladt. De afsagte domme står som det centrale og er sammen med tingsvidnerne historisk kildestof af største værdi. Mens dommenes konklusioner vel må antages at være af overvejende retshistorisk interesse, vil tingsvidnernes mangehånde oplysninger især tiltrække den kulturhistoriske forskning. De udførlige stednavne- og personnavneregistre synes ikke at have overflødiggjort et sag- eller emneregister, som savnes.

Den indbundne, dupliserede dombog fås ved henvendelse til landsarkivet. Pris kr. 17,25.

STARUP SOGN

Spredte træk af et hedesogns historie

En genudgivelse med et tillæg, 1972

Flere sognebøger, som udkom i første halvdel af dette århundrede, har længe været udsolgt, hvorfor en genudgivelse nu sker i nogle sogne, forøget med oplysninger om den nyeste tids udvikling. I 1920 udkom »Fra Starup Sogn«, skrevet af lokalhistorikeren, daværende førstelærer i Starup, L. Jespersen. Et historisk udvalg var nedsat og støttede sagen. Udvalget skulle først og fremmest samle, hvad der kunne fremdrages i selve sognet, men forfatteren var klar over, at der også måtte foretages arkivundersøgelser, og han fik af kommunen bevilget 50 kr. til dette formål. L. Jespersen fik – trods de sparsomme pengemidler – fremdraget en del stof, matrikler, præsteindberetninger, synsforretninger og lignende, som gengives med den originale retskrivning. Heri er der mange navne på folk fra sognet. Sammenfattende betragtninger og vurderinger af stoffet er ikke foretaget. En gårdshistorie, som materialet ellers synes at kunne opfordre til, samt registre savnes.

L. Jespersen har søgt de relevante trykte kilder og benyttet det til rådighed værende traditionsstof af dels lokalt, dels mere alment indhold. Med sine begrænsninger blev sognebogen fra 1920 en god bog, der givetvis er blevet modtaget og læst med interesse af den kreds, hvortil den først og fremmest var henvendt.

Anmeldelser

Den nye II. del af bogen, ca. 100 sider, er redigeret af pens. amtskolekonsulent Harald Nielsen, Starup, der selv har skrevet en væsentlig part af bogen. Opgaven har i øvrigt været delt mellem 7-8 andre forfattere, som hver især har ydet bidrag med stærkt vekslende indhold, men alle velskrevet. Særlig vil man hæfte sig ved skolehistorien samt pastor K. Høgsbro Østergaards omtale af kirken og helligkilden, hvis »storhedstid« antages at have været omkring 1250-1300, hvilken antagelse støttes af møntfund. Alt i alt er det lykkedes redaktionen af denne II. del at forbinde dette stof – i form og indhold – så nøje med L. Jespersens bog fra 1920, at den nye Starup-bog fremtræder som en helhed, smukt trykt og med illustrationer, letlæselig og læseværdig, også for folk uden for sognet.

HJEDDING ANDELSMEJERI 1882-1905 Udg. af Ølgod museum, 1972

Denne smukke lille publikation fortæller om Danmarks første andelsmejeri, der blev indviet 10. juni 1882. Ukendt er Hjeddning mejeris historie jo ikke, men vi får den her opfrisket i en udvidet skikkelse med gode billeder. Motiveringen for denne udgivelse må vel være, at man uden at ville afvente 100 års jubilæet har ønsket at markere 90 års dagen. Redaktion S.-L. Manø Hansen, der har skrevet en indledende artikel i hæftet, som har tre andre bidragydere. V. A.

Virksomheden 1971-72

Samfundets årsmøde med generalforsamling afholdtes i Billum. Mødet indledtes med et besøg i Ål kirke, hvis kalkmalerier blev gennemgået og forklaret af H. K. Kristensen. Ved generalforsamlingen valgtes Niels Højlund som dirigent. Formanden, stiftamtmand Edelberg, aflagde beretning. En særlig tak rettedes til H. K. Kristensen for hans mangeårige og meget påskønnede arbejde for Historisk Samfund. Da han nu ønskede at trække sig tilbage som formand for årbogens redaktion, indstillede bestyrelsen at udnævne H. K. Kristensen til æresmedlem af Historisk Samfund, hvilket generalforsamlingen gav sin tilslutning. Som ny redaktør valgtes Vald. Andersen, Vejen. Valgene af bestyrelsesmedlemmer og revisorer var genvalg.

Ved det offentlige møde talte museumsinspektør Ole Højrup om »Kulturskel i Vestjylland«. Der var stor tilslutning til mødet.

Sommerens udflugt fandt sted søndag den 25. juni. Man begyndte med et besøg på Karlsgårde elektricitetsværk. Efter at samfundets formand, stiftamtmand Edelberg, havde budt velkommen, talte fhv. højskoleforstander Arnfred, Askov, livfuldt og interessant om elektricitetens indtog i Vestjylland. Derefter gik turen over den fredede Nørholm hede til Nørholm hovedgård, hvor baron C. F. G. Rosenørn-Lehn tog imod. Deltagerne vandrede gennem hovedbygningens stuer, som endnu rummer mange erindringer fra bygherren Andr. Charles Teilmanns tid. Ved kaffebordet på restaurant Letbæk mølle fortalte H. K. Kristensen om den fredede Nørholm hede og om slægten på Nørholm. Til sidst besøgte man Hodde gamle skole, hvor S. Manøe Hansen talte, og udflugten sluttede i Hodde kirke, hvor H. K. Kristensen forklarede og fortalte. – Udflugten havde i det gode vejr en næsten overvældende tilslutning med 600–700 deltagere. Ved Nørholm taltes ca. 250 biler.

Samfundet har ikke i det forløbne år udgivet bøger, men har i samarbejde med Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger publiceret en ny udgave af C. Dalgas: *Ribe Amt*, der udsendtes som gavebog til medlemmerne. En ny hvervebrochure er trykt.

Nye medlemmer 1971-72

Esbjerg: Advokat Erik Poulsen, fru Anna Mortensen, fru Dagny Borvang, Aksel Madsen, retsass. Sven R. Thomsen, snedker Robert Steiness, maskinmester Leif Poulsen, fru Inge Hansen. *Varde*: Vurderingsmand Kr. Andersen, fru Burgård Jensen, fru Inger L. Jensen, journalist Fl. Vestergård, skrædder Hans J. Hansen. *Bjallerup*: Landmand Arne Madsen. *Brørup*: Fru Irene Kj. Andersen, fru Karoline Bjerg. *Borre*: Max Høj. *Billund*: Advokat H. Skovmose. *Alslev*: Fru Agnes Jensen. *Ansager*: Fhv. gdr. Hans Hansen. *Eskebjerg*: N. C. Stefansen. *Grindsted*: Tømremester M. Kjær Olesen. *Glejbjerg*: Hans Chr. Jensen. *Helsingør*: Lisbet Møller Liedig. *Hjerting*: Fru Edith Andersen, fru Ase Burkal. *Ikast*: Bogholder Knud Riis. *Janderup*: Sognepræst H. Mandøe. *Kvong*: Postbud Arne Brink. *København*: Ellen-Marie Nielsen. *Nymindesgade*: Læge Valter Sørensen. *Nærum*: Stadsbibliotekar Annelise Børresen. *Nørbling*: Niels Søholm. *Oxbøl*: Nanna Friis. *Outrup*: Jens M. Jensen. *Puglund*: Landpostbud H. Kristensen. *Ribe*: Malersvend E. W. Bertelsen, assistent Ernst Hansen, læge E. Ulfbeck. *Rødovre*: Arkitekt Børge Kjeldsen. *Sadderup*: Gdr. Alfred Christensen. *Surhove*: Gdr. Anders Thygesen. *Sønderby*: Gdr. Poul Gammelvind. *Tjæreborg*: Trafikeksp. Edward Andersen. *Tistrup*: Pastor Thyge Svendsen. *Vejrup*: Fru Marie Olesen. *Vibæk*: Frk. Inger Rasksen. *Ølgod*: Dyrslæge Bek-Pedersen, gdr. Knud Borg, bibliotekar Erik Jørgensen. *Århus*: Peder Borg. *Åtte*: Eigil Sørensen. *Bramminge*: Skolebiblioteket. *Farup*: Skolebiblioteket. *Lyngby*: Stadsbiblioteket.

Under uddannelse: *Esbjerg*: Lærerstuderende Henning Grønborg, lærerstuderende N. Frederiksen, lærerstuderende Herman Hansen, lærerstuderende Bodil Klingenberg, lærerstuderende Mogens Kusk, lærerstuderende John Madsen, lærerstuderende Jan Meesenburg, lærerstuderende Mogens Thomsen. *København*: Stud. Henrik Vensild. *Varde*: Bibliotekselev Ase Obel Larsen.

Regnskabsoversigt 1971-72

INDTÆGT	
Kassebeholdning pr. 1. april 1971	23.260,32
Kontingent	24.163,45
Bogsalg	3.718,74
Indgået moms	554,87
Portogodtgørelse	2.583,50
Renter af legater	757,21
Renter af beholdninger i sparekasse og giro	2.221,04
Refunderet moms	744,00
Forskelligt bl. a. refunderet arveafgift	1.225,00
<i>Tilskud:</i>	
Staten	2.600,00
Amtsrådet	1.000,00
Kommuner, se omslagets s. 2	4.100,00
Pengeinstitutter, se omslagets s. 2 ...	2.550,00
	7.700,00
Indtægt i alt	69.478,13

UDGIFT	
Lønninger	650,00
Kontingent til SLF, forsikringer	679,15
Forfatterhonorar	1.509,00
Trykning af årbog	22.547,98
Trykning af andre publikationer	1.759,14
Porto ved udsendelser	6.278,70
Porto, telefon, kontorartikler	1.958,43
Møder, foredrag og udflugter	2.253,46
Kurser	696,88
Repræsentation	0,00
Bogkøb og bibliotek	557,40
Henlæggelser, arv efter kunstmaler Chr. Lyngbo	5.400,00
Forskelligt	818,61
Udgået moms	1.031,67
Indsendt moms	130,00
Udgifter i alt	46.270,42
Kassebeholdning at overføre til 1972-73	23.207,71
I alt	69.478,13

AKTIVER	
<i>Beholdninger:</i>	
Indestående i Ølgod Sparekasse:	
Konto nr. 06 18728, 6 mdr.	13.529,22
Konto nr. 02 17014, anfordring	7.934,74
Konto nr. 00 03804, check	85,49
Konto nr. 06 20390, 6 mdr. (udgiver- virksomhed)	15.752,65
	37.302,10
Kontant	1.600,00
Giro	58,26
Grundfond pr. 31. marts 1972	6.539,89
Th. Mølhedes legat	12.877,71
Andel i historisk billedværk	1.132,00
Gl. årbøger og andre publikationer	3.000,00
I alt	62.509,96

Ølgod, den 17. maj 1972.

S.-L. Manøe Hansen.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet i bedste orden.

Svend B. Troelsen.

Jens Kusk.

INDHOLDSFORTEGNELSE

Noe Tang-Petersen: Lektor Parmo Carl Tang Petersens erindringer. Side 3.

H. K. Kristensen: Indstrandede lig og skibsvrag. Side 54.

Knud Jensen: Om en »pinsebod« på Hyllerslev Østermark og andre interessante ting fra et gammelt landkort. Side 67.

Carsten Teilman Hald: Wenzel Rothkirch portrætter. Side 86.

Søren-L. Manøe Hansen: En fanøkaptajn og hans hustru. Side 102.

Vald. Andersen: Debberts og Hustrus legat i Føvling sogn. Side 112.

Jens Busk Jensen: Anton Flintholms optegnelser. Side 121.

Ejnar Mathiasen: Skibet i Vorbasse kirke. Side 131.

H. K. Kristensen: Gammel velstand i Puglund. Side 139.

SMÅSTYKKER

J. Rosenkilde: Skovfogedstedet ved Estrup. Side 145.

V. Toubøl: Brobygning over Kongeåen for ca. 120 år siden. Side 149.

H. K. Kristensen: Riber-Ret og Talionsprincippet. Side 150.

H. K. Kristensen: Da Jens Hansen i Skonager måtte købe Kongens fred. Side 153.

H. K. Kristensen: Åstrup kongetiende. Side 157.

Niels Jensen: Nåver sjellgrøj rim te æn vestjydsk hjemstavnsforsker. H. K. Kristensen, Varde. Side 161.

Anmeldelser. Side 163.

Virksomheden 1971–72. Side 175.

Nye medlemmer. Side 176.